

საქართველოს სახელმწიფო სასოფლო-სამეურნეო
უნივერსიტეტი

ლევან გაგვიშვილი

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების
რეზერვები (იმერეთის მაგალითზე)

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო
ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

08.00.13 სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკა

სამეცნიერო ხელმძღვანელები : 1. ნიკოლოზ ჭინჭარაული - პროფესორი
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი
2. შალერი ბენია - პროფესორი
ინფორმატიზაციის (გაეროს ეგიდით)
და აგრარული განათლების საერთაშორისო
აკადემიების ნამდვილი წევრი

2006

შინაარსი

შესავალი.

თავი I სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის მეცნიერულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლები.

1.1. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის თეორიული კონცეფცია.

1.2. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის ძირითადი ფაქტორები.

1.3. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის სტრუქტურა და მისი შეფასების კრიტერიუმები.

თავი II იმერეთის სოფლის მეურნეობის განვითარების ტენდენციები.

2.1. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტრუქტურული ცვლილებები.

2.2. სოფლის მეურნეობის სტაბილური განვითარების მიზნობრივი პროგრამები და სახელმწიფოს ფინანსური მხარდაჭერა.

თავი III სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების ძირითადი მიმართულებები.

3.1. რესურსული პოტენციალის რაციონალური, მაღალი უკუგებით გამოყენება.

3.2. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების

ინოვაციური პროექტები და შიდა რეზერვები.

დასკვნები და წინადადებები.

გამოყენებული ლიტერატურა.

შესავალი

პრობლემის აქტუალურობა. საქართველოში გატარებულმა აგრარულმა რეფორმამ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მკვეთრი დაცემა გამოიწვია. ქვეყნის ეკონომიკის ერთ-ერთი წამყვანი დარგი ისე განადგურდა, რომ საკუთარი მოსახლეობის საკვებით უზრუნველსაყოფასაც ვეღარ ახერხებს სასურსათო ბაზარი გახდა იმპორტული, უხარისხო, ზოგჯერ ჯანმრთელობისათვის საზიანო, მაგრამ იაფი საქონლისათვის ღია და მიმზიდველი. ამდენად, მოსახლეობის საკვების სტრუქტურა და ხარისხი

გადაუდებელ კორექტირებას მოითხოვს, რადგანაც მისი დონე კრიტიკულია, როგორც ენერგეტიკული შემადგენლობით ისე მყიდველობითი უნარის უკიდურესად დაქვეითებით. ამიტომ, დღეს და უახლოეს მომავალში ეკონომიკური პრობლემებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანი და სასწრაფოდ გადასაჭრელია მოსახლეობის სურსათით მომარაგებისა და სოციალური დაცვის საკითხები.

სოფლის მეურნეობის ყველა სფეროს დაბალანსებული განვითარების უზრუნველყოფა და მოსახლეობისათვის საჭირო რაოდენობის, ხელსაყრელ ფასებში სურსათის მიწოდება სისტემურ მიდგომას მოითხოვს, და მისი რეალიზაცია მართვის მექანიზმების მეცნიერულად დამუშავება-განხორციელების საფუძველზე შეიძლება მოხდეს. ამ კომპლექსში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების პრობლემას, რომლის კვლევა სახელმწიფოებრივ მნიშვნელობას იძენს.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების რეზერვების გამოვლენისა და მათი ამოქმედებით დარგის ეფექტიანობის მიღწევის ძირითად ღონისძიებად მიჩნეულია ანტიკრიზისული ღონისძიებების დამუშავება და მათი რეალიზაციის მექანიზმების ფორმირება საბაზრო ურთიერთობების პირობებში. ამ მიმართებით ბოლომდე არ არის მეცნიერულად დამუშავებული და პრაქტიკულად აპრობირებული რიგი საკითხები, რომლებიც დარგის სტაბილურ განვითარებას უზრუნველყოფენ.

სწორედ ამ გარემოებებმა განსაზღვრა სადისერტაციო ნაშრომის თემის შერჩევა და მისი აქტუალურობა.

პრობლემის შესწავლის მდგომარეობა. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების პრობლემა, რეგიონალურ ჭრილში, მეცნიერულ კვლევასა და პრაქტიკულ განხორციელებას მოითხოვს. უკანასკნელ პერიოდში ამ პრობლემის რიგ საკითხებზე ქართველ აგრარკოს-ეკონომისტთა საინტერესო შრომები გამოქვეყნდა, რომლებშიც დამუშავებულია როგორც თეორიული ისე პრაქტიკული ასპექტები. თუმცა კვლევის საგანი არ გამხდარა და შესაბამისად მეცნიერულ დონეზე დამუშავებას მოითხოვს რეგიონებში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების

მეთოდური მიდგომის, რეგულირების, მიმართულებების, კანონზომიერებებისა და პრინციპების საკითხები.

ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევა არის ერთ-ერთი პირველი მცდელობა, იმერეთის მაგალითზე, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების რეზერვების გამოვლენისა და პრაქტიკულად მათი რეალიზაციის ღონისძიებების დამუშავების მიმართებით.

კვლევის მიზანი და ამოცანები. კვლევის მიზანს შეადგენდა იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების იმ ფარული რეზერვების გამოვლინება და მეცნიერულად დასაბუთება, რომელთა ამოქმედება აუცილებლად ხელს შეუწყობს დარგის ეფექტიანობის განუხრელ აღმავლობას.

კვლევის მიზნიდან გამომდინარე, სადისერტაციო ნაშრომში გადაჭრილი იქნა შემდეგი ამოცანები:

- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის არსისა და თეორიული დებულებების განვითარება და შევსება;
- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების განმსაზღვრელი საბაზო, გარეგანი და შინაგანი ფაქტორების გამოვლენა და დასაბუთება;
- საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრების პირობებში რეგიონის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ანტიკრიზისული პროგრამის შემუშავების მოტივაციებისა და ტენდენციების განსაზღვრა წარმოების სტრუქტურული ცვლილებებისა და სასურსათო ბაზრის მოთხოვნა-მიწოდების კანონიდან გამომდინარე;
- სოფლის მეურნეობის საწარმოო რესურსული პოტენციალის რეზერვების გამოვლენა, რესურსურუნველყოფის ოპტიმიზაციის გზით მათი მაღალეფექტურად გამოყენების ღონისძიებების დამუშავება;
- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების მისაღწევად პრაქტიკული წინადადებების შემუშავება;

კვლევის ობიექტი და საგანი. კვლევის ობიექტს წარმოადგენს იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოება და მასთან დაკავშირებული პროცესები.

კვლევის საგანია იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების რეზერვების გამოვლენა და მეცნიერულად დასაბუთება, რესურსული პოტენციალის, ინოვაციური პროექტებისა და მიზნობრივი პროგრამების გათვალისწინებით.

კვლევის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს კლასიკური ეკონომიკური სკოლის მეცნიერთა შრომები, რომლებშიც ასახულია საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილება, თანამედროვე სამამულო და უცხოელი მეცნიერებების მოსაზრებები აგრარული რეფორმისა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების შესახებ. საქართველოს ხელისუფლების მიერ მიღებული კანონები და ნორმატიული აქტები სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაგეგმვისა და განვითარების საკითხებზე. კანონი ქვეყნის სტაბილური განვითარების შესახებ. საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური გეგმები. საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის მიერ დამუშავებული კონცეფციები და მიზნობრივი პროგრამები.

კვლევის საინფორმაციო ბაზას წარმოადგენდა საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს, საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის, მიწის მართვის სახელმწიფო დეპარტამენტის, საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსისა და მართვის სამეცნიერო კვლევითი და მიწათმოწყობის საპროექტო ინსტიტუტების მასალები.

ცალკეული ამოცანების გადასაჭრელად გამოყენებული იყო სხვადასხვა ეკონომიკური მეთოდები : აბსტრაქტულ-ლოგიკური, თემის აქტუალობის დასაბუთების, კვლევის მიზნებისა და ამოცანების განსაზღვრის, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის თეორიული და მეთოდური საკითხების დამუშავების პროცესში; ანალიზის, წარმოების ფაქტორების და დონეების შედარების, დინამიკის შესწავლისა და საწარმოთა ორგანიზაციული ფორმების განხილვის დროს; სტატისტიკური დაჯგუფების, ადმინისტრაციული რაიონების მიხედვით სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის დონის კვლევისას; საბალანსო,

რეზერვების გამოვლენისა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განვითარების პერსპექტივების დასაბუთებისას.

კვლევის მეცნიერული სიახლე. სადისერტაციო ნაშრომი წარმოადგენს საბაზრო ურთიერთობების პირობებში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების რეზერვების გამოვლენისა და ამოქმედების საკითხების კვლევას. ნაშრომში დამუშავებული, დაზუსტებული და განვითარებულია შემდეგი თეორიულ-მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული საკითხები, რომლებიც დასაცავად გამოგვაქვს:

- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის კონცეპტუალური მიდგომების გაღრმავება სისტემური თეორიისა და წარმოების ორგანიზაციის კანონების საფუძველზე;

- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დინამიური განვითარების საბაზო, გარეგანი და შინაგანი ფაქტორების შეფასებისადმი მეთოდურად ახლებური მიდგომა წარმოების სტრუქტურის ცვლილებების, ცენტრალური, სამხარეო მხარდაჭერისა და შიდასამეურნეო გარდაქმნების შესაბამისად;

- ანტიკრიზისული, სტაბილური განვითარების სამხარეო პროგრამის შედგენის პრინციპებისა და კრიტერიუმების შემუშავება საკითხების სხვადასხვა ფორმების შერწყმისა და რეალურად დამკვიდრებული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების პირობებში;

- ინოვაციური პროექტებისა და შიდა რეზერვების ურთიერთ განსაზღვრულობისა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების პროცესისათვის მათი ოპტიმალური შეთანაწყობის აუცილებლობის დასაბუთება;

- რესურსული პოტენციალის მაღალეფექტურად გამოყენებისა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების პროგრამაში მისი განხორციელების თეორიულ-პრაქტიკული წინადადებების დამუშავება.

კვლევის შედეგების პრაქტიკული მნიშვნელობა. სადისერტაციო ნაშრომში მოცემულ დასკვნებსა და წინადადებებს აქვს როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული მნიშვნელობა. ისინი წარმოადგენენ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად

მდგრადი განვითარების მატერიალურ-ტექნიკური, შრომითი და ფინანსური უზრუნველყოფის რეკომენდაციებს. ამდენად, შეიძლება გამოყენებული იქნას რეგიონის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პერსპექტივების განსაზღვრისა და სტაბილიზაციის მიღწევის ანტიკრიზისული და ინოვაციური პროგრამა-პროექტების დამუშავების საქმეში.

ნაშრომის პუბლიკაცია და აპრობაცია. დისერტაციის ძირითადი შინაარსი გამოქვეყნებულია ავტორის 4 სამეცნიერო პუბლიკაციაში. სადისერტაციო ნაშრომი განიხილა და მოიწონა საქართველოს სახელმწიფო სასოფლო-სამეურნეო უნივერსიტეტის ეკონომიკურ-ჰუმანიტარული ფაკულტეტის მაპროფილებელმა კათედრების (ეკონომიკის, ორგანიზაციისა და მართვის) ერთობლივმა სხდომამ (ოქმი N 2 2 თებერვალი 2006 წელი).....

დისერტაციის მოცულობა და სტრუქტურა. სადისერტაციო ნაშრომი მოიცავს კომპიუტერზე ნაბეჭდ 138 გვერდს, შედგება შესავლის, სამი თავის, დასკვნებისა და წინადადებებისაგან. ნაშრომს თან ერთვის 121 დასახელების გამოყენებული ლიტერატურის სია.

თავი I.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის მეცნიერულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლები

1. 1. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის თეორიული კონცეფცია

მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკურ ლიტერატურაში ცნება „მდგრადი“ დიდი ხანია დამკვიდრდა, მისი არსის შესახებ მეცნიერებაში ჯერ კიდევ ერთგვარი დიკუსიაა. პირდაპირი გაგებით მდგრადი გულისხმობს „მტკიცეს, გამძლეს, წონასწორს“¹ და მისი ასე გამოყენება არ იძლევა ეკონომიკური მდგრადობის სრულ სურათს, მით უმეტეს სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში, თუმცა მიჩნეულია, რომ ცნება შეიძლება აღებული იქნას, როგორც ფუძე. ეკონომიკური მდგრადობის ქვეშ კი იგულისხმება

ორგანიზაციული საწარმოო ხასიათის სისტემათა ერთობლიობა, რომელიც ეკონომიკის მყარ მდგრადობას უზრუნველყოფს და იცავს მას წარმოების პირობების შეცვლის, ცუდი კლიმატური პირობების, სტიქიური უბედურებების, ტექნოლოგიების დარღვევის, მცენარეთა და ცხოველთა მასიური დაავადება-განადგურებისა და სხვა უარყოფითი მოვლენებისგან გამოწვეული ზედმეტი რყევებისგან.

მეცნიერთა ერთი ნაწილი (87, 90, 95, 98, 101, 104) მიიჩნევს, რომ ეკონომიკური მდგრადობა არის არა მარტო წარმოების წონასწორობის (რყევების) საზომი, არამედ საწარმოო რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის, წარმოებული პროდუქციის ხარისხის და მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის მდგრადობის შეფასების მაჩვენებელიც. ჩვენის აზრით აღნიშნული ფორმულირების სინთეზით შესაძლებელია ეკონომიკური მდგრადობის არსის სრულყოფილად ჩამოყალიბება.

¹ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბილისი 1986 წ. გვ.256

აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური მდგრადობა არის მეურნეობრიობის სისტემის უნარი ხელი შეუწყოს წარმოების პროპორციულ და დინამიურ განვითარებას ისე, რომ შეასუსტოს, გაანეიტრალოს მასზე უარყოფითი მოვლენებისა და ფაქტორების ზემოქმედების სიმძლავრე. დასავლეთის განვითარებული ქვეყნების ისტორიაში მყარი მეურნეობის ცნება XX საუკუნის დასაწყისიდან მკვიდრდება, როდესაც ფართო ხასიათი მიიღო წვრილი ფარმერული მეურნეობების ჩამოყალიბებამ და ამ ფორმის უპირატესობის თეორიულ-პრაქტიკულმა დასაბუთებამ. ფერმერულ მეურნეობათა უპირატესობის ძირითად არგუმენტებად მიიჩნევენ ფერმერთა შრომისმოყვარეობისა და ყაირათიანობის შედეგად პროდუქციის ნაკლები დანახარჯებით წარმოების შესაძლებლობას, ვიდრე მსხვილ საწარმოებში. მიუხედავად იმისა, რომ მათ ფართობის ერთეულზე ნაკლები პირუტყვი და ტექნიკა ჰყავდა, მომჭირნეობისა და პროდუქტიულობის ზრდის საფუძველზე საკმაოდ მაღალ მოგებას იღებდნენ. სწორედ ეს ფაქტორი გახდა მდგრადობის ცნების დამკვიდრების საფუძველი, რადგანაც წვრილ საწარმოებში რყევის ამპლიტუდა ბევრად დაბალია მსხვილებთან შედარებით.

ზოგიერთი თანამედროვე ავტორის კვლევებში (98, 100, 103, 83)ცნება მდგრადი აგრეთვე განსაზღვრულია, როგორც არათანაბარი რაოდენობის სოფლის მეურნეობის

პროდუქციის წარმოება, განპირობებული სპეციფიკური მოვლენების ზემოქმედებით. აქედან გამომდინარე ისინი თვლიან, რომ აუცილებელია, როგორც დადებითი ასევე უარყოფითი გადახრების განხილვაც, რომელთა გავლენითაც იცვლება წარმოების მოცულობა. ბუნებრივია, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გამახვილდეს არახელსაყრელი პირობების გამოვლენასა და მათი აღმოფხვრის (შესუსტების) ღონისძიებების დამუშავებაზე, რამდენადაც მდგრადობა არის წარმოების სტაბილური განვითარება, როდესაც მინიმუმამდე დაიყვანება კლიმატური პირობების გავლენა. ამ მხრივ მეტად საინტერესოდ და მიმზიდველად გვეჩვენება ი. ზაგაიტოვის მოსაზრება, რომელიც მიუთითებს, რომ მდგრადი წარმოების ქვეშ უნდა ვიგულისხმოთ „უარყოფითი ზემოქმედებისადმი წინააღმდეგობის უნარი, ძირითადად ბუნების სტიქიურ ძალებთან, წარმოების დაცემის ან შემცირების შესახებ გაფრთხილების უნარი“ (95, გვ.6).

ეკონომიკური მდგრადობის განსაზღვრის უამრავი ვარიანტიდან, რაც ლიტერატურულ წყაროებშია თავმოყრილი, ჩვენ ყველაზე სწორ და სრულყოფილად ო. კოლინკოს დებულებები მიგვაჩნია, სადაც ის მიუთითებს, რომ „სოფლის მეურნეობის მდგრადობა მოწოდებულია დაიცვას განახლებადი რესურსების გამოყენება ისეთი ტემპებისაგან, რომელიც მათი აღდგენის, თვითრეგულირების პროცესის ტემპს აღემატება, ხოლო გარემოს დაბინძურება იმ მოცულობით, რაც ეკოსისტემის ასიმილირებას სჭირდება. ეკონომიკის თვალსაზრისით მდგრადი სოფლის მეურნეობა ნაკლებად არის დამოკიდებული წარმოების საშუალებების შექმნაზე და უფრო მეტად წარმოების დივერსიფიკაციით გამოირჩევა“ (98, გვ. 8-13). თუმცა აქ ისიც უნდა ავღნიშნოთ, რომ მდგრადი განვითარება ეს მარტო სოფლის მეურნეობის მიერ არახელსაყრელი მოვლენების გადალახვა არ არის, არამედ უფრო წარმოებაში მათი ყველაზე მაღალი ეფექტით გამოყენების უნარი. ამდენად მიგვაჩნია, რომ უფრო სწორია მდგრადობა განვიხილოთ, როგორც წარმოების სტაბილური განვითარების პროცესი, რომელიც ყველაზე უკეთესად არის მორგებული არსებულ კლიმატურ პირობებს.

საბაზრო ურთიერთობების დამკვიდრების პირობებში მდგრადი განვითარება რიგი დარგებისა და კულტურებისათვის შეიძლება წარმოების შემცირებასაც ნიშნავდეს თუ ბაზარზე მათ მიერ გამოშვებულ პროდუქციაზე მოთხოვნა დაეცა. იმ დარგებში კი სადაც ყოველდღიურად იზრდება წარმოების მაჩვენებლები შეიძლება მდგრად

განვითარებას ვერ მივაღწიოთ თუ ზრდის ტემპები მნიშვნელოვნად ჩამორჩება მოთხოვნას. ანალოგიურია სტაბილური წარმოებაც თუ განვითარების დონე მნიშვნელოვნად ჩამორჩება მოთხოვნას. აქ მდგრადობის მიღწევა კონკრეტული ღონისძიებების გატარებას მოითხოვს. თუმცა მდგრადი შეიძლება იყოს ისეთი ვარიანტი, რომლის დროსაც წარმოების შედეგების ცალკეული წლების უარყოფითი რყევები გავლენას ვერ ახდენს ბაზრისათვის პროდუქციის მოთხოვნით მიწოდებაზე, რამდენადაც დეფიციტის კომპენსირება ხდება სადაზღვევო რეზერვებისა და მარაგების ხარჯზე. ანალოგიური სიტუაცია შეიძლება იყოს წარმოების დაცემის წლებშიც, როდესაც აღნიშნულ ღონისძიებასთან ერთად ხორციელდება რესურსებისა და ტექნოლოგიების მანევრირება საწარმოო პროცესში დისპროპორციების თავიდან აცილების მიზნით.

არაერთგვაროვანია სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით მოსახლეობის სრულყოფილად დაკმაყოფილების მდგრადობის განსაზღვრაც. თეორიულად საკვებზე მოთხოვნის მდგრადი უზრუნველყოფა ნიშნავს მისი წარმოების განუხრელად, იმ მოცულობის ზრდას, რაც საკმარისი იქნება სასურსათო უსაფრთხოებისათვის. ეს ეხება, როგორც მთლიანად სოფლის მეურნეობას, ისე ცალკეულ პროდუქტს, რომლის სტრუქტურული ასორტიმენტიც საკმაოდ მრავალფეროვანია. თუმცა პრაქტიკულად ამის მიღწევა ყოველთვის მაშინაც კი არ არის შესაძლებელი, როდესაც მთლიანად სისტემის საქმიანობა მდგრადია. ამიტომაც, საჭიროდ არის მიჩნეული ამ საკითხებში მდგრადობის დადგენის პროცესში მოთხოვნის კატეგორიის ჩართვა.

ცნობილია, რომ ცალკეულ წლებში სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის წარმოების მოცულობა მეტად განსხვავებულია, რაც საბოლოოდ ყველა ეკონომიკურ მაჩვენებელზე უარყოფით გავლენას ახდენს. მრავალწლიური საშუალო სიდიდიდან მკვეთრად გაუარესებული მდგომარეობა არსებითად ცვლის მდგრადი განვითარების ტემპებს და პროპორციებს და მივყავართ მიუღებელი პროდუქციის მნიშვნელოვან მოცულობასთან. ეს მოვლენა კი წლების განმავლობაში გრძელდება, რადგან ადრე მიღწეული დონის აღდგენას გარკვეული დამატებითი რესურსები და დრო სჭირდება.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მდგრადობა ბუნებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების რთული მოვლენაა. ციკლური განვითარების თეორიის თანახმად აღიარებულია ეკონომიკის გრძელი, საშუალო და მცირე ზომის

ტალღისებური რყევები და შესაბამისად არც წარმოებაა მუდმივად დინამიური და მდგრადი. ეს საზოგადოების დიალექტიკური განვითარების კანონს ეწინააღმდეგება, რომლისთვისაც დამახასიათებელია როგორც ევოლუციური სრულყოფის მოვლენები, ისე რევოლუციური ძვრები. ამ უკანასკნელს კი როგორც წესი ყოველთვის თან მოსდევს წარმოებისა და ცხოვრების დონეების დაცემა.

ამიტომ, სოფლის მეურნეობრივი წარმოების ბუნებრივ ძალებზე დამოკიდებულება გარდაუვლად მოითხოვს მთლიანად მისი ეკონომიკის, ცალკეული დარგებისა და ტერიტორიული ერთეულების განვითარების მიმართულებების პროგნოზირებას. მდგრადობის მრავალფეროვნებიდან, რაც საკმაოდ ფართოდ არის გაშუქებული საზოგადოებრივ მეცნიერულ ლიტერატურაში, ჩვენი კვლევის საგანს მხოლოდ სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის მდგრადობა წარმოადგენს, რომელსაც რეგიონალურ დონეზე ვიხილავთ ადგილობრივი სპეციფიკისა და მდგრადი განვითარების ფაქტორების ერთობლიობის შესწავლით.

მდგრადი (სტაბილური) ცნების გამოყენებით ვგულისხმობთ საწარმო-ორგანიზაციული სისტემების ეკონომიკურ (საფინანსო) მდგრადობას. მიგვაჩნია, რომ სწორედ სოფლის მეურნეობის რთული საწარმოო სისტემების არასწორი წარმოდგენა იყო ეკონომიკის განვითარების ცალკეულ ეტაპებზე მათ მიმართ მეტად ზერელე მიდგომის ძირითადი მიზეზი, როდესაც საწარმოთა რეორგანიზაცია (გამსხვილება ან რეფორმა) დაუსაბუთებლად წარმოებდა და უარყოფითად აისახებოდა მთელ სამეურნეო საქმიანობაზე. ეკონომიკური კანონებისა და კანონზომიერებების შინაარსის ზერელე გაგებისა და მათი გაუთვალისწინებლობის პირობებში სოფლის მეურნეობის წარმოების მართვაში ზემოდან ჩარევა აკნინებდა თვითმართველობას, რაც არამართო არაეფექტური იყო, არამედ საზიანოც. ორგანიზაციულ-საწარმოო სტრუქტურებისა და მისი ქვედანაყოფების ეფექტურად ფუნქციონირება მხოლოდ განვითარებული თვითმართველობის პირობებშია შესაძლებელი, რომლის დროსაც გაითვალისწინება ბუნებრივ-ეკონომიკური მდგომარეობის ცვალებადობა, სტრუქტურის შემადგენელი ელემენტების დაბალანსების, მათი პროპორციებისა და ხირისხობრივი მდგომარეობის დახასიათების (წარმოების გეგმები და უზრუნველყოფის რესურსები, ძირითადი საშუალებების და შრომის, მყარი საკვები ბაზისა და მეცხოველეობის სულადობის, საწარმოო პოტენციალისა და წარმოების გადაადგილების შეფარდება და ა.შ.) მომენტები.

სოციალურ-ეკონომიკური მდგრადობის ორგანიზაციულ-საწარმოო სისტემის საფუძველია ობიექტური ეკონომიკური კანონები. ამოსავალი, არსებითი დებულებების გაცნობიერების გარეშე, რომლებზედაც დაყრდნობილია მეცნიერება, ყველა გადაწყვეტილების მიღება იქნება გაუმართლებელი, ხოლო მიღწევები მისი იდენტური და არა ჭეშმარიტი. ეს მთლიანად ეხება ეკონომიკური მდგრადობის ცნებასაც, რამდენადაც იგი გამოდის, როგორც მოვლენის დახასიათების გარკვეული კრიტერიუმი, საზომი და მათ შორის ისეთისაც, რომლებიც შემდგომ ყალიბდება კანონის რანგში. საუკუნეების განმავლობაში სხვადასხვა მეცნიერული კვლევების შემადგენლობაში, რომლებიც ანალიზს ატარებენ წარმოების სფეროში საზოგადოების განვითარების კანონზომიერებების გამოვლენისა და სოციალური სისტემების აგების მიმართულებით, ორგანიზაცია წარმოადგენდა ადამიანთა მიზანმიმართული საქმიანობის (მოღვაწეობის) რაოდენობრივი და ხარისხობრივი გამოხატულების საშუალებას, სწავლობდა რა პროცესებისა და სისტემების მყარ კავშირებს.

რუსი მეცნიერი ვ. ბოგოლეპოვი ამ კატეგორიას ასე ახასიათებს: „ორგანიზაცია (ძველი ლათინური „ორგანიცო“ - გაცნობებთ მწყობრ სახეს, ვაწყობ) როგორც წესი უნდა გავიგოთ: 1) მოწესრიგება, გაწყობა, რაიმე მატერიალური ან სულიერის სისტემაში მოყვანა, ანუ გარკვეული ქმედება; 2) წყობა, ურთიერთკავშირი, ორმხრივი განლაგება, რაიმე მთლიანის ნაწილების შეფარდება; 3) გარკვეული გაერთიანებები, დაწესებულება, ორგანო. ყველაზე მნიშვნელოვანია პირველი ორი, რომლებიც ორგანიზაციას ახასიათებენ როგორც განაზღვრულ წესრიგს... უფრო გაშლილად ორგანიზაცია შეიძლება განისაზღვროს, როგორც ზოგიერთი კომპლექსის (ორგანიზაციის საგნები ან სტრუქტურული ნაწილები) ელემენტების ურთიერთკავშირი ურთირთგანსაზღვრულობა, მოქმედება და ურთიერთზემოქმედება (ფუნქციონალური ნაწილი), განპირობებული მიზნობრივი ერთიანობით ან ფუნქციების შესრულებით გარკვეულ დროსა და სივრცეში. რამდენადაც ორგანიზაცია როგორც წესი არასტაბილურია, ანუ შეიძლება შეამციროს ან გაზარდოს თავისი დონე; რამდენადაც ხშირად აქ გულისხმობენ როგორც კომპლექსის ელემენტების მიზნობრივ სისტემას ან სტრუქტურას, ისე მის საქმიანობას”(86, გვ. 43-45).

ორგანიზაციის ეს განმარტება მსოფლიო მასშტაბითაა მიჩნეული კლასიკურად. იგი მიჩნეულია საზოგადოებრივი ცხოვრების მხოლოდ ფორმად და მეთოდად, ხოლო

მის საფუძველს მატერიალური წარმოება წარმოადგენს. ამდენად, უფრო მარტივად, ორგანიზაცია შეიძლება განვსაზღვროთ, როგორც რიგი კომპლექსების შემადგენელი ელემენტების ურთიერთკავშირი და ურთიერთგანსაზღვრულობა, ქმედება და ურთიერთქმედება, როდესაც მათ ერთი მიზნობრივი დატვირთვა ახასიათებს.

ორგანიზაციულ-საწარმოო სისტემების და მათი შემადგენელი ელემენტების მდგრადობის კვლევის დროს ასეთი თეორიული ფორმულირება შეიძლება გამოყენებული იქნას მეთოდური მიდგომებისა და ნორმატივების დამუშავების წარმართველ ორიენტირად, რაც საშუალებას მოგვცემს სრულვყოთ ფორმირების სტრუქტურა და პროცესები, ავამაღლოთ მათი სტაბილურობა და კონკურენტუნარიანობა. ამდენად, ორგანიზაცია, როგორც თეორიული კატეგორია მოიცავს: 1) ორგანიზაციის, როგორც პროცესისა და სტრუქტურის არსის, ელემენტებისა და კანონზომიერებების კვლევას; 2) განსხვავებული ტიპისა და საფეხურების ორგანიზაციის, წყობის, თვისებების, შინაგანი და გარეგანი კავშირების და ფუნქციონალური საფუძვლების (მმართველი და აღმასრულებელი) კვლევა; 3) იმ ფაქტორების შესწავლა, რომლებიც განსაზღვრავენ და ახასიათებენ ამ სტრუქტურების საქმიანობას, მიზნებს, საშუალებებს, შესრულების ხერხებსა და მეთოდებს, გარემო პირობებსა და მართვის შესაძლებლობას.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ვთვლით, რომ მრავალ მეცნიერულ კვლევაში დასაბუთებული დებულებები ლოგიკურია და ჩვენ რაიმე ახლის თქმის პრეტენზია არ გვაქვს. მივიჩნევთ, რომ ორგანიზაცია, როგორც ეკონომიკური კატეგორია ობიექტურად წარმოიქმნება, გარკვეული წყობის სისტემაშია მოქცეული და ერწყმის ადამიანთა მიზანმიმართული საქმიანობის პროცესს. ჩვენ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ვანიჭებთ ამ პროცესში ადამიანთა შრომითი საქმიანობის ფუნქციის გამოყოფას, რომ განვსაზღვროთ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ მოვლენაში მისი ობიექტური აუცილებლობა და მთლიან სისტემაში ობიექტური პროპორციების, კავშირებისა და ურთიერთკავშირების შენარჩუნება ადამიანთა სუბიექტური საქმიანობის საშუალებით. თუმცა იმასაც უნდა გავუსვათ ხაზი, რომ არ შეიძლება ორგანიზაციის შრომით საქმიანობაზე დაყვანა და არც იმ ღონისძიებათა სისტემაზე, რომლებიც ამ პროცესის ერთიანობას ქმნიან.

ადამიანთა შრომითი საქმიანობა, როგორც საზოგადოებივად აუცილებელი მიზანმიმართული პროცესი არ შეიძლება ყოველთვის შრომითი საშუალებების ელემენტებისა და სამუშაო ძალის ოპტიმიზაციით, მათი გადანაწილებითა და ფუნქციონირების ნორმალური პირობების შექმნით იწყებოდეს. სამუხაროდ, დღეს ორგანიზაციის ქვეშ სწორედ ამას გულისხმობენ. ადამიანთა მიზანმიმართული საქმიანობით კი უკვე წარმოიშვა სრულიად განსხვავებული უამრავი სოციალური, საწარმოო და არასაწარმოო სისტემები და ისინი ყოველთვის ხელახლა არ წარმოიქმნებიან. თუმცა, აქაც არის გამონაკლისები გარდაქმნებისა და რეფორმების პერიოდების დროს. როგორც წესი, შრომითი საქმიანობის პროცესში ხდება მთელი სისტემის ეფექტიანი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა მის წინაშე მდგარი ამოცანების შესაბამისად.

ამდენად, ორგანიზაციის არსის ლოგიკური თანმიმდევრობით განხილვის შედეგად მივედით მისი არსის, მოვლენისა, პროცესის და წარმოების ორგანიზაციის ურთიერთკავშირის დახასიათების აუცილებლობამდე. რთულ საწარმოო სისტემებში, სადაც განუწყვეტლად მიმდინარეობს ცალკეული ნაწილებისა და ფუნქციების აღდგენა, მდგრადობა შეფარდებითი იქნება, რადგანაც აქ იგი გამოდის, როგორც გარკვეული დონის შენარჩუნების ელემენტი. ამ შემთხვევაში უფრო მისაღებია დინამიური განვითარების ტერმინის გამოყენება. დინამიური წონასწორობის შენარჩუნება, როდესაც მასზე ძლიერი რყევები წარმოიქმნება, მოითხოვს პროგრესულ ჩარევას. ასეთია, ძველი ელემენტების შეცვლა ახალით, რომელიც პირველის ადექვატური იყოს ყველა პარამეტრით. ამიტომ, ელემენტების ურთიერთკავშირის პროცესიც კორექტირებას მოითხოვს მთლიანი სისტემის ეფექტიანი ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად.

ჩვენის აზრით, ასეთია ის ძირითადი თეორიული დებულებები, რომლებზედაც აგებულია სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის არსის ცნება.

1.2. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის ძირითადი ფაქტორები

საქართველოს ისტორიის არც თუ შორეულ წარსულში, როდესაც გაბატონებული იყო სახელმწიფო საკუთრების მონოპოლია და გეგმიური, ბრძანებლურ-ბიუროკრატიული მართვის მეთოდები სოფლის მეურნეობაში შემოსავლიანობის ზრდის პრობლემების გადაჭრა ძირითადად სამი გზით ხდებოდა:

1. პროდუქციის წამოების მოცულობის ზრდით, როდესაც უცვლელი იყო დანახარჯების საერთო დონე. აქ არ ჰქონდა მნიშვნელობა თუ როგორი იყო წარმოების წესი ინტენსიური თუ ექსტენსიური;
2. პროდუქციის წარმოების სტაბილური მდგომარეობის პირობების მიღწევით, როდესაც საგრძნობლად მცირდებოდა დანახარჯების ოდენობაც;
3. პროდუქციის წარმოების მოცულობა იზრდებოდა, ხოლო დანახარჯები მცირდებოდა.

ამასთან ერთად, არავითარი ზეგავლენა არ ჰქონდა ფასების სისტემას, რამდენადაც ისინი წლების განმავლობაში სტაბილური და უცვლელი იყო (უფრო კი ხუთწლეულების პერიოდებით), ხოლო თუ იცვლებოდა ისიც გეგმიური წესით.

ცნობილია, რომ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების მოცულობის ზრდას განსაზღვრავს ნათესი ფართობების სიდიდე და მეცხოველეობის სულადობა, სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობებსა და პირუტყვის პროდუქტიულობასთან ერთად. ამ უკანასკნელთა დონე კი დამოკიდებულია ნიადაგის ნაყოფიერებაზე (დაცვა და ამაღლება), აგროტექნიკური ღონისძიებების ოპტიმალურ ვადებში და მაღალხარისხოვნად შესრულებაზე, ცხოველთა მოვლა-შენახვის პროგრესული ტექნოლოგიების დანერგვაზე, მისი მყარი საკვები ბაზით უზრუნველყოფაზე, მცენარეთა და ცხოველთა მავნებლებთან და დაავადებებთან ბრძოლის ახალი მეთოდების გამოყენებაზე, სასელექციო და ჯიშთ-სანაშენო საქმიანობის გაუმჯობესებაზე და ა.შ. თუმცა ეს არის მხოლოდ ბიოლოგიური და ტექნოლოგიური ხასიათის ღონისძიებები.

ამის გარდა, აუცილებელია, შრომის ნაყოფიერების განუზრეელი ზრდა, რომლის მისაღწევად საჭიროა წარმოების სპეციალიზაციისა და სტრუქტურის ცვლილებები, საწრმოთა ოპტიმალური სიდიდის დადგენა-დარეგულირება, კომპლექსური მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის დანერგვა, წარმოების ტექნიკური გადაიარაღება.

წარმოების ყველა ამ ფაქტორის გაანგარიშება ხდებოდა გეგმიური ეკონომიკის სისტემისათვის, როდესაც უგულებელყოფილი იყო საწარმოო დავალებების პარამეტრების და დანახარჯების ნორმატივების დინამიზმი. ამასთან, ისიც უნდა ავლნიშნოთ, რომ რეალური ცხოვრების პროცესში ეს პირობები იცვლებოდა ეკონომიკურ შედეგებთან ერთად. თუმცა გეგმა საშუალებას იძლეოდა დარეგულირებულიყო ურთიერთობები საწარმოსა და სახელმწიფოს, საწარმოებს შორის და წარმოების შიგნით, რაც ფაქტობრივი მონაცემების გეგმიურთან შეფარდების საფუძველზე ხორციელდებოდა. ამასთან ერთად ფაქტიურ მონაცემებს ნაკლები ყურადღება ექცეოდა და ძირითადი იყო გეგმა, რომელიც არც თუ იშვიათად იცვლებოდა შემხვედრი, გაზრდილი ვალდებულებების მიღებით. ყველაფერი კი იმას განსაზღვრავდა, რომ საწარმოებისა და ცალკეული მუშაკების შემოსავალი გაწეული დანახარჯების არაადეკვატური იყო, რადგანაც გეგმიური ეკონომიკა არ მუშაობდა საწარმოთა მოგების ზრდასა და მეწარმეობის განვითარებაზე.

ამან, ბოლოს, ლოგიკურ შედეგამდე მიგვიყვანა და გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ქვეყნის აგრარული სფერო კრიზისულ სიტუაციაში აღმოჩნდა, როდესაც სოფლის მეურნეობის საწარმოთა უმეტეს ნაწილში მცირდებოდა წარმოებული პროდუქციის მოცულობა, იზრდებოდა გაწეული დანახარჯები და თანმიმდევრულად უარესდებოდა ეკონომიკური მდგომარეობა. ამ მდგომარეობიდან გამოსასვლელად არაფერი კეთდებოდა. საჭირო კი იყო დაცემის შეჩერება და შემდეგ წინ წაწევა მისი ეფექტიანობის ამაღლების მისაღწევად. ამას კი სჭირდებოდა საწარმოო ფაქტორების გადაჯგუფება და წინა პლანზე პირდაპირ მომქმედთა წამოწევა. ასეთი გადაჯგუფება განსაკუთრების მაშინ არის აუცილებელი, როდესაც აგრარული კრიზისის ძირითადი მიზეზია არა ჭარბწარმოება და მისი დისპროპორციები, არამედ წარმოების შემცირება და შესაბამისად სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის მთელი სტრუქტურის კრიზისი.

დადგენილია, რომ სოფლის მეურნეობრივი წარმოების განმსაზღვრელი ფაქტორების მდგომარეობის მიხედვით ძირითადად სამი სიტუაცია ყალიბდება. პირველი, როდესაც წარმოება სტაბილური, მყარია და საბაზისო რესურსული ფაქტორები არამარტო მარტივი არამედ გაფართოებული კვლავწარმოების საშუალებას იძლევიან. მეორე, როდესაც სიტუაცია კრიზისულია და საბაზისო რესურსული ფაქტორები უკვე ვერ უზრუნველყოფენ მარტივ კვლავწარმოებასაც კი, რაც ძირითადად

იმით არის გამოწვეული, რომ მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა ვერ პასუხობს მოთხოვნებს ფიზიკური და მორალური ცვეთის გამო, ხოლო ახლის შექმნა ვერ ხერხდება. მესამე, როდესაც გახანგრძლივებულია კრიზისული სიტუაცია, რაც საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლით კი არ არის გამოწვეული, არამედ ამ უდიდესი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის პროცესისადმი არათანმიმდევრული არასწორი მიდგომითა და განხორციელებით.

საბჭოთა იპერიიდან გათავისუფლების შემდეგ საქართველოში აგრარული რეფორმის გატარება სასიცოცხლოდ აუცილებელი გახდა მიწასა და წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების დამკვიდრებისა და თავისუფალი მეწარმეობის შეუფერხებელი, სწრაფი ტემპით განვითარების მიზნით. მოტივაცია თავისი არსით მეტად მიმზიდველი, გამართლებული და პერსპექტიულია, მაგრამ საჭიროა მისი გატარების დროს უამრავი დეტალის გათვლა და სწორად განხორციელება. სამწუხაროდ, საქართველოს პირობებში ეს ვერ მოხერხდა. არ იქნა მომზადებული საკანონმდებლო ბაზა, რეფორმისათვის საჭირო კადრები, არ იქნა შერჩეული შესაბამისი პერიოდი და ა. შ. შედეგად, რეფორმა რთულ კრიმინოგენულ პერიოდში, მოუმზადებლად და ნაჩქარევად განხორციელდა და შედეგმაც არ დააყოვნა, დაშვებული იქნა უამრავი შეცდომა და დარღვევა.

ყოველივე ამან გამოიწვია განსახელმწიფოებრიობის მთავარი პრინციპის, მოსახლეობის სოციალურად დაცვისა და სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების ზრდის დარღვევა. არ იქნა დაცული წარმოების პროფილის, მისი დონისა და მუშაკთა შენარჩუნების ვალდებულება. პრივატიზების პოლიტიკას არ გააჩნდა მეცნიერულ დონეზე დამუშავებული იდეოლოგიური და ნორმატიული წინამძღვრები. პრივატიზება და კერძო საკუთრება იქნა მიჩნეული ეკონომიკის აღმავლობის ძირითად პირობად და მთავარ მიზნად დასახულ იქნა სახელმწიფო მონოპოლიის დემონტაჟი, რასაც თან არ ახლდა ეროვნული ინტერესების დაცვის მოტივაცია.

რეფორმა კი მხოლოდ მაშინ აღწევს დასახულ მიზანს, როდესაც იგი ემსახურება ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური საკითხების წარმატებულად გადაჭრას. ამას კი ქვეყანა მიაღწევდა თუ წარმოების მართვის სათავეში მოვიდოდნენ მეურნეობრიობის საუკეთესო თვისებებით დაჯილდოებული, ახლებურად მოაზროვნე კადრები და შესაბამის სტიმულს მისცემდნენ ეკონომიკის დინამიურ, სწრაფ

განვითარებას. მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ამისათვის აუცილებელია წარმოების მრავალფორმიანობის დამკვიდრება, ჯანსაღი კონკურენცია, სახელმწიფოს პოლიტიკური ნება. სამწუხაროდ, ეს მომენტები საქართველოში ბოლომდე არ იქნა გათვლილი და გათვალისწინებული, რასაც მიღებული შედეგები გვიჩვენებს.

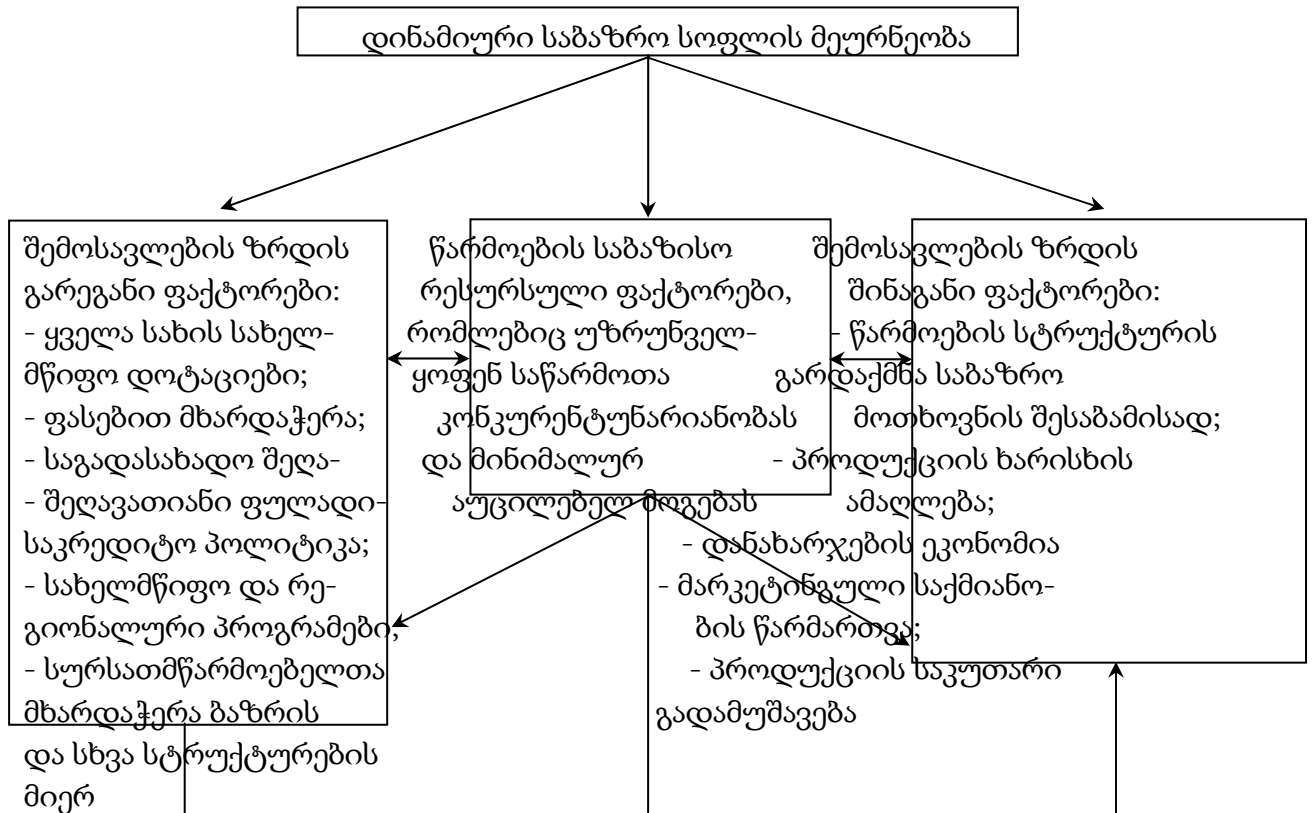
უპირველესად, ეს იყო ყოველად გაუმართლებელი პროცესი მსხვილი, კონცენტრირებული და უმეტესად რენტაბელური საწარმოების დაშლისა, უზარმაზარი უძრავ-მოდრავი ქონების დატაცება-განადგურებისა და მათ ადგილზე წვრილგლეხური ნატურალურ-სამომხმარებლო მეურნეობების გაბატონებისა დაქუცმაცებული მიწათსარგებლობით. მსოფლიო გამოცდილებით კი დადგენილია წვრილი მიწათსარგებლობის უარყოფითი მხარეები: მცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევების დანერგვის სირთულე, მატერიალური ბაზის განახლებისა და პროგრესული ტექნოლოგიების გამოყენების შეზღუდული შესაძლებლობები, პროდუქციის რეალიზაციის პრობლემები და ა. შ.

წვრილ მიწათსარგებლობაზე დამკვიდრებულმა მეურნეობრიობის ფორმამ სახნავისა და მრავალწლიანი ნარგავებით დაკავებული ფართობების შემცირებაც გამოიწვია საზღვრებისა და გზების გამო. ამას ისიც ემატება, რომ მოსაზღვრე მიწათსარგებლობაში განსხვავებულია სასოფლო-სამეურნეო კულტურების სტრუქტურა და შესაბამისად ნიადაგის დამუშავების ვადები და სისტემა. ეს კი თავის მხრივ, სამექანიზაციო საშუალებების გამოყენებისა და სამუშაოების ოპტიმალურ აგროვადებში, ხარისხიანად შესრულებას გამორიცხავს. ამან გამოიწვია მოსავლიანობის შემცირება, პროდუქციის ხარისხის გაუარესება და მისი თვითღირებულების ზრდა, რაც კონკურენტუნარიანობის დაკარგვის მიზეზი გახდა. წვრილი კონტურების დამუშავება არარენტაბელური გახდა და მესაკუთრეთა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა შეწყვიტა ხვნა-თესვა. ყველაფერმა ამან განსაზღვრა ქვეყნის სოფლის მეურნეობის ეკონომიკური მდგომარეობის მკვეთრი გაუარესება.

წარმოების ასეთი კრიზისული მდგომარეობის პირობებში არსებული რესურსები ვეღარ უზრუნველყოფენ უბრალო კვლავწარმოებასაც კი, რადგან ვერ ხორციელდება მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შევსება, გაცვეთილი და წარმოებიდან გამოსული ძირითადი ფონდების აღდგენა. მანქანა-ტრაქტორების მაღალი ფასები და ფერმერთა

ფინანსური შესაძლებლობები კატასტროფულად დაშორებულია ერთმანეთს. ბუნებრივია, ასეთი მდგომარეობა მოითხოვს გარეგანი და შინაგანი ფაქტორების მთლიანად გადართვას რესურსული პოტენციალის შევსების უზრუნველყოფაზე, გაბატონებული ექსტენსიური წარმოების გადაყვანას ინტენსიურ საწყისებზე. ეს საშუალებას მოგვცემს შევამციროთ ხელით შრომის ხვედრითი წილი, დავზოგოთ მატერიალური რესურსები და მივაღწიოთ პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებას, რაც თავის მხრივ ხელს შეუწყობს კონკურენტუნარიანობის ზრდას.

საწარმოო ურთიერთობები ისეთი ფენომენია, რომელიც არ შეიძლება უცვლელი დარჩეს წლების განმავლობაში და მუდმივად უნდა წარმოებდეს ახლის ძიება, უფრო ეფექტური ფორმებისკენ სწრაფვა. აქაც საფუძვლად აღიარებულია რესურსებით უზრუნველყოფა, რომ მიღწეული იქნას მინიმალური მოგების მიღება მაინც გაფართოებული კვლავწარმოებისათვის. ყველა ეს თვისება და ნიშანი ახასიათებს ჩვენს მიერ ზემოთ განხილულ მესამე სიტუაციას და იგი სქემატური სახით ასე ჩამოვსაყალიბეთ:

ნახ. 1.2.1. საბაზრო სოფლის მეურნეობის მდგრადობის ფაქტორები

საბაზრო ურთიერთობების პირობებში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დონეზე, მის შემოსავლიანობაზე მოქმედ გარეგან ფაქტორებში ძირითადად მიგვაჩნია სახელმწიფო მხარდაჭერა დოტაციებით, ფასების რეგულირებით, საგადასახადო შეღავათებით, ფულადი-საკრედიტო სისტემის სრულყოფით, სახელმწიფო და რეგიონალური პროგრამების განხორციელებით, აგრეთვე, ბაზრის და სხვა კომერციული სტრუქტურების არასაბიუჯეტო ფონდებით დახმარება.

შინაგან ფაქტორებში კონცენტრირებულია შემოსავლების ზრდაზე მოქმედი წარმოების სტრუქტურის გარდაქმნის, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესების, დანახარჯების ეკონომიის, მარკეტინგული საქმიანობის გაუმჯობესებისა და პროდუქციის გადამუშავების საკუთარი საწარმოების შექმნის პირობები.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის ძირითად განმსაზღვრელ პირობას შეადგენს მართვისა და ორგანიზაციული ფორმების სრულყოფა, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შედეგების დანერგვა, პროგრესული ტექნოლოგიები და დასაქმებულთა კვალიფიკაციის დონე. მათ შორის მჭიდრო კავშირია და მხოლოდ ოპტიმალური შეთანაწყობით იძლევიან მაღალ შედეგს. პროგრესული ტექნოლოგია პირდაპირ კავშირშია მუშაკთა რაოდენობასთან და მისი დანერგვის ძირითად ამოცანას შეადგენს მაღალი ხარისხის, დაბალი თვითღირებულების მქონე პროდუქციის წარმოება. ამით იგი გავლენას ახდენს მთლიანად წარმოების პროცესზე, მაგრამ იგი რაციონალური ვერ იქნება, თუ მანქანა-დანადგარები სრული დატვითვით არ მუშაობენ და ამას კი კვალიფიციური კადრი სჭირდება.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შედეგად პერიოდულად იცვლება და უმჯობესდება ტექნოლოგიური ხაზებიც. ყველა ცდილობს თავისი შესაძლებლობის მაქსიმუმი გამოიყენოს ახალი ტექნიკური საშუალებების, მანქანა-დანადგარების შესაძენად და წარმოებაში ჩასართავად, რადგანაც მხოლოდ ამით არის შესაძლებელი მაღალი შედეგების მიღწევა, ეფექტიანობის ამაღლება და მწვავე კონკურენციულ ბრძოლაში გამარჯვების მიღწევა.

წარმოების რაციონალური ორგანიზაციის დროს საჭიროა რიგი ფაქტორების გათვალისწინებაც, რომლებიც არსებული რესურსებისა და მთლიანად საწარმოო პოტენციალის გამოყენების დონეს განსაზღვრავენ. აუცილებელ პირობას წარმოადგენს

ინტენსიური გზის არჩევა, რომლის დროსაც უზრუნველყოფილი იქნება წარმოებული პროდუქციის საქონლიანობის მაღალი დონე, მისი რეალიზაციის გარანტიები, ანუ კომერციული და რესურსული პოტენციალის მაქსიმალურად მაღალი გამოყენება.

დღეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება შრომითი რესურსების, თითოეული მუშაკის პირადი უნარ-ჩვევების, ღირსებების, ნიჭისა და შესაძლებლობების გამოვლენა-გამოყენებასთან ერთად მათი მოთხოვნების მაქსიმალურად დაკმაყოფილების უზრუნველყოფას. აქ განსაკუთრებული ყურადღებას მოითხოვს მორალურ-მატერიალური სტიმულირების ფაქტორის სწორად შეხამება და აქტიურად გამოყენება. მითუმეტეს, რომ მატერიალური სტიმულირება არის წარმოების მთელი სისტემის ცენტრალური მაკავშირებელი რგოლი.

საბაზრო ურთიერთობების დამკვიდრებამ მთლიანად შეცვალა შრომისადმი დამოკიდებულება და სახელმწიფო იძულების ნაცვლად თავისუფალი არჩევანის პრინციპი დამკვიდრდა, რაც ყველას აძლევს საშუალებას დასაქმდეს იქ, სადაც მას ყველაზე პერსპექტიულად მიაჩნია და მეტ სარგებელს მოუტანს. მხოლოდ ასეთ პირობებში მიიღწევა შრომის მაღალი მწარმოებლურობა, რაც დასაქმებისა და ეკონომიკური მდგრადობის ძირითად პირობას წარმოადგენს. დასაქმებისა და ეკონომიკის სტაბილიზაციის პოლიტიკა ეს არის ღონისძიებათა სისტემა მიმართული შრომითი პოტენციალის სრულად გამოყენებისათვის და სახელმწიფო სტრუქტურებთან, ინვესტიციებთან ერთად ქმნის მიღებული პროდუქციის სამართლიანი გადანაწილებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების პირობებს.

ისიც ცნობილია, რომ შრომისადმი დამოკიდებულება არის ადამიანის შესაძლებლობათა გამოვლენა-გამოყენების განმსაზღვრელი პირობა, რაც საბოლოოდ მაღალმწარმოებლურ და მაღალეფექტურ საქმიანობაში ჰპოვებს ასახვას. ამ ყველაფრის კონსოლიდაციას ახდენს შრომის მოტივაცია, შრომით ადამიანის შინაგანი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების შეფასებისა და შესაბამისი ქცევების მაჩვენებელი. შრომის მოტივაცია არის ადამიანის შინაგანი მდგომარეობის გამოვლენის ნიშანი, რომელსაც ახასიათებს გარეგანი ფორმაც, მისი დამოიდებულება შრომისადმი სოციალური აქტიურობის

თვალსაზრისით. ამდენად, შრომის მოტივაცია არის სურვილის აღძვრის შინაგანი (მოთხოვნილება, ინტერესი, ღირებულება, იდეალები და ა.შ.) და გარეგანი (მუშაკის აქტიურობის ამაღლების სტიმულები) ფაქტორების ერთობლიობა. აქ მთავარი მაინც მოთხოვნილებაა და მასში იგულისხმება საკვები, ტანსაცმელი, ცხოვრების პირობები, სულიერი, კულტურული, ინტელექტუალური და სხვა ღირებულებები.

მოტივები არის ადამიანის გაცნობიერებული დამოკიდებულება თავის მოქმედებასთან, ქცევასთან, მის მიერ მათი შინაგანი დასაბუთების, გამართლების ან მზადყოფნის მდგომარეობის ასახვა. ამდენად, მოტივი მაინც მატერიალურია და მასში აისახება ცხოვრების საშუალებების მოპოვების სურვილი. რაც შეეხება სულიერ მხარეს სოფლის მეურნეობრივ წარმოებაში, იგი შედარებით დაბალ დონეზეა და ძირითადად მხოლოდ გუნება-განწყობას გამოხატავს. ამდენად, ყველა მწარმოებელი თვითონ ქმნის შრომის მოტივაციის საფუძვლებს, რაც ადაპტირებული უნდა იყოს წარმოების კონკრეტულ ბუნებრივ-ეკონომიკურ პირობებთან.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების პრობლემის გადაჭრაში მნიშვნელოვანია მმართველის როლი, მისი უნარი სამეურნეო-საფინანსო საქმიანობის წარმართვასა და მასთან დასაქმებული ყველა მუშაკის ადგილის სწორად შერჩევის, მაღალი უკუგებით გამოყენების საქმეში. თანამედროვე ეტაპი მეტად სწრაფი ტემპით ცვლის წარმოების მთლიან პროცესს, მოსახლეობის მოთხოვნილებას მაღალი ხარისხის, მრავალფეროვან პროდუქტებზე. ბაზარი ისეთი რთული და სწრაფად ცვალებადი სფეროა, რომ ყველა სურსათმწარმოებელს აიძულებს აჰყვეს ამ ტემპს. ამდენად, მეურნეობრიობის ყველა ფორმის ხელმძღვანელს გარკვეულად უნდა შეეძლოს ობიექტური ეკონომიკური კანონებისა და კანონზომიერების შეცნობა. მათ შორის მართვის ელემენტარული თეორიულ-პრაქტიკული საკითხების ახლებურად გააზრება არსებული რეალობიდან გამომდინარე. აქ არ შეიძლება გვერდი აუაროთ იმას, რომ „მართვა არის ხელოვნება... ყველა ხელოვნება იყენებს მის საფუძვლებში არსებულ ორგანიზატორულ ცოდნას (კონცეფციებს, თეორიას, პრინციპებს, მეთოდებს) პრაქტიკაში სასურველი შედეგების მისაღწევად რეალური მდგომარეობის გათვალისწინებით”(99, გვ. 93). მართვის პროცესი ფართო დიაპაზონით ხასიათდება და დღევანდელი ზღვა ინფორმაციის პირობებში სრულ ძიებას მოითხოვს ადამიანთა ფიზიოლოგიურ-ფსიქოლოგიური ინდივიდუალობა-შესაძლებლობების

გასათვალისწინებლად. რამდენადაც წარმოების მართვის პრინციპები განვითარების ზოგად კანონსა და ადამიანთა საზოგადოების გამოცდილებას ემყარება, შესაბამისად იცვლება და იხვეწება მისი ფორმები, მეთოდები და ტექნიკა. მართვის სისტემების დახვეწა წარმოების პროცესში ხდება და ამას ვერც ჩვენ ავუვლით გვერდს. ამასთან ერთად, მხარის სოფლის მეურნეობის ოპტიმიზაცია მოითხოვს სახელმწიფო ჩარევის შეზღუდვის პარალელურად სურსათმწარმოებელთა ინიციატივისა და დამოუკიდებლობის გააქტიურება-გაფართოებას, რაც საკმაოდ რთული მისაღწევია გლეხის კონსერვატიული ბუნების გამო.

მიუხედავად იმისა, რომ მსოფლიოში მდიდარი გამოცდილებაა დაგროვილი მართვის პროცესის წარმართვა-განვითარებისა, არ შეიძლება მისი ჩვენში ტრაფარეტულად გადმოტანა. საჭიროა ქართველი გლეხის ბუნებისა და ისტორიულად ჩამოყალიბებული უნარ-ჩვევების გათვალისწინება და საკუთარი კონცეფციის შემუშავება. მით უმეტეს, რომ დღევანდელ სოფლის მეურნეობაში წარმოქმნილი პრობლემების უდიდესი ნაწილი არსებული სოციალური და პოლიტიკური სისტემების შედეგია და მართვის პროცესთან პირდაპირ კავშირშია. ამიტომ, ყველა მეურნეს უნდა გააჩნდეს გარემოსთან ოპტიმალური ურთიერთობის, თანამოსაქმეთა მიზანდასახული გადანაწილებისა და საქმიანობის მიზანმიმართული წარმართვის უნარ-ჩვევები.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების წინამძღვრებს მნიშვნელოვნად განაპირობებს საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების დონე და მასშტაბები. როგორც ქვეყნის მასშტაბით, იმერეთშიც, ეს პრობლემა ურთულესია და სასწრაფოდ მოგვარებას მოითხოვს. საგარეო კი არა, საშინაო სასურსათო ბაზრის მნიშვნელოვანი ნაწილი იმპორტულ პროდუქციას აქვს დაპყრობილი. ეს მაშინ, როდესაც ადგილობრივი პროდუქციის ბევრი სახე საქართველოს ექსპორტში ცნობილი იყო გასული საუკუნის 90-იან წლებამდე. ამის შემდგომ, განვითარებულმა მოვლენებმა კი სიტუაცია უარესობისაკენ შეცვალა და ესეც არის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი საერთო ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესებისა.

თანამედროვე ეტაპზე, დაკარგული პოზიციების აღდგენა და პრიორიტეტული საექსპორტო პროდუქციის (განსაკუთრებით საადრეო ბოსტნეულის, ხილ-ბოსტნეულის, კონსერვების, ღვინისა და ღვინო მასალების, მინერალური წყლების,

საკონდიტრო ნაწარმის) წარმოების აღორძინება მხოლოდ სახელმწიფოს წარმატებული პოლიტიკის პირობებშია შესაძლებელი. აქ ვგულისხმობთ პროტექციონისტულ პოლიტიკას და ეკონომიკურ ხელშეწყობას. ეს უკანასკნელი დაყვანილი უნდა იქნას სურსათწარმოებელთა დაინტერესებაზე წარმოების უკეთესი შედეგების მისაღწევად. მათ უნდა მიეცეს სოციალური გარანტიები იმპორტული საქონლისგან კონკურენციის არასასურველი შედეგებისგან დაცვაზე. საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრებით სოფლის სურსათწარმოებლებმა სრული დამოუკიდებლობა მოიპოვეს სამეურნეო საქმიანობის წარმართვის, საორგანიზაციო საკითხების გადაჭრის, პროდუქციის რეალიზაციისა და შედეგების განაწილება-გამოყენების საქმიანობაში. თუმცა პასუხისმგებლობაც მეტი დააწვა, რამდენადაც მთელი მომავალი მათ მიერ საქმიანობის წარმართვაზეა დამოკიდებული.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარება წარმოადგენს ორგანიზაციულ-ეკონომიკური, ტექნოლოგიური, სამართლებრივი, სოციალური და სხვა ღონისძიებების ერთობლიობას, რომელიც მიმართულია სამეურნეო საქმიანობის უკეთესი შედეგების მიღწევის უზრუნველყოფისაკენ. ამ ღონისძიებებში იგულისხმება საქმიანობის სწორად წარმართვის ორგანიზაცია, მატერიალური სტიმულირება, შრომითი რესურსების რაციონალურად გამოყენება, წარმოების, ნიადაგის დამუშავების, ნათესების მოვლის, სანაშენო საქმიანობის აღორძინების, პირუტყვის შენახვის ხერხები, პროდუქციის წარმოებისა და განკარგვის უფლებები, სოციალური გარანტიები, საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესება, სწავლისა და კვალიფიკაციის ამაღლების უზრუნველყოფა.

დარგის ეკონომიკური მდგრადობის ძირითად, პირდაპირ მომქმედ ფაქტორებს მიეკუთვნება მატერიალურ-ტექნიკური რესურსები, ტექნოლოგიები, მართვა, მატერიალური სტიმულირება. არაპირდაპირ მომქმედია საბაზრო ურთიერთობები, კოოპერირება და ინტეგრაცია, სოფლის სოციალური ინფრასტრუქტურის აღორძინება.

თანამედროვე ეტაპზე ყველაზე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცება, კოოპერირების საფუძველზე წვრილი გლეხური მეურნეობების განმსხვილება კლასიკური ფერმერული მეურნეობების შექმნის მიზნით და მიწათმოქმედების კულტურის დონის ამაღლება.

1. 3. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის სტრუქტურა და მისი შეფასების კრიტერიუმები

ცნობილი თანამედროვე აგარარკოსი მკვლევარები (87, 91, 95, 103, 105, 111) საოფლის მეურნეობის ეკონომიკურ მდგრადობას განიხილავენ, როგორც რთულ დინამიურ სოციალურ-ეკონომიკურ და ბიოტექნოლოგიურ სისტემას, რომელშიც არსის ახსნის მეთოდოლოგიური მიდგომები ორგანულ სისტემათა მდგრადობის თეორიით არის განსაზღვრული. კ. პოლოვინკინი კი მიიჩნევს, რომ „ყოველგვარი ორგანული სისტემის მდგრადობა არის უნარი შეინარჩუნოს დინამიური მდგომარეობა შინაგანი და გარეგანი ცვლილებების პირობებში, გაუწიოს წინააღმდეგობა მისი განვითარების შემაფერხებელ ძირითად ტენდენციებს... მდგრადობა გამოდის, როგორც ორი მხარის დიალექტიკური მთლიანობა, რომლებსაც განსაზღვრავს გარე სამყაროსა და შედარებით თავისუფალი სისტემების დამოკიდებულება”(105, გვ. 37-43). აქვე ისიც უნდა ავლნიშნოთ, რომ მეცნიერს ეს მოსაზრება მაშინ აქვს გამოთქმული, როდესაც საზოგადოებრივი (სახელმწიფო) საკუთრება იყო გაბატონებული, ხოლო ყველა დონის ორგანიზაციულ-საწარმოო სისტემის დამოუკიდებლობა პირობითი ან შეფარდებითი. ამდენად, ამ სისტემებს მთლიანად გარეგანი ფაქტორები განსაზღვრავენ, რომელშიც იგულისხმება ცენტრალური საგეგმო ორგანოების მიერ რესურსული უზრუნველყოფა, საწარმოო გეგმების ნორმებისა და პარამეტრების დადგენა, მართვის სტრუქტურების ტექნოლოგიური სქემების, მუშაკთა სტიმულირების წესის, პროდუქციის რეალიზაციის ფორმისა და მოცულობის განსაზღვრა. აქედან გამომდინარე, ორგანიზაციული სისტემების ხელმძღვანელობა ფაქტობრივად სახელმწიფო მოხელეების რანგში ადიოდა და ჯდებოდა მართვის ნორმებში, რასაც არაფერი ჰქონდა საერთო შინაგანი სტრუქტურის ფუნქციონირებასთან. ამდენად, არც გარეგანი ჩარევის წინააღმდეგობის გაწევის მოთხოვნილება იქმნებოდა, რადგან პრაქტიკულად მისი გადალახვა შეუძლებელი იყო. არსებული სისტემის პირობებში არ არსებობდა ამ პრობლემის გადაჭრის სამართლებრივი და ეკონომიკური ბერკეტები.

გარე სამყარო ორგანიზაციულ სისტემებში ირიბად მონაწილეობს, ირთვება მასში, მაგრამ არ შეუძლია შინაგან სტრუქტურებში შეღწევა, მით უმეტეს პერსპექტიული მოდელის ფორმაში. მაშასადამე, თუ გარე სამყარო სისტემის სტრუქტურული ნაწილია,

მაშინ შეუძლია იგი მთლიანადაც წარმოადგინოს. ეს ფაქტობრივად არ ხდება და მსოფლიო გამოცდილებით ყველაზე სრულყოფილ ფორმად მიჩნეულია ისეთი სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს ყველაზე მყარ თვითრეგულირებას, თვითმმართველობასა და თვითსრულყოფას. წარმოდგენილი პრინციპებიდან თვითმმართველობაა ძირითადად მიჩნეული, რომელიც ნებისმიერი რთული სისტემის დინამიურ მდგრადობას უზრუნველყოფს. არც თუ დიდი ხნის წინ საწარმოთა თვითმმართველობის და დამოუკიდებლობის დონის ამაღლების პრობლემა განისაზღვრებოდა მუშაკთა მიერ შესრულებული სამუშაოს ოპერაციების ხვედრითი წილით, მოწვეული მუშაკების და სხვა რესურსების გამოყენების გარეშე, ე. წ. დამოუკიდებლობის ეს წარსული პრინციპული ხასიათი გამოვლინდება თვითმმართველობის დახასიათებაში და მხოლოდ მოჩვენებითი დამოუკიდებლობის ინტერპრეტაციაა ქვედა იერარქიისა, როდესაც გაბატონებულია მართვის უმაღლესი სისტემა და რამდენადაც თვითმმართველობის იდეის ასახვა ხდება სისტემის, როგორც ერთიანი, ორგანულად მთლიანის განხილვის პროცესში, შესაბამისად ყველა ქვესისტემა ასრულებს საერთო მიზნის მიღწევის ელემენტის მოვალეობას. ამდენად, ყველა ქვესისტემას აზრი მხოლოდ მაშინ აქვს, როდესაც იგი ემსახურება სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარების მიღწევას. სწორედ აქედან იკვეთება ცალკეული სურსათმწარმოებლის საქმიანობის გაუმჯობესებისათვის შესაბამისი პირობების შექმნისა და ქვეყნის ეკონომიკური მდგრადობის ერთიან რგოლში ჩართვის მნიშვნელობა.

სოფლის მეურნეობის წარმოების მდგრადობის, როგორც ეკონომიკური კატეგორიის განხილვის დროს მნიშვნელოვანია შეფასების ძირითადი მაჩვენებლების დადგენა. ეკონომიკური ლიტერატურისა და მსოფლიო გამოცდილების გაცნობა-ანალიზის საფუძველზე ძირითად მაჩვენებლებად (კრიტერიუმებად) მივიჩნევთ:

- დარგში მიღებული ერთობლივ შიდა პროდუქტს და გადამამუშავებელი მრეწველობის ნედლეულის რაოდენობას;
- მატერიალურ-ტექნიკური, ფინანსური და შრომითი რესურსების მოცულობას;
- მოსახლეობის სოციალური და ცხოვრების დონეების გარანტიებს;

ცხრილი 1.3.1.

იმერეთის მხარის სოფლის მეურნეობის მდგრადობის ძირითადი

სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლების დინამიკა

№	მაჩვენებლები		2001	2002	2003	2004
1	სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქცია	მლნ ლარი	332,9	318,7	348,3	314,0
		%	100,0	95,7	104,6	94,3
2	მ.შ. 100 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე	ლარი	1570,3	1503,3	1642,9	1481,1
		%	100,0	95,7	104,6	94,3
	1 სულ სოფლის მოსახლეზე	ლარი	869	848	948	860
		%	100,0	97,6	109,1	99,0
3	სოფლის მოსახლეობა	ათ.კაცი	382,9	375,9	367,5	365,0
		%	100,0	98,2	96,0	95,3
4	მ.შ. შრომისუნარიანზე ახალგაზრდა	ათ.კაცი	86,0	82,7	81,9	-
		%	100,0	96,2	95,2	-
5	შრომისუნარიანი	ათ.კაცი	227,5	221,8	219,9	-
		%	100,0	97,5	96,7	-
6	შრომისუნარიანზე უფროსი ასაკის	ათ.კაცი	72,3	71,4	71,0	-
		%	100,0	98,8	98,2	-
7	მიწათსარგებლობის საშუალო სიდიდე	ჰა	0,62	0,62	0,62	0,62
		%	100,0	100,0	100,0	100,0
8	მიწის კერძო მესაკუთრე	ათ.კაცი	176,8	176,8	176,8	176,8
		%	100,0	100,0	100,0	100,0
9	სულ ნათესი ფართობი (ყველა კატეგორია)	ათ. ჰა	73,1	71,6	71,9	72,1
		%	100,0	97,9	98,4	98,6
1	მაჩვენებლები		2001	2002	2003	2004
10	მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი (ყველა კატეგორია)	ათ. სული	270,5	278,3	287,3	269,5
		%	100,0	102,9	106,2	99,6

1. ცხრილი გაანგარიშებულია საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკური დეპარტამენტისა და მიწის მართვის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემების საფუძველზე.

- გადამუშავებისა და აგროსერვისის სფეროების მდგომარეობას.

ზემოთ ჩამოთვლილი მონაცემების მიხედვით იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადობის დასახასიათებლად გამოვიყენეთ დღევანდელი სტატისტიკური აღრიცხვის პირობებში არსებული ყველა ძირითადი მაჩვენებელი. როგორც ცხრილი 1.3.1-ის მონაცემებიდან ჩანს იმერეთის სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის მოცულობის დინამიკა 2001-2004 წლებში კლებით ხასიათდება,

თუ მხედველობაში არ მივიღებთ 2003 წლის მაღალმოსავლიანობითა და მეცხოველეობის პროდუქციაზე ბაზრის საცალო ფასების მკვეთრი ზრდით განპირობებულ ზრდას. თავისთავად ცხადია, რომ ამის შესაბამისია 100 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულს და მოსახლეობის ერთ სულზე წარმოებული პროდუქციის მოცულობაც. აქ უფრო მნიშვნელოვანია ის, რომ თვითონ მაჩვენებლებია მეტად დაბალი შესაძლებლობასთან შედარებით. კერძოდ, 100 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე წარმოებული არასტაბილური 1500 ლარის პროდუქცია, როდესაც 72 ათასი ჰა მარტო ნათესი ფართობებია და 14,3 ათასი ჰა მრავალწლიანი ნარგავები 212 ათას ჰექტარში ანუ დამუშავებადი მიწები 85 ათას ჰა-ს აღწევს (40,1%), რაც ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს 5 ნიშნულით აღემატება. ასეთივე სიტუაციაა სოფლის 1 მცხოვრებზე წარმოებული 848 და 948 ლარამდე მთლიან პროდუქციაში წლების მიხედვით, როდესაც საშუალოდ რესპუბლიკაში ეს მაჩვენებელი შესაბამისად 1006-1191 ლარს შორის მერყეობს და იმერეთთან შედარებით 25-25,6 პროცენტით მაღალია. ამ სიტუაციაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს იმერეთის სოფლის მოსახლეობის მაღალი ხვედრითი წილი. თუ ქვეყნის მასშტაბით იგი აღნიშნულ პერიოდში 47,5-47,9%-ს შეადგენდა, იმერეთში 53,1-53,7%-ს აღწევდა, ხოლო იმერეთის მთლიანი მოსახლეობა კი ქვეყნის მცხოვრებთა 15,2%-ს აღემატებოდა. უფრო მეტიც, საქართველოში 100 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე მოდიოდა სოფლის მოსახლეობის 68 კაცი, იმერეთში 172 კაცი, ანუ 2,5-ჯერ მეტი. ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ დასაქმების დონეც შესაბამისად დაბალია. მით უმეტეს, რომ აქ 220 ათასამდე შრომისუნარიანია, რაც მთლიანად სოფლის მოსახლეობის 59,8%-ს შეადგენს.

მიუხედავად იმისა, რომ შრომისუნარიანზე ახალგაზრდა თაობა გარკვეულად აჭარბებს პენსიონერთა რაოდენობას (15,5%-ით), ეს მაინც დამაიმედებელ ფაქტორს არ წარმოადგენს, რადგან მათი რაოდენობა მთლიან მოსახლეობაში მხოლოდ 22,3%-ია, რაც თავისთავად ბუნებრივი მატების დაბალ ტემპად ითვლება.

მოსახლეობის სიმჭიროვესთანაა დაკავშირებული მიწათმოსარგებელთა დიდი რიცხვი და მიწათსარგებლობის მცირე მოცულობა. ქვეყნის მასშტაბით კანონით გათვალისწინებული 1 კომლზე 1,25 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულის ნორმის ნაცვლად

იმერეთის რეგიონში მხოლოდ 0,62 ჰექტარი ანუ 2-ჯერ და მეტად მცირე ფართობია გაცემული. შესაბამისად, სოფლად ერთ სულ მოსახლეზე მოდიოდა 0,20 ჰა ნათესი, რაც ქვეყნის შესაბამის მაჩვენებელზე 40%-ით ნაკლები იყო. სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების დატვირთვა მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვით კი საწინააღმდეგო სურათს იძლევა. იმერეთში 100 ჰა-ზე საშუალოდ 127 სული მსხვილფეხა მოდიოდა, რაც 2,1-ჯერ აღემატებოდა ქვეყნის შესაბამის მაჩვენებელს.

ძირითადი სოციალური და ეკონომიკური მონაცემების ანალიზიდან ჩანს, რომ იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების დინამიურობა დარღვეულია. საანგარიშო პერიოდში (2001-2004 წ.წ.) თითქმის ყველა მაჩვენებელი კლებით ხასიათდება. არასტაბილურია სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის მოცულობის დინამიკა, რაც მიუთითებს წარმოების ექსტენსიურობასა და მასზე ბუნებრივი პირობების დიდ გავლენაზე. თანმიმდევრულად მცირდება სოფლის მეცხოვრებთა საერთო რაოდენობა, მ.შ. მოზარდებისა და შრომისუნარიანთა რიცხვი, რაც მეტად დამაფიქრებელია და სასწრაფო ზომების მიღებას საჭიროებს.

ცხრილში მოტანილი მონაცემები (მთლიანი პროდუქცია, მოსახლეობის რიცხოვნობა, მიწათსარგებლობა, ნათესი ფართობები, მეცხოველეობის დარგი), რესურსული უზრუნველყოფის თვალსაზრისიდან გამომდინარე, უშუალოდ კავშირში არიან სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრად განვითარებასთან.

ყოველივე აღნიშნულით იყო განსაზღვრული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების ჩვენს მიერ წარმოდგენილი სურათი (ცხრილი 1.2.3.). ამასთან ერთად, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დიდი გავლენა იქონია საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლამ და ბაზრის მოთხოვნა-მიწოდების ობიექტური ეკონომიკური კანონის ამოქმედებამ. ამას ადასტურებს მოტანილი ცხრილის მონაცემები, საიდანაც ჩანს, რომ 2000 წლების შემდგომ პერიოდში მნიშვნელოვნად იზრდება ძირითადი სასურსათო და საბაზრო პროდუქტების წარმოება. კერძოდ, 2000-2004 წლების პერიოდში მარცვლეულის წარმოება 54,4%-ით გაიზარდა. გარდა იმისა, რომ იგი წარმოადგენს სოფლის მოსახლეობის საკვების სტრუქტურაში ყველაზე დიდი ხვედრითი წილის მქონე პროდუქტს, მისი წარმოების მოცულობის ზრდა საოჯახო მეფრინველეობისა და მეღორეობის დარგების აღორძინების ძირითადი პირობაცაა. ანალოგიურია

მეკარტოფილეობის განვითარება, როგორც საკვების სტრუქტურის აუცილებელი ელემენტისა.

სოფლის მეურნეობის დანარჩენი დარგებისა და კულტურების წარმოება კი მთლიანად ბაზართანაა დაკავშირებული და იმერეთისათვის ისინი არა მარტო წვეყნის შიგა ბაზრის, არამედ

ცხრილი 1.3.2

ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების დინამიკა

(იმერეთის მხარე)

	პროდუქცია		2000	2001	2002	2003	2004
1	მარცვლოვანი და პარკოსანი კულტურები სულ	ტონა	83598	37627	134987	137877	129063
		%	100,0	45,0	161,5	164,9	154,4
2	კართოფილი	ტონა	8002	4614	6541	7411	10702
		%	100,0	57,7	81,8	92,6	133,8
3	ბოსტნეული	ტონა	43009	27765	25523	36462	38404
		%	100,0	64,7	59,3	84,9	89,3
4	სასურსათო ბაღჩეული	ტონა	7361	3009	5170	8570	13523
		%	100,0	40,5	70,3	116,2	182,4
5	ხილი სულ	ტონა	54750	43800	35974	41657	27121
		%	100,0	75,4	65,7	76,1	49,5
6	ყურძენი	ტონა	52500	37500	36490	45794	42045
		%	100,0	71,4	69,5	87,2	80,1
7	ჩაი	ტონა	2663	1050	1283	1605	1312
		%	100,0	39,4	48,2	60,3	49,3
8	ხორცი (დაკლული წონით)	ტონა	22436	22094	22955	23230	20716
		%	100,0	98,7	102,7	103,6	92,4
9	რძე	ტონა	123900	140140	149377	154450	158087
		%	100,0	112,9	120,2	124,2	127,4
10	მატყლი	ტონა	71	70	74	76	78
		%	100,0	98,6	104,2	107,0	109,9
11	კვერცხი	ათ.ც.	71172	76616	81420	88220	90645
		%	100,0	107,7	114,3	123,9	127,2
12	თაფლი	ტონა	350	330	350	410	424
		%	100,0	94,3	100,0	117,1	121,1

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მასალების საფუძველზე.

საგარეო ურთიერთობების ტრადიციულ სფეროს წარმოადგენენ, რაც თანამედროვე ეტაპზე გარკვეული ცვლილებებით ხასიათდება. კერძოდ, სრულიად მიუღებელია მევენახეობისა და მებოსტნეობის დარგების პროდუქციის წარმოების შემცირება, რაც საანგარიშო პერიოდში შესაბამისად 10,7% დ 19,9%-ით დაეცა. ბოსტნეულისა და ყურძნის წარმოების შემცირება საგარეო ბაზრის დაკარგვითა და რეალიზაციასთან დაკავშირებული პრობლემებით (განსაკუთრებით ყურძენში) არის განპირობებული და ამ დარგების აღორძინება სახელმწიფო დონეზე უნდა გადაწყდეს.

ქვეყნის შიდა ბაზრის მოთხოვნით არის განპირობებული ხორცის, რძის, კვერცხისა და თაფლის წარმოების ზრდის ტემპები, თუმცა წლების განმავლობაში ჩავარდნებიც შეინიშნება. ყველაზე სტაბილურად კი რძის წარმოება იზრდებოდა და საკმაოდ დამაჯერებელი მიჯნებიც იქნა მიღწეული.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების აუცილებელ პირობას შეადგენს მიწათმოქმედების ინტენსიფიკაციის დონისა და კულტურის მკვეთრი ამაღლება, რომელშიც ძირითადი ელემენტი ტექნიკური უზრუნველყოფაა. არსებული მონაცემების ანალიზი (ცხრილი 1.3.3) გვიჩვენებს, რომ მხარის ტექნიკური შეიარაღება ძალიან დაბალია და იგი თანდათან მცირდება. ამას განსაზღვრავს არსებული მანქანა-ტრაქტორთა პარკის ფიზიკური და მორალური ცვეთის მაღალი დონე, რაც ყოველწლიურად მათ ჩამოწერას მოითხოვს, ხოლო ახალი ტექნიკის შეძენა კი ვერ ხერხდება ფინანსური რესურსების ნაკლებობის გამო. როგორც ცხრილის მაჩვენებლებიდან ჩანს ყოველწლიურად 5-7%-ის ჩამოწერა ხდება და ამან განსაზღვრა ის, რომ ერთ ტრაქტორზე მოდის 100 ჰექტარამდე სახნავი და ერთ კომბაინზე 1200 ჰექტარამდე მარცვლოვანთა ნათესი ფართობი. ეს კი იმის მაჩვენებელია, რომ ტექნიკურად გამართულიც კი ვერ უზრუნველყოფდა სეზონური სამუშაოების ოპტიმალურ აგროვადებში შესრულებას, თორემ საუბარიც არ შეიძლება არსებულზე, სადაც მეტ-ნაკლებად გამართულია ტრაქტორებისა და კომბაინების მხოლოდ 62-65 პროცენტი. მექანიზაციის დაბალი დონე კი პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ძირითადი მიზეზია.

ტექნიკით უზრუნველყოფა

ტექნიკა	2000 წ.	2003 წ.	2004 წ.
ტრაქტორი ყველა მარკის	1034	970	900
კომბაინი ყველა სახის	69	59	50
სატვირთო ავტომობილი	950	800	700

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტისა და რაიონული მასალების (გამოკითხვის ჩათვლით) საფუძველზე.

ამასთან ერთად, ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ წინამდებარე ქვეთავის ანალიტიკური არგუმენტაცია დარგის ეკონომიკური მდგრადობის არსისა და სტრუქტურის პრინციპების განზოგადოების მიზანს ემსახურება.

რაც შეეხება სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადობის განვითარების შეფასებას და მის კრიტერიუმებს, ეს საკითხები ეკონომიკურ ლიტერატურაში ფართოდ არის გაშუქებული და მისი ანალიზის საფუძველზე სწორად მივიჩნევთ ძირითადად აღებული იქნას პროდუქტების რაოდენობა, მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფა, მისი სოციალური და ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესება.

ზემოთ განხილული მონაცემები ადასტურებენ, რომ მიმდინარე ეტაპზეც სასოფლო-სამეურნეო წარმოება რეგიონში არასტაბილურ ხასიათს ატარებს, გარდა მარცვლეულის, კარტოფილის, რძისა და თაფლის წარმოებისა. ამ პროდუქტების რაოდენობა თანმიმდევრულად იზრდება და ეს იმის დასკვნის საშუალებას გვაძლევს, რომ ყველა დარგსა და კულტურაში შეიძლება წარმატების მიღწევა.

ყველა ქვეყნის სოციალური და ეკონომიკური პირობების ერთიან ციკლში ერთ-ერთი ძირითადია მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის პრობლემა, რომლის წარმატებული გადაჭრის მთავარი ფაქტორია სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარება. იმერეთის მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის განსაზღვრისთვის შესაბამისი გაანგარიშებები ვაწარმოეთ (ცხრილი 1.3.4), რომელმაც გვიჩვენა, რომ წარმოება მნიშვნელოვნად ჩამორჩება მოხმარებას. კერძოდ, მარცვლეულში 15,2%-ით, კარტოფილში – 4,25-ჯერ, ბოსტნეულში – 32,7%-ით, კვერცხში – 31,1%-ით.

ის, რომ რეგიონის სოფლის მეურნეობა ვერ აწარმოებს იმდენ პროდუქციას, რაც მოსახლეობას სრულფასოვანი, ფიზიოლოგიურად აუცილებელი ნორმებით კვებისათვის სჭირდება, ერთი მხარეა. მეორე, უფრო არასასურველი და მტკივნეულია ის, რომ მოსახლეობას არ შეუძლია საკუთარი წარმოებით მიღებული პროდუქტების სრულად გამოყენება და იძულებულია თვითონ (ოჯახს) დაიკლოს და ბაზარზე გაიტანოს გასაყიდად. სხვა შრომითი შემოსავალი მას არ გააჩნია და სიცოცხლისათვის აუცილებელი პროდუქტების (შაქარი, ზეთი, ხორბლის ფქვილი და ა. შ.) და ამას იძულებით აკეთებს სხვა საყოფაცხოვრებო პირობების მინიმალურად დასაკმაყოფილებლად. ამას ემატება მოსახლეობის დაბალი მყიდველობითი უნარი, რაც განპირობებულია დასაქმების დაბალი დონით და ფულადი შემოსავლების სიმწირით, ეს კი მთლიანობაში დაბალ გადახდისუნარიანობას განსაზღვრავს. ამით არის გამოწვეული, რომ მოსახლეობის ძირითადი მასა დაბალი ხარისხის იაფფასიანი

ცხრილი 1.3.4

საკვები პროდუქტების წარმოების, მოხმარებისა და ფიზიოლოგიური ნორმების თანაფარდობა (წლიურად 1 სულზე).

№	საკვები პროდუქტები	წონის ერთ.	კვების ფიზ. ნორმა	წარმოება	მოხმარება	მოხმარება % ფიზ. ნორმასთან
1	მარცვლეული	კგ	600	212	250	41,7
2	კარტოფილი	კგ	70	12	51	72,9
3	ბოსტნეული	კგ	146	66	98	67
4	ხილი, ყურძენი	კგ	110	135	117	106,4
5	ხორცი და ხორცის პრ.	კგ	73	35,4	31	42,5
6	რძე და რძის პროდუქ.	კგ	400	248	212	53,0
7	კვერცხი	ცალი	290	139	221	76,2

1. ცხრილი შედგენილია სტატისტიკური კრებულების მიხედვით: საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2004, სტატისტიკური წელიწადული 2004 და ბაზრები და ბაზრობები საქართველოში 2003.

პროდუქტებით იკვებება და გადარჩეული კი ბაზარზე გააქვს.

ფულადი შემოსავლების სიმწირე და აღნიშნული ფაქტორი განსაზღვრავენ მოსახლეობის კვების დაბალ დონეს. ფიზიოლოგიურად აუცილებელ ნორმებთან შედარებით მოსახლეობა ერთ სულზე გაანგარიშებით ნაკლებს იღებდა მარცვლეულს 48.3%-ით, კარტოფილს 27.1%-ით, ბოსტნეულს 33%-ით, ხორცსა და ხორცის პროდუქტებს 47%-ით და კვერცხს 27.8%-ით (იხ. ცხრილი 1.3.4).

ფულადი შემოსავლების ძირითადი წყარო აქ სოფლის მეურნეობის პროდუქტების რეალიზაციიდან მიღებული თანხებია, რომელსაც ფულადი შემოსავლებისა და ტრანსფერების 31 ლარში 18 ლარი (58.1%) უჭირავს. შემდეგ მოდის თვითდასაქმება 4.2 ლარი (13,5%), პენსიები 2 ლარი (6.5%) და ა.შ. ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით იმერეთის სოფლად ფულადი შემოსავლები და ტრანსფერები 10% -ით დაბალია. ანალოგიურია სულ შემოსავლების სტატისტიკაც. 2003 წლის მდგომარეობით ქვეყნის სოფლის მცხოვრებთა საშუალო თვიური შემოსავალი ერთ სულზე 65.3 ლარს შეადგენდა, იმერეთში კი 56.3 ლარს, ანუ 18.8%-ით ნაკლებს. სამაგიეროდ მეტი იყო სოფლის მეურნეობის პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავალი 2.8 ლარით (18.4%).

ფულადი შემოსავლების ძირითადი ნაწილი სურსათის, საყოფაცხოვრებო ნივთებისა და თამბაქოს ნაწარმზე იხარჯებოდა (სურსათზე 12,9 ლარი, ტანსაცმელზე 6.5 ლარი, საოჯახო მოხმარების საქონელზე 3.9 ლარი და ა.შ.).

მთლიანობაში კი შემოსავლების ძირითადი ნაწილი ნატურალური სახით მიღებული პროდუქციაა. ისიც ცნობილია, რომ შემოსავლების ნატურალიზაცია არის მცხოვრებთა არამდგრადი მდგომარეობის მაჩვენებელი.

ასეთია იმერეთის სოფლის სურსათმწარმოებელთა საფინანსო-ეკონომიკური მდგომარეობა. შემდგომ ქვეთავებში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სფეროში მომქმედი ძირითადი ფაქტორების სიღრმისეული კვლევა საშუალებას მოგვცემს დავაზუსტოთ და შევაფასოთ ამოცანის დასმისა და გადაჭრის კონცეპტუალურ-მეთოდოლოგიური დებულებები, რომლებიც დაკავშირებულია ეკონომიკურ აღმავლობასთან. ამის საფუძველზე შესაძლებელი იქნება სფეროს ეკონომიკური

მდგრადობის გასაუმჯობესებლად საჭირო პრაქტიკული ღონისძიებების დამუშავება და შესასრულებლად შეთავაზება.

თავი II.

იმერეთის სოფლის მეურნეობის განვითარების ტენდენციები

2.1. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტრუქტურული ცვლილებები

გასული საუკუნის 90-იანი წლების შემდგომ პერიოდში იმერეთის სოფლის მეურნეობის ეკონომიკურ სტრუქტურაში არსებითი ცვლილებები მოხდა. ეს ძირითადად ორი გარემოებით იყო განპირობებული. ერთის მხრივ, ქვეყანაში განხორციელებული აგრარული რეფორმით, რამაც განსაზღვრა მსხვილი, კონცენტრირებული საწარმოების დაშლა და საკუთრების მრავალი ფორმის დამკვიდრება. მეორეს მხრივ, საბაზრო ურთიერთობათა დანერგვით დაიშალა სახელმწიფო მმართველობის აპარატის რთული სისტემა, რომელსაც ხელში ჰქონდა აღებული პროდუქციის წარმოებისა და განკარგვის, მისი რეგლამენტირებისა და რეგულირების ფუნქციები.

ზემოაღნიშნული ცვლილებების შედეგად სოფლის მეურნეობის განვითარების თანამედროვე ეტაპისათვის დამახასიათებელია წვრილიფერმერული მეურნეობების გაბატონებული მდგომარეობა, დარგის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განადგურება, იმ საწარმოო და სხვა ურთიერთობების რღვევა, რაც საზოგადოებრივი საკუთრების საფუძველზე იყო ჩამოყალიბებული. წლების განმავლობაში დარგის მდგომარეობას მკვეთრად ამძიმებდა ქვეყნის ეკონომიკის კრიზისული სიტუაცია, მწირი სახელმწიფო ბიუჯეტი და ყოველწლიურად მისი სეკვესტრები.

დღეს სოფლის მეურნეობა მართვის ფუნქციებისა და სტრუქტურის, ფასწარმოქმნისა და საფინანსო-საკრედიტო ურთიერთობების, რეგულირებისა და ინოვაციური ტექნოლოგიების მთლიანად ახალ სისტემებზეა ორიენტირებული.

ადამიანთა საზოგადოების განვითარების ცალკეულ ეტაპზე, წარმოების წესისა და სისტემების ყველა პირობებში სოფლის მეურნეობისათვისაც მთავარი მიწის ფართობი, მისი სტრუქტურა, საკუთრების ფორმა და რაციონალურად გამოყენების უზრუნველყოფაა. ეს განსაკუთრებით ეხება იმერეთის მიწის ფონდს, რამდენადაც

მხარისათვის დამახასიათებელია მცირე მიწიანობა, მთა-გორიანი რელიეფი, ტყით დაფარვის დიდი ხვედრითი წილი, სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების ნაკლებობა, ეროზიული პროცესების განვითარება და სხვა უარყოფითი პირობები. ამასთან ერთად, მხარის კლიმატური პირობები მეტად ხელსაყრელია სოფლის მეურნეობის ყველა დარგისა და კულტურის წარმოებისათვის. ამდენად, იმერეთის მიწის ფონდის ანალიზი და მისი რაციონალურად გამოყენება უმნიშვნელოვანესი პრობლემაა და სოფლის მეურნეობის წარმოების ყველა საკითხი ამით უნდა დაიწყოს.

როგორც 2.1.1 ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს აგრარული რეფორმის შემდგომ პერიოდში მცირე რეგიონის პირობებისათვის, სადაც ყოველ ჰა ინტენსიურ სავარგულს განსაკუთრებული გაფრთხილება და დაცვა სჭირდება, თვალში საცემი ცვლილებებია ერთიანი მიწის ფონდისა და მით უმეტეს სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების დინამიკაში. მართალია მიწის ფონდი მხოლოდ უმნიშვნელოდ (0,3%-ით) შემცირდა 1988-2003 წლების პერიოდში, მაგრამ საგრძნობლად მცირდება სასოფლო-სამეურნეო სავარგულები 1900 ჰექტრით (0,9%). მათ შორის სახნავი იზრდება 800 ჰექტრით, მაგრამ მრავალწლიანი ნარგავების კლების ხარჯზე, რომელთა შემცირებამ აღნიშნულ პერიოდში 6100 ჰა-ს მიაღწია (11,1%). ანალოგიურად მცირდება სათიბი, რომელიც ისედაც ძალიან მცირე ფართობები გააჩნია რეგიონს და იზრდება საძოვარი (3,7%-ით), რაც უარყოფით მომენტად უნდა მივიჩნიოთ, როგორც ინტენსიური სავარგულების სახნავის, მრავალწლიანებისა და საძოვრების ფართობების შემცირების

ცხრილი 2.1.1

იმერეთის მხარის მიწის ფონდის დინამიკა და სტრუქტურა

დასახელება			1988 წ		2000 წ		2003წ	
			ჰა	%	ჰა	%	ჰა	%
1.	სულ მიწის ფართობი (ათ)	ჰა	636.9	100.0	635.3	100.0	635.3	100
		%	100.0		99.7		99.7	
2.	სასოფლო-სამეურნეო სავარგული (ათ)	ჰა	214.6	33.7	2120.0	33.4	212.7	33.5
		%	100.0		98.8		99.1	
3	სახნავი (ათ)	ჰა	84.6	13.3	85.3	13.4	85.4	13.4
		%	100.0		100.8		100.9	
4.	მრავალწლიანი ნარგავები (ათ)	ჰა	35.7	5.6	29.1	4.5	29.6	4.7
		%	100		81.5		82.9	

5.	სათიბი (ათ)	ჰა	1.9	0.3	1.7	0.3	1.6	02
		%	100.0		89.5		84.2	
6.	სამოვარი (ათ)	ჰა	92.4	14.5	95.9	15.2	95.8	15.1
		%	100.0		103.8		103.7	
7.	ტყე (ათ)	ჰა	324.5	50.9	329.8	51.9	329.7	51.9
		%	100.0		101.6		101.6	
8.	ბუჩქნარი (ათ)	ჰა	22.4	3.5	22.3	3.5	22.2	3.5
		%	100.0		99.6		99.1	
9.	დანარჩენი (ათ)	ჰა	71.4	11.2	71.2	11.2	70.7	11.1
		%	100.0		86.7		86.1	

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს მიწის მართვის სახელწიფო დეპარტამენტის მასალების მიხედვით.

ძირითადი მიზეზი და შედეგი. ამით არის სწორედ განპირობებული, რომ მიწის ფონდის სტრუქტურა, მისი კატეგორიებად დაყოფის თვალსაზრისით მნიშვნელოვან ცვლილებებს არ განიცდის საკვლევად აღებულ პერიოდში. სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების ხვედრითი წილი მთლიან მიწის ფართობში მხოლოდ 0.2%-ით მცირდება. სტაბილურია ბუჩქნარისა და დანარჩენი მიწების ფართობები და მათი ხვედრითი წილიც. გამონაკლისია ტყის ფონდის მიწები, რომელიც აღნიშნულ პერიოდში 5200 ჰექტარით (1.6%-ით) იზრდება, სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების შემცირების ხარჯზე. მცირე საკითხია თუ რამდენად დაფარულია ტყით აღნიშნული ფართობები, როდესაც მისი განადგურება კატასტროფულ ხასიათს იღებს იმერეთის მხარეშიც.

სოფლის მეურნეობაში პროდუქციის წარმოების მოცულობას და შესაბამისად მის მდგრად განვითარებას სასოფლო-სამეურნეო სავარგული მიწის რაოდენობა და მათი სტრუქტურა განსაზღვრავს, რომელშიც იგულისხმება სახნავი და მრავალწლიანი ნარგავებით დაკავებული ფართობების მაღალი ხვედრითი წილის მიღწევა. ამ მიმართებით, როგორც მთლიანად ქვეყნის მაშტაბით, იმერეთსიც არასასურველი მდგომარეობაა, რამდენადაც სასოფლო-სამეურნეო სავარგულში 2003 წლის მდგომარეობით სახნავს მხოლოდ 40.2% უკავია, ხოლო მრავალწლიან ნარგავებს 13.9%,

ანუ ინტენსიური სავარგულები მთლიანობაში 54.1%-ს შეადგენენ. მაშინ როდესაც 45%-ზე მეტი საძოვარია, რომლის მნიშვნელოვანი ნაწილი ზაფხულისაა და მისი გამოყენების პერიოდი საკმაოდ ხანმოკლეა.

სახნავი მიწების მოცულობა თავისთავად არ წარმოადგენს პროდუქციის წარმოების პირობას თუ ისინი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების ნათესებად არ იქნა ათვისებული. ამდენად, მნიშვნელოვანია ნათესი ფართობების დინამიკაში შესწავლა. როგორც 2.1.2 ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს 1998-2004 წლებში იმერეთის მთლიანი ნათესი ფართობი 1000 ჰა-თი (1.4%-ით) შემცირდა. ამას ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ საბაზისოდ აღებული 1998 წელი სპეციალურად

ცხრილი 2.1.2

ნათესი ფართობების დინამიკა ყველა კატეგორიის მეურნეობებში

(ათ.. ჰექტარი)

დასახელება		1998წ.	2001წ.	2002წ.	2003წ.	2004წ.
ბაღდათი	ჰა	3962	3735	3660	3689	4817
	%	100.0	94.3	92.4	93.1	121.9
ვანი	ჰა	4729	5335	7182	5685	5720
	%	100.0	112.8	151.9	120.2	121.0
ზესტაფონი	ჰა	6783	6127	6040	7011	6228
	%	100.0	90.3	89.0	103.4	91.8
თერჯოლა	ჰა	8278	7741	7461	7756	7408
	%	100.0	93.5	90.1	93.7	89.5
სამტრედია	ჰა	9061	8103	8190	9252	8062
	%	100.0	89.4	90.4	102.1	90.0
საჩხერე	ჰა	7254	7205	6188	6259	7796
	%	100.0	99.3	85.3	86.3	107.5
ტყიბული	ჰა	3415	3811	3405	3455	3162
	%	100.0	11.6	99.7	101.2	92.6
ხარაგაული	ჰა	4151	4689	4683	4683	4703
	%	100.0	113.0	113.0	113.3	113.3
ხონი	ჰა	5896	6971	6113	5891	5869
	%	100.0	101.3	103.7	100.0	99.5
წყალტუბო	ჰა	13610	12025	11712	11399	11665
	%	100.0	88.4	86.1	83.8	85.7

ჭიათურა	ჰა	5963	7323	6941	6687	6652
	%	100.0	122.8	116.4	112.1	111.6
იმერეთი	ჰა	73.1	73.1	71.6	71.9	72.1
	%	100.0	100.0	97.9	98.4	98.6
საქართველო	ჰა	616.2	564.5	557.0	561.4	534.0
	%	100.0	91.6	90.9	91.1	86.7

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს ეკონომიკის სამინისტროსა და სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მასალების მიხედვით

შევარჩიეთ, რადგანაც ამ პერიოდიდან დაიწყო როგორც მთლიანად ქვეყნის, ისე იმერეთის სოფლის მეურნეობის დაღმასვლის პროცესი. ამ პერიოდშიც ადგილი აქვს ნათესი ფართობების შემცირებას და ეს განსაკუთრებით თვალში საცემია ისეთი რაიონების სინამდვილეში, როგორცაა წყალტუბო 1945 ჰა (14.3%), თერჯოლა 87 ჰა(10.5%), სამტრედია 1001 ჰა (10.0%), ტყიბული 253 ჰა (7.4%), ზესტაფინი 555 ჰა (8.2%). თუმცა იმასაც უნდა გაესვას ხაზი, რომ იმერეთის მაჩვენებელი ბევრად უკეთესია საქართველოს მთლიან სიდიდესთან, სადაც აღნიშნულ პერიოდში ნათესი ფართობების შემცირებამ 822 ათ. ჰა-ს (13.3%-ს) მიაღწია, ანუ ათჯერ გადააჭარბა იმერეთს.

ცხრილი 2.1.3

ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობის დინამიკა (ტ) იმერეთში

დასახელება		1988წ.	2001წ.	2002წ.	2003წ.	2004წ.
1.	მარცვლეული	2.9	0.6	2.2	2.3	2.1
	მ.შ. ხორბალი	-	2.4	1.6	2.1	1.6
	სიმინდი	2.9	0.6	2.2	2.3	2.2
2.	კართოფილი	-	3.4	4.1	4.9	6.4
3.	ბოსტნეული	7.9	5.2	4.8	6.8	7.2
4.	ბაღჩეული	7.1	4.2	8.2	11.2	11.3
5.	ხილი	3.1	6.2	5.0	6.3	3.9
6.	ყურძენი	4.0	3.0	2.3	3.8	3.4

1. *ცხრილი შედგენილია საქართველოს სახელმწიფო სტატისტიკის მიწის მართვის სალმწიფო დეპარტამენტების მასალების საფუძველზე*

მემცენარეობის პროდუქციის წარმოების მოცულობას მთლიანად განსაზღვრავს ნათესი ფართობი და სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობა. როგორც 2.1.3. ცხრილის მანაცემებიდან ჩანს მოსავლიანობის მაჩვენებელი არა მარტო დაბალია ყველა კულტურის მიხედვით, არამედ 1988 წლის შედეგებსაც კი მნიშვნელოვნად ჩამორჩება. 2004 წლის მდგომარეობით 1988 წ. შედარებით მოსავლიანობა შემცირებულია მარცვლოვან-პარკოსანში 0.9 ტონით, სამარცვლე სიმინდში 0.7 ტ-ით, ბოსტნეულში 0.7 ტ-ით, ხილში 0.8 ტ-ით და ყურძენში 1.0 ტ-ით. უფრო მეტიც, იმერეთში საშუალო რესპუბლიკურთან შედარებით მოსავლიანობა დაბალი იყო კართოვილში 4.0ტ-ით, ბოსტნეულში 3.0 ტ-ით, სასურსათო ბაღჩეულში 3.8 ტ-ით და ა.შ. ეს მაშინ როდესაც რეგიონში საუკეთესო პირობებია ზოგიერთი ამ კულტურის მოსაყვანად. მარცვლეულის მსოფლიო საშუალო მოსავლიანობა 2001 წ. 30.5ც შეადგენდა ანუ 1.45-ჯერ აღემატებოდა იმერეთის მაჩვენებელს, სიმინდის მოსავლიანობა 43ც (1.95-ჯერ), კართოვილის 163ც (2,54-ჯერ), და ა.შ. პოლონეთში 61ც სიმინდი, 162ც კართოვილი და 86ც მარცვლეული მოიყვანეს, ანუ შესაბამისად 2,8-ჯერ, 1,34-ჯერ და 1.35-ჯერ მეტი.

სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობის დაბალი დონე განსაზღვრავს მემცენარეობის ძირითადი პროდუქტების წარმოების ტენდენციებსაც. აქ კი სურსათი საკმაოდ ცვალებადია და რიგ წლებში მკვეთრადაც. ერთი მნიშვნელოვანი და დადებითი ტენდენციაა, რომ 1988 წელთან შედარებით საგრძნობლად იზრდება მარცვლოვან-პარკოსანის წარმოება მიუხედავად მათი მოსავლიანობის შემცირებისა, აღნიშნულ პერიოდში. ეს ძირითადად ნათესი ფართობების ზრდით არის განპირობებული, რადგანაც პრივატიზირებულ მიწებზე გლახურმა მეურნეობებმა სახნავის ძირითად ნაწილზე სიმინდის კულტურის მოყვანა დაიწყეს, რომელიც სურსათით უზრუნველყოფაში მთავარ როლს ასრულებს. თუმცა არ შეიძლება აქ ის უარყოფითი მომენტებიც არ აღინიშნოს, რაც ამ ფაქტს მოყვება. ჯერ ერთი, მთლიანად ამოვარდა თესლბრუნვის სისტემა, რაც ერთწლიანი და მრავალწლიანი ბალახების მორიგეობით თესვას ითვალისწინებდა. ეს კი ნიადაგის ნაყოფიერების გაუმჯობესების აუცილებელი პირობაცაა მეცხოველეობის მყარი საკვებით მომარგებასთან ერთად.

მეორე და რაც მთავარია, იმერეთი მთა-გორიანი რელიეფით ხასიათდება, სადაც სახნავის გარკვეული ნაწილი განლაგებულია მაღალი დაქანების ფერდობებზე და სათოხნი კულტურების თესვა რეკომენდირებული არაა, რადგანაც ხელს უწყობს ეროზიული პროცესების სწრაფ განვითარებას.

ცხრილი 2.1.4

მემცენარეობის ძირითადი პროდუქტების წარმოების დინამიკა

დასახელება		1988წ.	2001წ.	2002წ.	2003წ.	2004წ.	
1.	მარცვლოვან - პარკოსანი	ტ.	81759	37627	134987	137877	12063
		%	100.0	46.0	165.0	168.6	157.9
	მ.შ. სიმინდი	ტ.	72654	36596	132150	134319	122741
		%	100.0	50.4	181.9	184.9	168.9
2.	კართოფილი	ტ.	-	4614	6441	7411	10702
		%	-	100.0	139.6	160.6	231.9
3.	ბოსტნეული	ტ.	38309	27765	25583	36462	38404
		%	100.0	72.5	66.8	95.2	102.4
4.	ბაღჩეული	ტ.	943	3009	5170	8570	13523
		%	100.0	319.0	5.5ჯერ	9ჯერ	14.3ჯერ
5.	ხილი	ტ.	52360	43800	35974	51657	27121
		%	100.0	83.7	68.7	98.7	51.8
6.	ყურძენი	ტ.	78995	37500	36490	45794	42045
		%	100.0	47.5	46.2	58.0	53.3

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მასალების საფუძველზე

მიუხედავად ამისა, მოსახლეობის საკვებით თვითუზრუნველყოფის იძულებითმა პროცესმა განსაზღვრა კულტურის თესვა და სამარცვლე სიმინდის წარმოება, რაც ყოველწლიურად იზრდება და 1988წ შედარებით 2004 წლისათვის მისი წარმოების ზრდამ 68.9%-ს მიაღწია (ცხრ.2.1.4).

უფრო მაღალია ზრდის ტემპები სასურსათო ბაღჩეულის (14.3-ჯერ იზრდება) და კართოფილის (2011-2004 წლებში გაიზარდა 2.3-ჯერ) წარმოებაში. მათი ზრდის მიზეზები ანალოგიურად საკვებით თვითუზრუნველყოფით არის ნაკარნახევი.

ამასთან, სრულიად მიუღებელია იმერეთის ძვირფასი შუმხუნა ღვინოების სამასალე და ექსპორტის წყაროს ყურძნის წარმოების თითქმის ორჯერ შემცირება

(შეადგენს 1988 წლის მხოლოდ 53.3%-ს). ამის მიზეზია, როგორც ვენახის ზვრების გაკაფვა, ისე მოსავლიანობის შემცირება. ვფიქრობთ, რომ აქ გარკვეულ როლს აღრიცხვიანობაც ასრულებს, რაც 2003 წელს ხილისა და ყურძნის წარმოების მაღალი შედეგების უცებ კლებაშიც პოულობს ასახვას. ამ პროდუქტების წარმოების შემცირებაზე დიდ გავლენას ახდენს ბაზრის მოთხოვნის ადეკვატური ხასიათი და სახელმწიფოს არათანმიმდევრული პოლიტიკა ყურძნის მოსავლის მიმართ. ყოველწლიურად, რთველის დაწყების შემდეგ იწყებენ ფაციფუცს სახელმწიფო სტრუქტურები მოსავლის ბედზე და ფერმერებს კი მოკრეფილი პროდუქტი ულპება. არ შეიძლება ხაზი არ გაესვას ამ მომენტის გამწვავების კიდევ ერთ მნიშვნელოვან მიზეზს. ღვინის ქარხნები ძირითადად ფალსიფიცირებულ პროდუქციას აწარმოებენ და ყურძნის გადამუშავებაზე თავს არ იწუხებენ. ამასთან, ფერმერებს იმდენად დაბალ ფასს სთავაზობენ, რომ ხარჯებსაც ვერ ფარავს. მათ შორის ეს ფარული დაპირისპირება კი მევენახეობის დარგს აყენებს (ფერმერებთან ერთად) აუნაზღაურებელ ზარალს.

რაც შეეხება მეხილეობისა და ხილის წარმოების დაცემას, აქ ძირითადი გადამამუშავებელი მრეწველობის, ხილ-ბოსტნეულის საკონსერვო საწარმოების განადგურებაა. სასურსათო ბაზარზე კი ქართლისა და კახეთის ხილს ვერ გაუწევს კონკურენციას, თორემ საგარეო ბაზრისთვის ხომ არასდროს იყო იმერეთის ხილი ორიენტირებული. მიუხედავად ეკოლოგიურად სისუფთავისა და დამახასიათებელი გემოვნური თვისებებისა.

იმერეთის სოფლის მეურნეობის წამყვანი დარგი მეცხოველეობაა, რომელიც თანამედროვე ეტაპზე 2-ჯერ მეტ შემოსავალს იძლევა ვიდრე მემცენარეობა (1.88-ჯერ აჭარბებს). მათ შორის ზღვარი მუდმივად მაღალი იყო და 1988 წელსაც მეცხოველეობის მთლიანი პროდუქცია მემცენარეობის შესაბამის მაჩვენებელზე 1.37-ჯერ მაღალი იყო. გასული საუკუნის 90-იანი შემდგომმა მოვლენებმა საქართველოში მეცხოველეობის დარგს უდიდესი ზიანი მოუტანა. დაიშალა და განადგურდა მსხვილი, მექანიზირებული სამრეწველო კომპლექსები, კოლმეურნეობებისა და სახელმწიფო მეურნეობების ფერმები. მსხვილფეხა პირუტყვის, ღორისა და ცხვრის გარკვეული სულადობა კოლექტივის წევრებს გაუნაწილდა, დანარჩენი პირუტყვი და ფრინველი ადგილობრივმა ხელმძღვანელობამ საკუთარი სურვილისა და ინტერესების მიხედვით გამოიყენა. მთლიანად მოიშალა ჯიშთ-სანაშენო, სასელექციო საქმიანობა და გაბატონდა

დაბალპროდუქტიული პირუტყვი. 1988-2004 წლებში საქართველოში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობა 21.1%-ით შემცირდა, ღორის – 56.4%-ით, ცხვრისა და თხის 58.1%-ით (ცხრილი 2.1.5).

იმერეთში, მიუხედავად იმისა, რომ ეს პროცესები იქაც განვითარდა, მეცხოველეობის სულადობა ყველა სახეში პირიქით იზრდება. აღნიშნულ პერიოდში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობა 7.4%-ით გაიზარდა, მ.შ. ძროხისა და ფურკამეჩის 39.7%-ით. ცხვრისა და თხის სულადობა გაიზარდა 2.25-ჯერ, ხოლო მეღორეობაში კი აქაც მცირდება 37.5%-ით. აქვე ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ იმერეთშია ქვეყნის მსხვილფეხა რქოსანის 21.5%, მ.შ. ძროხისა და ფურკამეჩისა 19.5% და ღორის 21.3 პროცენტი.

მეცხოველეობის ყველა დარგის სწრაფი ტემპებით ზრდა 1996 წლიდან დაიწყო. ეს რამდენიმე ფაქტორითაა განპირობებული. მსხვილფეხა რქოსანის, მეცხვარეობისა და მეფუტკრეობის განვითარება იმერეთის რბილი კლიმატით და ბუნებრივი რესურსებით, თუმცა სათიბების ნაკლებობას განიცდის, მაგრამ სამოვრების მთელი წლის განმავლობაში გამოყენება გარკვეულ წილად აბალანსებს. რაც შეეხება მეფრინველეობას, აქ სიმინდის წარმოება და არსებული ტრადიციებია ძირითადი საოჯახო პირობებში მისი განვითარებისათვის. 2000-2004 წლებში ფრინველის რაოდენობა 11.4%-ით, ხოლო ფუტკრის სკების რაოდენობა 22.2%-ით გაიზარდა. მეცხოველეობაში ერთადერთი სახეა ღორი, რომელიც მნიშვნელოვნად შემცირდა საანგარიშო პერიოდში. ბუნებრივ ფაქტორებთან ერთად დიდი როლი შეასრულა ქვეყნის ბაზრის მოთხოვნამ მეცხოველეობის პროდუქტებზე და მისმა მაღალმა ფასებმა. მესამე მნიშვნელოვანი მომენტი რეგიონის მოსახლეობის ფულადი შემოსავლების კატასტროფული შემცირება (ყველა დარგი გაჩერდა, უმუშევრობა გაიზარდა). ამდენად, მეცხოველეობა აღმოჩნდა სოფლის მეურნეობის ფულადი შემოსავლების ძირითადი წყარო, სოციალური და საყოფაცხოვრებო პირობების მინიმალურად გადაჭრის ერთადერთი საშუალება. როგორც 2.1.5. ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს განსაკუთრებული ტემპებით იზრდება მსხვილფეხა რქოსანის სულადობა წყალტუბოსა (39.4%-ით ზრდა) და თერჯოლის (36.0%) რაიონებში. ცხვარი და თხა ჭიათურის, წყალტუბოს და სამტრედიის რეგიონებში.

მეცხოველეობის სულადობა დარგის განვითარების ერთ-ერთი მაჩვენებელია და მხოლოდ პროდუქტიულობის მაღალი დონის რეგიონებში იძლევა წარმატების გარანტიას. აქ კი აშკარად უარყოფითი სიტუაციაა, რადგან გარდა მეფუტკრეობისა ყველა სახის

ცხრილი 2.1.5

მეცხოველეობის სულადობა ყველა კატეგორიის ფერმაში (სული)

დასახელება	მსხვიფეხა რქოსანი				მ.შ. ფური და ფურკამეჩი			
	1998	2002	2003	2004	1998	2002	2003	2004
ბაღდათი	16.3	16.2	17.1	17.0	5.7	7.2	7.3	7.9
ვანი	20.0	27.1	27.5	22.4	6.7	9.8	9.8	9.9
ზესტაფონი	25.5	25.2	25.6	26.9	10.4	14.3	15.0	14.9
თერჯოლა	24.8	37.0	40.6	34.1	11.0	21.2	22.0	23.8
სამტრედია	23.8	24.9	22.9	22.8	9.9	15.8	14.9	14.2
საჩხერე	22.6	23.2	23.2	20.4	16.0	11.9	13.0	12.7
ტყიბული	16.2	12.5	13.4	99.3	5.7	5.2	5.5	4.9
ხარაგაული	22.2	21.2	21.5	21.0	7.1	8.8	9.0	9.0
ხონი	19.7	17.5	20.5	18.9	7.5	12.4	13.7	12.4
წყალტუბო	33.6	45.7	46.1	45.9	12.7	20.5	20.9	20.7
ჭიათურა	86.2	26.0	26.8	28.0	10.0	11.0	11.5	11.4
იმერეთი	310.9	276.5	285.2	356.7	102.7	138.1	142.6	141.8
საქართველო	1585	1215.9	1242.5	1250.7	626	704.8	728.0	735.6

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მასალების საფუძველზე.

მეცხოველეობაში პროდუქტიულობა არა მარტო დაბალია, არამედ 1988 წელთან შედარებით 2004 წლის მდგომარეობით მნიშვნელოვნად შემცირებული (იხ. ცხრ. 2.1.6). კერძოდ ფურის საშუალო წლიურმა წველადობამ იმერეთში დაიკლო 435კგ(28.4%). ვანის რაიონში კლებამ შეადგინა 49.4%, ბაღდათში 48.1%, ტყიბულში 48.4% და ა.შ. უარესი მდგომარეობაა კვერხმდებელობაში, სადაც ერთ ფრთაზე საშუალოდ 40-ზე

ცოტა მეტი კვერცხი მიიღება და 1988 წლის მაჩვენებელს თითქმის 3-ჯერ ჩამორჩება. ასეთი მდგომარეობაა მთლიანად ყველა რაიონში. აქ ძირითადად განმსაზღვრელ ფაქტორად მეფრინველეობის მსხვილი ფაბრიკების გაუქმებაა, სადაც მეკვერცხეული ქათამი იყო და იგი მაღალი კვერცხმდებელობით ხასიათდებოდა. საოჯახო მეფრინველეობის პირობებში კი ზამთარში კვერცხმდებელობა ძალიან მცირდება ან საერთოდ ჩერდება. ამას ემატება მისი ნატურალური მოხმარება, ქათმების კრუხობის პერიოდი (გამოყენებული კვერცხი) და არაზუსტი აღრიცხვის ფაქტორი.

მეტად დადებითი მომენტია მეფუტკრეობის აღორძინებისა და განვითარების ტენდენცია, რადგანაც იმერეთს საამისო რესურსებიც აქვს, იგი ტრადიციული დარგაცაა და მაღალეფექტურობითაც გამოირჩევა. მართალია მთლიანად იმერეთის პირობებში 1 სკაზე საშუალოდ მიღებული თაფლი მნიშვნელოვნად არ იზრდება, მაგრამ ზოგიერთი რაიონები გარკვეულ წლებში დიდ წარმატებებს აღწევენ, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ რეზერვები არსებობს და მათი ამოქმედების პირობებში მხარის სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარების საქმეში მას შეუძლია თავისი, მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანოს იმ მრავალმხრივი პროდუქციით, რასაც ფუტკარი იძლევა. მაგალითად. 2001-2002 წლებში ხარაგაულის რაიონის მეფუტკრეებმა საშუალოდ 1 სკაზე შესაბამისად 23.9 და 23.7 კგ თაფლი მიიღეს. 2001 წელს ხონის მეფუტკრეებმა 26.3 კგ, სამტრედიისში 2001-2002 წლებში

ცხრილი 2.1.5 –ის გაგრძელება

მეცხოველეობის სულადობა ყველა კატეგორიის ფერმაში (სული)

დასახელება	ლორი				ცხვარი და თხა			
	1988	2002	2003	2004	1988	2002	2003	2004
ბაღდათი	15.2	7.9	8.6	7.3	2.9	3.1	3.1	3.3
ვანი	13.9	9.8	10.5	8.1	4.0	3.0	5.4	3.7
ზესტაფონი	19.9	12.5	13.5	9.9	2.1	3.4	3.6	4.2
თერჯოლა	15.1	12.8	13.1	10.3	4.0	5.2	4.9	6.9
სამტრედია	17.2	5.8	6.8	8.3	0.7	2.2	2.7	1.9
საჩხერე	13.3	8.9	11.5	8.6	4.0	5.3	6.5	6.5
ტყიბული	14.1	5.3	6.1	4.4	-	2.1	1.9	0.7
ხარაგაული	13.0	6.5	6.6	8.0	0.8	1.4	1.7	1.7
ხონი	13.9	7.5	7.7	9.8	1.6	1.2	1.1	1.2
წყალტუბო	17.4	10.7	10.3	18.3	-	2.7	2.9	5.5
ჭიათურა	8.0	9.2	9.8	9.8	-	7.5	9.8	8.9
იმერეთი	161	96.9	104.5	102.8	20.1	37.1	43.6	40.8
საქართველო	1118	446.1	473.8	483.9	1920	699.5	722.2	804.9

2. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მასალების საფუძველზე.

26.4 და 27.8კგ სა ა.შ.

ნამატის მიღების მიხედვითაც განსხვავებული სიტუაციაა. მთლიანად იმერეთში ხბოსა და ზაქის მიღების მიხედვით 100 დედა პირუტყვზე ზრდის ტემპი აღინიშნა საკვლევად აღებულ პერიოდში

(ცხრ. 2.1.7). საშუალოდ ზრდამ 8 სული (10.3%) შეადგინა, თუმცა ცალკეულ რაიონებში სურათი საკმაოდ განსხვავებულია. მაგალითად ხარაგაულისა და წყალტუბოს რაიონებში ზრდა შესაბამისად 26 (35.1%) და 41(59.2%) სულს და ა.შ. საკმაოდ მაღალი ზრდის ტემპებია შენარჩუნებული მეცხვარეობაში, სადაც ნამატი აღნიშნულ პერიოდში

24 სულით (30%-ით) მეტია. აქ განსაკუთრებით მაღალი შედეგები აქვთ თერჯოლის რაიონის მეცხვარეებს, რომლებმაც 100 ნერბზე 21 სულით (57%) მეტი მიიღეს, ხოლო სამტრედიისში 20 სულით (54.7%) მეტი და ა.შ. მეღორეობაში კი ჩავარდნაა და აქ კლება 11.2%-ს შეადგენს. განსაკუთრებით კი ცუდი მაჩვენებელი აქვს ვანს (39.7%-ით კლება) და ტყიბულს (3.4%-ით კლება). წყალტუბოსა და ხონის რაიონებმა კი აქაც წარმატებებს მიაღწიეს და წრდა შესაბამისად 8 და 5.3 პროცენტს შეადგენს, რაც მიუთითებს გამოუყენებელი რეზერვების არსებობაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ მეცხოველეობის ზოგიერთი სახის პროდუქტიულობა საკვლევად აღებულ პერიოდში კლების ტენდენციით ხასიათდებოდა, პროდუქციის წარმოება ყველგან იზრდება. ამას განსაზღვრავს სულადობით ზრდა მსხვილფეხა რქოსან პირუტყვში, მეცხვარეობასა და მეფუტკრეობაში (ოჯახების). ძირითადად ეს არის იმ მაღალი ტემპების მაჩვენებელი (ცხრ. 2.1.8). კერძოდ, ხორცის წარმოება 1988-2004 წლებში იმერეთში 8250ტ. (65.6%) გაიზარდა, რძის 46015ტ (41.1%), მატყლის 18ტ (30%), კვერცხის 19305 ათ. ცალით (28.1%), ხოლო თაფლის 81ტ (23.6%). განსაკუთრებით შტამბეჭდავია ვანისა და თერჯოლის რაიონების მიღწევები, სადაც ხორცის წარმოება შესაბამისად 1.6 და 2.0-ჯერ გაიზარდა, რძის 1.38 და 2.2-ჯერ, კვერცხის

მეცხოველეობის პროდუქტიულობის დინამიკა

დასახელება	ფურის საშუალო წველადობა კგ					მატყლის ნაპარსი კგ				
	1998	2001	2002	2003	2004	1988	2001	2002	2003	2004
ბარდათი	1762	846	910	602	615	2.3	2.8	2.9	2.7	2.8
	100.0	51.9	51.6	51.2	51.9	100.0	121.7	126.1	117.4	121.7
ვანი	2150	1101	1094	1097	1109	2.2	2.5	2.8	2.5	2.4
	100.0	51.2	50.9	51.0	51.6	100.0	113.6	127.3	113.6	109.1
ზესტაფონი	1840	1167	1180	1187	1290	2.0	2.4	2.1	2.0	2.1
	100.0	63.4	64.1	64.2	70.1	100.0	120.0	105.0	100.0	105.0
თერჯოლა	1746	1273	1270	1252	1230	2.0	2.4	2.0	2.0	2.1
	100.0	72.9	72.6	71.7	70.4	100.0	120.0	100.0	100.0	105.0
სამტრედია	1909	923	978	1047	1062	1.8	2.6	1.9	2.1	2.0
	100.0	48.3	51.2	54.8	55.6	100.0	144.4	105.6	116.7	111.1
საჩხერე	1635	1354	1342	1330	1132	2.4	2.6	2.9	2.6	2.4
	100.0	82.8	82.1	81.3	69.2	100.0	108.3	120.8	108.3	100.0
ტყიბული	1576	843	845	911	814	2.0	2.2	2.1	2.1	2.0
	100.0	53.5	53.6	57.8	51.6	100.0	110.0	105.0	105.0	100.0
ხარაგაული	1324	913	944	981	903	19	2.3	1.9	1.9	1.8
	100.0	69.0	71.3	74.1	68.2	100.0	121.1	100.0	100.0	94.7
ხონი	1430	925	1050	988	1214	2.0	2.2	2.0	1.9	1.7
	100.0	64.7	73.4	69.1	84.9	100.0	110.0	100.0	95.0	85.0
წყალტუბო	1782	954	1024	1024	1002	2.2	2.7	2.4	2.2	2.1
	100.0	53.5	57.5	57.5	56.2	100.0	122.7	109.1	100.0	95.5
ჭიათურა	1163	1084	1073	1042	1015	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
	100.0	93.2	92.3	89.6	82.3	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
იმერეთი	1530	1037	1079	1084	1095	2.1	2.3	2.3	2.2	2.1
	100.0	67.7	70.5	70.8	71.6	100.0	109.5	109.5	104.8	100.0

58

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მასალების საფუძველზე

3.15 და 1.98-ჯერ, თაფლის 5.0 და 2.39-ჯერ. ამ თვალსაზრისით ყველა მაჩვენებელი გაუარესებულია ტყიბულის რაიონში. ხორცის წარმოება შემცირებულია სამტრედიაში, რძის ხარაგაულში და ა.შ.

ყველაფერი იმაზე მიუთითებს, რომ იმერეთს გააჩნია შესაბამისი რესურსები მეცხოველეობის დარგის მაღალ დონეზე წარმართვისა და მაღალეფექტურად ქცევისა. იმასაც უნდა გაესვას ხაზი, რომ პროდუქციის წარმოების ზრდის ტემპები უკანასკნელი 4 წლის განმავლობაში საკმაოდ მაღალია და სტაბილური.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის დადასტურებაა იმერეთის სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის დინამიკა, რომელიც ცალკეული წლების განმავლობაში

საკმაოდ მკვეთრი ცვლილებებით ხასიათდება, რაც უკანასკნელ პერიოდში საქართველოში ბუნებრივ კლიმატური პირობების არახელსაყრელი მდგომარეობით არის განპირობებული (ცხრ. 2.1.9). თუმცა 2000 წლის შემდგომ პერიოდში მისი ზრდა აშკარაა. კერძოდ, 1988 წელთან შედარებით მთლიანი პროდუქციის ზრდამ 2001 წელს 19.5 მილიონი ლარი (6.2%) შეადგინა, 2002 წ 5.3მლნ (1.2%), 2003 წელს 34.9 მლნ ლარი (11.1%), ხოლო 2004წელს კი 0.6 მლნ ლარი (0.2%). აქაც მაღალი შედეგები აქვს თერჯოლას (ზრდა 42.8%), ზესტაფონს (25.1%). მკვეთრად მცირდება ეს მაჩვენებელი ტყიბულში (43.7%-ით), ხარაგაულში (11.6%-ით) და ა.შ. აქ ერთ მომენტსაც უნდა გავუსვათ ხაზი. იმერეთში სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის მოცულობა საკვლევ პერიოდში გარკვეული რყევებით, მაგრამ მაინც იზრდება, როდესაც საქართველოში მნიშვნელოვნად მცირდება. მაგალითად 1988-2001 წლების მიხედვით იმერეთში ზრდამ 6.2% შეადგინა, საქართველოში კი შემცირდა 17.8%-ით. 2004წელს კი 1988 წელთან შედარებით (ეს წელი ერთ-ერთი რთული და დაბალმოსავლიანი იყო გვალვების გამო), საქართველოში მთლიანი პროდუქციის მოცულობა 27.4%-ით შემცირდა, როდესაც

ცხრილი 2.1.6 გაგრძელება
მეცხოველეობის პროდუქტიულობის დინამიკა

დასახელება	საშუალო კვერცხმდებლობა (გალი)					თაფლის წარმოება 1 ოჯახზე კგ				
	1988	2001	2002	2003	2004	1988	2001	2002	2003	2004
ბარდათი	161.	23.9	42.9	40.7	40.1	11.9	12.5	12.5	12.8	13.9
	100.0	14.8	26.6	25.3	24.9	100.0	105.0	105.0	107.6	116.8
ვანი	90	35.0	42.3	47.4	49.0	14.0	13.3	15.0	15.4	16.3
	100.0	38.9	17.0	56.7	54.4	100.0	95.0	107.1	110	116.4
ზესტაფონი	160	40.4	41.4	42.8	40.2	14.1	17.9	14.7	14.9	15.3
	100.0	25.3	25.8	26.8	25.1	100.0	127.0	104.3	105.8	108.5
თერჯოლა	175	50.2	48.0	66.0	63.2	18.2	17.3	18.8	19.0	20.3
	100.0	28.7	27.4	37.7	36.1	100.0	95.1	103.3	104.4	111.5
სამტრედია	149	45.4	47.5	48.9	47.7	24.3	26.4	27.8	21.0	17.6
	100.0	30.5	31.8	32.8	32.0	100.0	108.6	114.4	86.4	72.4
საჩხერე	190	47.4	56.1	58.0	53.5	16.3	17.5	17.9	17.8	17.1
	100.0	24.9	29.5	30.5	28.2	100.0	107.4	109.8	109.2	104.9
ტყიბული	167	32.5	50.7	59.0	53.2	13.7	18.7	14.4	14.5	19.0
	100.0	19.5	30.4	35.3	31.9	100.0	136.5	105.1	105.9	138.7
ხარაგაული	171	69.0	75.7	82.1	73.2	20.2	23.9	23.7	18.6	14.6
	100.0	40.4	44.3	48.0	42.8	100.0	118.3	117.3	92.1	72.3
ხონი	149	48.2	51.6	60.0	42.3	19.0	26.3	19.2	16.7	17.2
	100.0	32.3	34.6	40.3	28.4	100.0	138.4	101.1	88.0	90.5
წყალტუბო	136	28.8	30.1	33.0	34.0	10.0	11.3	11.3	11.2	16.3
	100.0	21.2	22.1	24.3	25.0	100.0	113.0	113.0	112.0	163.0
ჭიათურა	141.	42.7	38.5	38.3	38.4	11.2	10.5	13.5	13.6	14.6
	100.0	30.3	27.3	27.2	27.3	100.0	93.8	120.5	121.4	130.4
იმერეთი	152	40.8	45.2	49.0	42.1	15.7	17.6	16.7	15.8	16.4
	100.0	26.8	29.7	32.2	27.7	100.0	112.1	106.4	100.6	104.5

ცხრილი 2.1.7
ნამატის მიღების დინამიკა 100 სულ დედაპირუტყვზე

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მასალების საფუძველზე

დასახელება	ხზო და ზაქი					გოჭი					თიკანი და ბატკანი				
	1998	2001	2002	2003	2004	1988	2001	2002	2003	2004	1988	2001	2002	2003	2004
ბარდათი	63	84	87	203	91	1051	852	869	761	739	86	108	93	95	122
	100.0	133.3	138.1	138.1	144.4	100.0	81.1	82.7	72.4	70.3	100.0	125.6	108.1	110.5	141.9
ვანი	68	85	94	95	94	783	705	970	493	472	78	104	100	88	84
	100.0	125.0	138.2	139.7	138.2	100.0	90.0	123.9	63.0	60.3	100.0	133.3	128.2	112.8	107.7
ზესტაფონი	76	87	84	83	89	1168	961	846	818	780	83	100	109	116	104
	100.0	114.5	110.5	109.2	117.1	100.0	82.3	72.4	70.0	66.2	100.0	120.5	131.3	139.8	125.3
თერჯოლა	80	87	89	93	82	851	938	1340	1226	1050	79	105	85	95	124
	100.0	108.8	111.3	116.3	102.5	100.0	110.2	157.5	144.0	123.4	100.0	132.9	107.6	120.3	157.0
სამტრედია	73	79	76	66	79	1117	942	982	934	877	75	98	80	90	116
	100.0	108.2	104.1	90.4	108.2	100.0	84.3	87.9	83.6	78.5	100.0	130.7	106.7	120	154.7
საჩხერე	80	86	87	84	88	1080	811	850	979	912	95	101	111	119	131
	100.0	107.5	108.8	105.0	110.0	100.0	75.1	78.7	90.6	84.4	100.0	106.3	116.8	125.3	138.0
ტყიბული	74	93	90	102	95	826	787	692	536	543	90	97	120	115	102
	100.0	125.7	121.6	137.8	128.4	100.0	95.3	83.8	64.9	65.7	100.0	107.8	133.3	127.8	113.3
ხარაგაული	71	86	87	88	113	781	820	865	879	645	86	103	100	106	125
	100.0	121.1	122.5	123.9	159.2	100.0	105.0	110.9	112.5	82.3	100.0	119.7	116.2	123.3	145.3
ხონი	67	79	71	69	77	804	963	825	720	847	87	106	92	112	96
	100.0	117.9	106.0	103.0	114.9	100.0	119.7	102.6	90.0	105.3	100.0	121.8	105.7	128.7	110.3
წყალტუბო	74	85	94	92	100	884	913	1032	942	955	-	92	91	95	97
	100.0	114.9	127.0	124.3	135.1	100.0	103.9	116.7	106.6	108.0	-	100.0	98.9	103.3	105.4
ჭიათურა	67	85	91	89	85	795	968	1005	1008	968	-	102	96	120	127
	100.0					100.0						100.0	94.1	117.6	124.5
იმერეთი	78	84	85	85	86	903	875	891	809	799	81	98	98	108	105
	100.0	107.7	109.0	109.0	110.3	100.0	96.9	98.7	89.3	88.2	100.0	121.0	121.0	133.3	130.0

ცხრილი 2.1.8

სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქცია მომქმედი ფასებით (ათასი ლარი)

	1988 წელი			2001 წელი			2002 წელი			2003 წელი			2004 წელი		
	სულ	მ.შ.		სულ	მ.შ.		სულ	მ.შ.		სულ	მ.შ.		სულ	მ.შ.	
		მეშც	მეცბ.		მეშც	მეცბ.		მეშც	მეცბ.		მეშც	მეცბ.			
ბაღდათი	231 19	119 44	111 75	184 65.5	580 6	122 59.5	190 34.6	748 8.6	115 46	221 34.7	9863	1227 0.7	2259 2	110 94	114 98.7
ვანი	289 65	161 63	128 02	269 35.5	587 2	182 81.5	255 33.1	947 3.1	160 60	308 02.3	1315 7	1764 5.3	2952 1	129 92	115 29
ზესტაფონი	319 51	138 98	180 53	397 75	102 35	295 40	377 16	119 52	257 64	407 04	1467 4.5	2602 9.5	3993 4	123 82	271 2.2
თერჯოლა	333 05	144 74	188 31	485 15.5	996 0	385 55.5	458 36.4	124 02.4	334 34	516 14	1657 0	3504 3.9	4784 7	130 99	347 48
სამტრედია	367 62	143 56	224 06	301 93	665 4	235 39	275 16.4	560 0.4	219 16	308 92	1885 7	2203 5	2980 5	868 8	211 17
საჩხერე	292 50	105 60	186 50	365 85.5	114 60	251 25.5	353 39	134 19	219 20	374 89	1462 1	2286 8	3363 8	138 86	197 52
ტყიბული	173 79	636 6	110 13	113 56	229 9	905 7	124 73	350 8	896 5	128 04	4482	8322	9858	285 6	703 2
ხარაგაული	240 89	106 59	134 30	202 75	415 0	161 25	223 17	791 0	144 07	215 92	7645	1394 7	2130 2	735 5	139 47
ხონი	199 00	708 6	128 14	205 69	414 0	168 17	224 06	543 9	169 67	255 97	7522	1807 5	2684 5	585 3	209 92
წყალტუბო	466 27	189 62	276 65	461 66	141 91	319 75	443 58	153 36	290 22	482 48	1795 7	3029 1	4345 3	143 23	291 30
ჭიათურა	230 15	821 4	148 01	235 54	365 3	199 01	262 03	687 3	193 30	263 88	6857	1953 0	2513 0	666 4	184 66
სულ იმერეთი მლნ.ლარი	313. 4	132. 7	181. 7	332. 4	90.8	241. 6	318. 7	99.4	219. 3	348. 3	132.2	216.1	314.0	109. 2	204. 8
საქართველო მლნ.ლარი	281 3.7	144 6.5	136 2.9	231 2.1	111 7.2	119 1.9	188 9.1	878. 3	106 7.2	210 2.2	998.9	1102. 2	1987. 3	804. 9	112 2.3

1 ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტისა და საქართველოს ასკემსკის მასალების საფუძველზე.

ცხრილი 2.1.8

მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოების დინამიკა

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მასალების საფუძველზე

დასახელება	ხორცი დაკლული წონით ტ					რმე ტ.				
	1998	2001	2002	2003	2004	1988	2001	2002	2003	2004
ბარდათი	964	1610	1573	1683	1324	6617	5769	6452	6680	7040
	100	167.0	163.1	174.0	137.3	100	87.2	97.5	101.0	106.4
ვანი	1083	1622	1704	2107	1724	7960	10645	10737	10899	11000
	100	149.8	157.3	195.6	159.2	100	133.7	134.9	136.9	138.2
ზესტაფონი	1160	2834	2940	2858	2378	12037	16629	16869	17445	19353
	100	244.3	253.3	246.4	205.0	100.	138.1	140.1	144.9	160.8
თერჯოლა	1195	2627	2710	2851	2410	12572	25715	26302	27100	28220
	100	218.9	225.8	237.6	200	100	184.4	208.7	215.1	222.2
სამტრედია	2352	1807	2170	1980	1870	12275	14683	15546	16139	15550
	100	76.8	92.3	84.2	79.5	100	128.3	137.2	142.5	138.1
საჩხერე	1476	1992	2070	2185	1822	10141	15982	15966	16582	14515
	100	134.4	139.9	148.0	123.0	100	158.4	158.5	164.4	143.6
ტყიბული	872	1148	1162	930	813	6752	4437	4839	4950	4287
	100	131.7	133.3	107	93.2	100	64.7	70.6	73.5	63.2
ხარაგაული	1316	1715	1770	1533	1702	8430	8216	8387	8710	8115
	100	130	134.1	115.9	129.7	100	97.6	99.9	103.5	96.4
ხონი	1007	1206	1307	1514	1604	8740	10326	12507	12908	15880
	100	120	130	151.	159.4	100	118.4	143.6	148.2	182.8
წყალტუბო	2229	3110	3031	3178	2798	14762	18420	20420	21214	21047
	100	140.9	136.4	145.5	127.3	100	124.3	137.8	143.2	141.9
ჭიათურა	943	2424	2518	2411	2178	1170	9320	11352	11823	11720
	100	255	266	255	234.1	100	79.5	97.4	10.9	100
იმერეთი	12462	22094	22955	23230	20716	112072	140140	149377	154450	158087
	100	176.8	184.0	185.6	165.6	100	125	133	137.5	141.1

ცხრილი 2.1.8 გაგრძელება
მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოების დინამიკა

64

დასახელება	მატყლი ტ.					კვერცი ათ. ცალი					თაფლი ტ				
	1988	2001	2002	2003	2004	1988	2001	2002	2003	2004	1988	2001	2002	2003	2004
ბარდათი	2	11	10	10	11	3365	3585	183	5570	5603	22	29	30	33	36
	100	550.0	500	500	550	100	106.5	154.0	165.5	166.5	100	131.8	136.4	150.0	163.6
ვანი	2	13	11	11	9	2098	6300	6311	6860	6620	10	30	27	47	50
	100	650.0	550	550	450	100	300	300.5	326.7	315.2	100	300	270	470	500
ზესტაფონი	11	4	7	8	10	4816	9930	8720	8610	14803	18	26	28	34	34
	100	36.4	63.6	72.7	90.9	100	220.1	1938	191.1	328.8	100	144.4	155.5	188.9	194.4
თერჯოლა	24	11	10	10	10	6756	11100	9464	12255	13404	13	16	24	29	31
	100	45.8	41.7	41.7	41.7	100	164.2	139.7	182.0	198.2	100	123.1	184.6	223.1	238.5
სამტრედია	6	9	7	8	6	9863	8440	8471	8810	8035	30	30	25	43	36
	100	150	116.7	133.3	100	100	85.6	85.9	89.4	81.4	100	100	83.3	143.3	120
საჩხერე	22	9	13	13	10	10950	5500	6921	7160	6623	23	23	24	28	27
	100	40.9	59.1	59.1	45.5	100	50.0	62.7	65.1	66.1	100	100	104.3	121.7	117.4
ტყიბული	0.6	2	2	2	1	2374	3054	5293	5310	2539	41	28	28	29	38
	-	33.3	333.3	333.3	166.6	100	127.3	220.8	221	104.2	100	68.3	68.3	70.7	92.7
ხარაგაული	3.8	5	4	4	4	1449	5450	5962	6220	6300	41	75	72	70	55
	100	131.6	105.3	105.3	105.3	100	375.9	411	429	434.4	100	182.3	175.6	170.7	134.1
ხონი	2	2	2	3	2	2516	8967	9986	10958	11310	27	29	34	30	31
	100	100	100	150	100	100	356	409	440	452	100	107.4	125.9	111.1	114.8
წყალტუბო	1.1	3	3	4	5	24630	695	7357	7980	8552	14.5	23	30	35	51
	-	272.7	272.7	363.6	454.5	100	28.3	30	29.7	35.0	100	158.6	206.9	241.5	351.7
ჭიათურა	21	10	12	11	10	1741	7430	7547	8280	6671	16.1	21	24	27	29
	-	47.6	57.1	52.4	47.6	100	423.7	441.2	488	391.7	100	131.3	149.1	167.7	180.1
იმერეთი	60	70	74	76	78	71370	76616	81420	88220	90645	343	330	350	440	424
	100	116.7	123.3	126.6	130	100	107.4	114.1	123.9	128.1	100	96.2	102	119.5	123.6

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მასალების საფუძველზე

ცხრილი 2.1.9

სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქცია მომქმედი ფასებით (ათასი ლარი)

დასახელება	1988 წელი			2001 წელი			2002 წელი		
	სულ	მ.შ.		სულ	მ.შ.		სულ	მ.შ.	
		მემც	მეცხ.		მემც.	მეცხ.		მემც	მეცხ.
ბაღდათი	23119	11944	11175	18465.5	5806	12259.5	19034.6	7488.6	11546
ვანი	28965	16163	12802	26935.5	5872	18281.5	25533.1	9473.1	16060
ზესტაფონი	31951	13898	18053	39775	10235	29540	37716	11952	25764
თერჯოლა	33305	14474	18831	48515.5	9960	38555.5	45836.4	12402.4	33434
სამტრედია	36762	14356	22406	30193	6654	23539	27516.4	5600.4	21916
საჩხერე	29250	10560	18650	36585.5	11460	25125.5	35339	13419	21920
ტყიბული	17379	6366	11013	11356	2299	9057	12473	3508	8965
ხარაგაული	24089	10659	13430	20275	4150	16125	22317	7910	14407
ხონი	19900	7086	12814	20569	4140	16817	22406	5439	16967
წყალტუბო	46627	18962	27665	46166	14191	31975	44358	15336	29022
ჭიათურა	23015	8214	14801	23554	3653	19901	26203	6873	19330
სულ იმერეთი მლნ. ლარი	313.4	132.7	181.7	332.4	90.8	241.6	318.7	99.4	219.3
საქართველო მლნ.ლარი	2813.7	1446.5	1362.9	2312.1	1117.2	1191.9	1889.1	878.3	1067.2

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტისა და საქართველოს ასკემსკის მასალების საფუძველზე.

ცხრილი 2.1.9 გაგრძელება

სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქცია მომქმედი ფასებით (ათასი ლარი)

დასახელება	2003 წელი			2004 წელი		
	სულ	მ.შ.		სულ	მ.შ.	
		მემც.	მეცხ.		მემც	მეცხ.
ბაღდათი	22134.7	9863	12270.7	22592	11094	11498.7
ვანი	30802.3	13157	17645.3	29521	12992	11529
ზეესტაფონი	40704	14674.5	26029.5	39934	12382	2712.2
თერჯოლა	51614	16570	35043.9	47847	13099	34748
სამტრედია	30892	18857	22035	29805	8688	21117
საჩხერე	37489	14621	22868	33638	13886	19752
ტყიბული	12804	4482	8322	9858	2856	7032
ხარაგაული	21592	7645	13947	21302	7355	13947
ხონი	25597	7522	18075	26845	5853	20992
წყალტუბო	48248	17957	30291	43453	14323	29130
ჭიათურა	26388	6857	19530	25130	6664	18466
სულ იმერეთი მლნ. ლარი	348.3	132.2	216.1	314.0	109.2	204.8
საქართველო მლნ.ლარი	2102.2	998.9	1102.2	1987.3	804.9	1122.3

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტისა და საქართველოს ასკემსკის მასალების საფუძველზე.

იმერეთში მცირე, მაგრამ მაინც ზრდა (0,6%) დაფიქსირდა.

აქ რამდენიმე ძირითად მიზეზია განმსაზღვრელი : 1) იმერეთის სოფლის მოსახლეობის (არა მარტო მათი, მთლიანად მხარის) ძირითადი შემოსავლის წყარო და საარსებო პირობების მინიმალურად დაკმაყოფილების საშუალება სოფლის მეურნეობის პროდუქტებია. 2) მხარის სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის ძირითადი მასა მეცხოველეობაში იწარმოება და ეს დარგი მემცენარეობასთან შედარებით ნაკლებად არის დამოკიდებული ბუნებრივ მოვლენებზე; 3)წვილი, ნატურალური სამომხმარებლო ხასიათის გლეხური მეურნეობის გაბატონებული ფორმა სიმინდის

კულტურის წარმოების მკვეთრი ზრდის აუცილებლობის პრობლემას აყენებს და ამასთან სურსათმწარმოებლები ბაზრის მოთხოვნებს უქვემდებარებენ.

ზემოაღნიშნულ მიზეზებთან არის დაკავშირებული მხარის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტრუქტურის მნიშვნელოვანი ცვლილებები. არსებული ბუნებრივ ეკონომიკური პირობები, ისტორიულად ჩამოყალიბებული შრომითი ტრადიციები და თანამედროვე საბაზრო ურთიერთობები გახდა ის მთავარი მიზეზი რამაც განსაზღვრა ეს პროცესი (ცხრ. 2.1.10). როგორც ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს 1988 წელთან შედარებით მკვეთრად იზრდება მარცვლოვან-პარკოსანი კულტურების ხვედრითი წილი 8.9%-დან 13.8%-დე აღწევს. ეს როგორც ზემოთაც გვქონდა აღნიშნული ძირითადად სიმინდის კულტურის წარმოების ზრდით არის განპირობებული, რომელიც ადამიანების საკვებად და მეცხოველეობაში საფურაჟედ (განსაკუთრებით მეფრინველეობაში) გამოიყენება. ამავე მიზეზებითაა კართოფილის წარმოების განვითარება, რომელიც თანდათან წარმატებულად ხორციელდება, მაშინ როდესაც საბაზისო პერიოდში მისი მოყვანა საერთოდ არ ხდებოდა. ანალოგიური მდგომარეობაა სასურსათო ბაღჩეულის წარმოებაში, რომლის პროდუქცია ახლა 0.6%

ცხრილი 2.1.10

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის დარგობრივი სტრუქტურა (%)

დასახელება		1988	2001	2002	2003	2004
1	მარცვლოვან-პარკოსანი სულ	8.9	3.4	12.7	13.9	13.8
2	კართოფილი	-	0.6	0.9	0.9	0.8
3	ბოსტნეული	7.7	7.3	4.5	4.5	4.5
4	სასურსათო ბაღჩეული	-	0.4	0.5	0.8	0.6
5	ხილი	8.3	9.9	7.8	7.8	7.7
6	ყურძენი	12.7	5.7	5.6	6.5	5.9
7	ჩაი	1.6	-	-	-	-
8	ხორცი (დაკლული წონით) ყველა	20.5	24.1	21.2	19.4	20.1
9	რძე	37.4	44.8	43.6	42.5	43.0
10	მატყლი	-	-	-	-	-
11	კვერცხი	3.4	3.3	2.6	3.0	2.9
12	თაფლი	0.5	0.5	0.6	0.7	0.7

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტისა და ასკემსკის მასალების საფუძველზე.

აღწევს. სამწუხაროდ პოზიციები დათმო იმერეთის ძირითადმა საექსპორტო პროდუქტებმა საადრეო (ზამთრის) ბოსტნეულმა და ღვინო-მასალებმა. ამის ძირითადი მიზეზია რუსეთის ბაზრის დაკარგვა,

სადაც ამ პროდუქტებით ექსპორტი ხორციელდებოდა. ამოტომაც არის, რომ ბოსტნეულის ხვედრითი წილი 7,7%-დან 4,5%-მდე შემცირდა მთლიანი პროდუქციის სტრუქტურაში, ხოლო ყურძნისა 12.7%-დან 5.9%-მდე. მნიშვნელოვნად გაიზარდა რძის ხვედრითი წილიც 37.4%-მდე 43.0%-მდე. ეს უკანასკნელი იმერულ ყველზე შიდა ბაზრის მოთხოვნის ზრდით არის გამოწვეული, რაც უკანასკნელ წლებში მოსახლეობის შემოსავლების ერთგვარმა მომატებამ განაპირობა.

ასეთია მიმდინარე ეტაპზე იმერეთის სოფლის მეურნეობის წარმოების რეალური სურათი და მისი სტრუქტურის ჩამოყალიბებული

პარამეტრები. თუმცა არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორსაც – ბაზრის ფასებს, რომლებიც სამწუხაროდ დღევანდელ პირობებში მუდმივი ზრდითა და ცალკეულ პროდუქტებზე არაეკვივალენტურობით ხასიათდებიან. ეს განსაკუთრებით ეხება მევენახეობას და მის პროდუქციას, რომელიც ქვეყნის მაშტაბით ერთიერთი პრიორიტეტული დარგია და შესაბამისი ყურადღება კი არ ექცევა. ამ საკითხის გადაჭრას აუცილებლად სახელმწიფოებრივი მიდგომა უნდა და თანც დაჩქარება, რომ შევინარჩუნოთ ის ფართობები და წარმოების დონე მაინც, რაც დღევანდელ პერიოდშია. კერძოდ, მხედველობაში გვაქვს ყურძნის მოსავლის შესყიდვისა და ფასების დარეგულირების შესაბამისი მექანიზმებისა და ბერკეტების დამუშავება-ამოქმედება სახელმწიფო დონეზე. სოფლის მეურნეობისა და სხვა დარგების პროდუქტებზე ეკვივალენტური ფასების დაწესება და დარგისათვის ხელშემწყობი პირობების შექმნა.

2. 2. სოფლის მეურნეობის სტაბილური განვითარების მიზნობრივი პროგრამები და სახელმწიფოს ფინანსური მხარდაჭერა

სახელმწიფო მხარდაჭერისა და რეგულირების მიზნობრივი პროგრამების სისტემა ემსახურება ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობებისა და თავისებურებების გათვალისწინებას, პრიორიტეტული დარგების განვითარების სტიმულირებას, მეურნეობრიობის ახალი ფორმების სრულყოფას და არასაწარმოო ხარჯების მაქსიმალურად შემცირებას. მხარის სპეციფიკური პირობები ასახვას უნდა პოულობდნენ მის მდებარეობაში, ბუნებრივ რესურსებში, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტრუქტურასა და დონეში, სოციალური სფეროს განვითარებაში, დემოგრაფიულ სიტუაციაში, ისტორიულ წარსულში, მის თვითმყოფადობაში და ა. შ. ეს ყველაფერი გათვალისწინებული უნდა იქნას იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პერსპექტივების განსაზღვრის დროს. მით უმეტეს, რომ მისი რელიეფი და ნიადაგურ-კლიმატური პირობები საკმაოდ რთული და მრავალფეროვანია.

რეგიონალურ თავისებურებათა გათვალისწინება და სოფლის სურსათმწარმოებელთა მხარდაჭერის დიფერენცირება მსოფლიოში გამოცდილი და ფართოდ გამოყენებული მეთოდია (გერმანიაში, ა.შ.შ., სკანდინავიის ქვეყნებში და ა.შ.). მაგალითად, ა.შ.შ. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან უზარმაზარი თანხები გამოიყოფა სუბსიდიების სახით სოფლის მეურნეობის მხარდაჭერის მიზნით. სპეციალური ეკონომიკური მაჩვენებელი საქონელმწარმოებელთა სუბსიდიების ეკვივალენტიც კი არის შემოღებული სახელმწიფოს მიერ ფერმერთა საქმიანობის რეგულირებაზე მხარდაჭერის შესაფასებლად. ეს მაჩვენებელი ასახავს იმ ფულადი ტრანსფერების საერთო ღირებულებას, რომელიც ფერმერებს ეძლევა მომხმარებლებისა და გადამხდელების თანხებიდან აგრარული პოლიტიკის გატარების შედეგად. სუბსიდიები მიმართულია

ისეთი საკითხების გადასაჭრელად, როგორცაა:

- ფასების რეგულირება სხვადასხვა დონის მარკეტინგული საქმიანობით;
- ფერმერების შემოსავლების ზრდის მხარდაჭერა მწარმოებლებსა და სახელმწიფოს შორის პირდაპირი და არაპირდაპირი ფულადი ტრანსფერების სახით;
- სურსათმწარმოებლებისათვის საბრუნავი საშუალებებისა და სხვა მასალების შესაძენად (მინერალური სასუქი, სხვა სახის ქიმიკატები, მეცხოველეობის საკვები, სარწყავი წყალი);
- შეღავათიანი კრედიტები და დაზღვევა;

- მიწის ნაყოფიერების დაცვა და გაუმჯობესების ღონისძიებების გატარება;
- წარმოების ეფექტიანობის ზრდის სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობა და მისი შედეგების დანერგვა;
- სასურსათო ბაზრის განვითარება;
- საკვები პროდუქტების შენახვა-ტრანსპორტირება;
- საერთო ეკონომიკური მხარდაჭერა, რომელიც პირდაპირ აგრარულ სფეროში არ ხორციელდება, მაგრამ მის განვითარებას უწყობს ხელს (ეროვნული ვალუტის გამყარება, საგადასახადო სისტემის დარეგულირება და ა.შ.).

ამერიკელ ექსპერტთა გამოთვლით, მარტო გასული საუკუნის 80-90-იან წლებში 12 სახის ძირითადი სურსათის წარმოების სახელმწიფო სუბსიდირებამ ამ პროდუქციის ღირებულების 23%-ზე მეტი შეადგინა, რითაც უზრუნველყოფილი იყო ფერმერების მიერ გარკვეული რაოდენობის მოგების მიღება.

ცხრილი 2.2.1

ამერიკის სურსათმწარმოებელთა ეკვივალენტური სუბსიდირება, მლრდ. დოლარი

დასახელება	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1984-1992
სულ აგრარულ სექტორზე გაცემული მ.შ.	34,9	25,4	21,5	21,9	22	23,8	233,6
ფასების რეგულირება	14,4	10,5	8,2	8,5	10,2	11,3	99,4
ფერმერების შემოსავლების მხარდაჭერა	12,4	7,7	6,2	6,9	5,6	6,5	69,5
ნედლეულის შეძენის მხარდაჭერა	3,7	3,0	2,8	2,1	1,7	1,5	24,7
რეგიონალური მხარდაჭერა	1,5	1,5	1,6	1,8	1,8	1,7	13,9
წარმოების ეფექტიანობის ზრდის მხარდაჭერა	1,0	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	10
პროდუქციის მარკეტინგი	1,2	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	8,8
საერთო ეკონომიკური მხარდაჭერა	0,7	0,6	0,7	0,6	0,7	0,7	7,3

1. Государство и рынок: американская модель. М. 1999, ст. 163.

ამასთან ერთად, ცალკეული წლების მიხედვით კონკრეტული სახის პროდუქტების სუბსიდირება დიფერენცირებული იყო ქვეყნის ინტერესებიდან

გამომდინარე. მაგალითად, იმ პერიოდში პრიორიტეტად გამოცხადებული შაქრის წარმოება, რომელიც სოფლის მეურნეობის მთლიან პროდუქციაში მხოლოდ 1,6%-ს შეადგენდა, ღებულობდა სუბსიდიების 4%-ზე მეტს. ხოლო ხორცის წარმოება 49%-ის პირობებში 13,5%-ს. ეკვივალენტური სუბსიდირების სრულ სურათს კი ცხრილი 2.2.1 ასახავს, საიდანაც ჩანს, რომ ყველაზე მეტი იხარჯებოდა ფასების რეგულირებაზე (42,5%) და ფერმერების შემოსავლების მხარდაჭერაზე (29,8%).

ასეთი სისტემა ყველა განვითარებულ ქვეყანაშია დანერგილი და ამით ხდება სოფლის მეურნეობის რენტაბელურ დარგად შენარჩუნება. საქართველოს სოფლის მეურნეობრივი წარმოების დაცემისა და ამ დარგის ღრმა კრიზისის ძირითადი მიზეზები სწორედ სახელმწიფოს

სუსტი მხარდაჭერისა და სუბსიდირების შეწყვეტით არის გამოწვეული. წლების განმავლობაში სახელმწიფო არა მარტო ფერმერებს, საერთოდ ქვეყნის სოფლის მეურნეობის უფრო სახელმწიფოებრივი დონის სხვა დონისძიებებსაც ვერ აფინანსებს.

ამდენად, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების პრობლემა განხილული უნდა იქნას, როგორც ქვეყნის შესაბამისი ორგანოების მიერ ამ სფეროს მართვის სრულყოფის მიზანდასახული მოქმედება. წარმოების მოცულობის ზრდასთან ერთად აქცენტი უნდა გაკეთდეს პროდუქციის სახელმწიფო შესყიდვაზე, მსოფლიო გამოცდილების გათვალისწინებით, ფასების მკვეთრი ზრდის ნიველირებაზე, საბაზრო ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე და ა.შ. ეს სისტემა უნდა წარმოადგენდეს ურთიერთდაკავშირებული მექანიზმების კომპლექსს, რომელიც უზრუნველყოფს მწარმოებლების, მომხმარებლებისა და სახელმწიფოს ინტერესების ოპტიმალურ შერწყმას.

მრავალი მკვლევარის მიერ არის დამტკიცებული და შესწავლილი ის მიზეზები, რამაც საქართველო ერთ-ერთი მოწინავე პოზიციების მქონე საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკა სურსათის წარმოების სფეროში, იმპორტზე მიბმული გახადა. მაშინ, როდესაც მნიშვნელოვანი ნაწილი თვითონ გაჰქონდა ქვეყნის გარეთ. ხელიდან გაშვებული იქნა ბაზრის გაფართოების შანსი და მისთვის დამახასიათებელი სამხრეთული ძვირფასი კულტურების პროდუქციის მიმწოდებლის ფუნქცია და დანიშნულება. სწორედ ეს არის გამოუსწორებელი შეცდომა, რადგანაც საგარეო ბაზრის დაკარგვით ჩვენ იმპორტზე ორიენტირებით უცხო ქვეყნების ინტერესების მატარებლად

გადავიქეციოთ სხვა უარყოფით მომენტებთან ერთად ეს კატასტროფულად ზღუდავს ქვეყნისა და იმერეთის საექსპორტო შესაძლებლობებს პრიორიტეტულ დარგებშიც კი. იმერეთისათვის ძირითადია მეზოსტნეობა, მევენახეობა, მეხილეობა.

არადა არც თუ შორეულ წარსულში ეს პროდუქცია, როგორც მაღალი გემოვნური თვისებების მქონე, ცნობილი იყო დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებშიც კი. დღეს ჩვენი პროდუქციის დაბალი კონკურენტუნარიანობის ძირითადი მიზეზი მაღალი თვითღირებულებაა. ეს პრობლემა მოითხოვს რამდენიმე კუთხით განხილვასა და გადაჭრას. მთავარი კი ის არის, რომ ეკონომიკის ამაღლებასთან ერთად საგარეო ბაზარზე დამკვიდრება ქვეყნის ავტორიტეტსაც ამტკიცებს. ეს არის სოციალური პირობების გაუმჯობესების უმთავრესი პირობაც და თუ ეს პროცესი არ განვითარდა შეიძლება ზოგიერთი დარგის ყოფნა-არყოფნის საკითხი დადგეს (ამის მაგალითია ჩაის კულტურა), რაც დამღუპველი იქნება ქვეყნისა და რეგიონებისათვის, რომლებიც მიწათმოქმედების მაღალი კულტურით იყვნენ ცნობილი.

იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტაბილური განვითარების უმნიშვნელოვანეს პირობას წარმოადგენს გადამამუშავებელი მრეწველობის რეაბილიტაცია, რომელიც ადგილობრივი წარმოების ნედლეულით მაღალი ხარისხის, მსოფლიო სტანდარტებით დაფასოებულ-გაფორმებულ პროდუქციას გამოუშვებს. აქვე ისიც უნდა მივუთითოთ, რომ ეს არის მეტად რთული სფერო და საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრების პროცესში მისი საწარმოების პრივატიზაციამ გამოიწვია ძირითადი საქმიანობის პროფილის შეცვლა, ან ფუნქციონირების შეწყვეტა უკეთეს შემთხვევაში მხვილ საწარმოთა ადგილზე მცირე მოცულობის კერძო ფირმები ჩამოყალიბდა და ამან შექმნა ჩვენი სასურსათო ბაზრის იმპორტული პროდუქტებით გაჯერების პირობები. ამდენად, დღეს არა მარტო აღნიშნულ საწარმოთა რეაბილიტაციაზეა ძალისხმევა საჭირო, არამედ ახლის აშენება-ამოქმედებაზე, რომლებიც აღჭურვილი იქნებიან პროგრესული ტექნოლოგიებით, შეძლებენ სოფლის მეურნეობიდან მიწოდებული ნედლეულის რაციონალურად გამოყენებას, პროდუქციის ასორტიმენტის

დახვეწას და გაფორმებას მსოფლიო ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისად.

მიუხედავად იმისა, რომ იმერეთის სამხარეო ადმინისტრაციას განხილული აქვს ბევრი საკითხი და მიღებული გადაწყვეტილება შესაბამისი პროგრამების დართვით,

მათი შესრულება არ ხდება, რადგან არ გააჩნია ფინანსური რესურსები. ქვეყნის მასშტაბით არის დამუშავებული ნიადაგდაცვითი კომპლექსური პროგრამა, მაგრამ მეწყერების და წყალდიდობის საშიშროების თავიდან აცილებაც ვერ ხერხდება, რასაც აქ უზარმაზარი ზარალი მოაქვს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, აუცილებელია შესაბამისი მიზნობრივი პროგრამების დამუშავება და ცენტრალური ბიუჯეტიდან მისი ფინანსური უზრუნველყოფა. ამ მიმართებით მეტად საყურადღებო დოკუმენტი იყო დამუშავებული საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის მიერ მისი სისტემის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების ერთობლივი მუშაობით. აქ მხედველობაში გვაქვს საქართველოს რესპუბლიკის აგრარული პოლიტიკის კონცეფცია. მასში ჩამოყალიბებული იქნა აგრარული სფეროს ამოცანები და მიმართულებები, სასურსათო რესურსების ფორმირების, აგრარული ბაზრის რეგულირების, ფასების, საკრედიტო, საფინანსო, საგადასახადო, კოოპერირება-ინტეგრირების, საინვესტიციო, ტექნიკური მომარაგების, პრიორიტეტული მიმართულების, საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების, ინოვაციური და რეგიონალური პოლიტიკის განსაძღვრისა და გადაჭრის ძირითადი დებულებები და გზები. დოკუმენტი შემდგომ პერიოდში რამდენჯერმე გადამუშავდა, დაიხვეწა და მიყვანილი იქნა შესასრულებელ კონდიციამდე, მაგრამ ქვეყნის მაშინდელ ხელისუფალთ არ აღმოაჩნდა მისი შესრულების პოლიტიკური და მამულიშვილური ნება-სურვილი. თუ რამდენად მნიშვნელოვანი იყო მისი ყველა დებულება, ამის დასტურად მოვიყვანთ ერთ ფრაგმენტს, სადაც პრიორიტეტული მიმართულებების განსაზღვრაა დასაბუთებული „საგარეო და საშინაო ბაზარზე ორიენტირება გულისხმობს ისეთი პროდუქციის წარმოებას, რომლებიც კონკურენციას გაუწევენ უცხოურს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ კურსი ძირითადად აღებული უნდა იქნას ეკოლოგიურად სუფთა, მაღალი ხარისხის პროდუქციის წარმოებაზე, თორემ თვითღირებულების შემცირებით ვერ შევძლებთ დასავლეთის მოწინავე ტექნოლოგიებთან დაპირისპირებას, რაც მათ საშუალებას აძლევს გაყიდონ ძალიან დაბალ საცალო ფასებში” (46, გვ. 21). აქედან გამომდინარე, პრიორიტეტებად მიჩნეულია მევენახეობა, მეხილეობა, მეჩაიეობა, მეფუტკრეობა, ძვირფასი მრავალწლიანი კულტურების სანერგე მეურნეობის განვითარება.

აგრარული სფეროს მეცნიერული უზრუნველყოფის ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური პოლიტიკის ძირითად მიმართულებად მიჩნეულია მისი სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალის შენარჩუნება-განვითარების და სახელმწიფო დარგობრივი და რეგიონალური პროგრამების დამუშავება და რეალიზაციის მექანიზმების სრულყოფა.

საქართველოს რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობისა და კვების მრეწველობის სამინისტროს დაკვეთით საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიამ დაამუშავა რამდენიმე მიზნობრივი პროგრამა. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი ქვეყნის ეკონომიკის, სოფლის მეურნეობის მთლიანი დარგისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების თვალსაზრისით საქართველოში მინისტრთა კაბინეტმა 1995 წლის 23 იანვრის №32 დადგენილებით. „სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამა „მარცვლის“ რეალიზაციისა და საკუთარი წარმოების მარცვლეულით რესპუბლიკის მოთხოვნილების მაქსიმალურად შესაძლო დონეზე დაკმაყოფილების მიზნით...

საქართველოს რესპუბლიკის ეკონომიკის სამინისტრომ და ფინანსთა სამინისტრომ, საგარეო ეკონომიკურ ურთიერთობათა კომიტეტმა 1995 წლიდან გაითვალისწინონ სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამა „მარცვლის“ დაფინანსება რესპუბლიკური ბიუჯეტის და უცხოური კრედიტების ხარჯზე“ (45, გვ. 1). პროგრამის შესასრულებლად ყველა რაიონის მიხედვით გაანგარიშებულია მარცვლეულის წარმოების შესაძლებლობის მაქსიმალურ დონემდე გადიდების ყველა რეზერვის გამოვლენისა და ხალხის სამსახურში ჩაყენების მონაცემები. მის საფუძველად კი აღებული იქნა 1975-1976 წლებში სამთავრობო კომისიისა და 1984-1985 წლებში საქართველოს მიწათმოწყობის საპროექტო ინსტიტუტის მიერ დამუშავებული გამოუყენებელი მიწების კვლევის მასალები და მათი სახნავად ათვისების რეკომენდაციები, რომელთა მიხედვით ქვეყანაში შეიძლება დამატებით სახნავად 80 ათ. ჰა-ზე მეტის ათვისება, მ. შ. იმერეთში 41 ათ. ჰექტარის.

პროგრამაში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ამის გარდა საქართველოს მარცვლეულის წარმოების გადიდება შეუძლია ნათესი ფართობების ზრდის საფუძველზე, რომლის ძირითადი წყაროა ტყე-ბუჩქნარის, სათიბ-სადოვრებისა და მრავალწლიანი ნარგავების ოპტიმალურ დონემდე შემცირება. ამის გარდა,

პროგრესული ტექნოლოგიების დანერგვით უნდა გაიზარდოს მოსავლიანობა და მისმა საჰექტარო დონემ 35-36 ცენტნერამდე უნდა მიაღწიოს.

პროგრამის შესრულება ორ ეტაპად იყო განსაზღვრული. პირველი ეტაპი 1995-1997 წლები, როდესაც მარცვლეულის ნათესი 360 ათ. ჰა-ს მიაღწევდა, მოსავლიანობა 31,1 ც და მოსავალი 1120 ათ. ტონას. მეორე ეტაპი 1998-2005 წლები – ნათესი ფართობი იზრდება 450 ათ. ჰა-მდე, მოსავლიანობა 33 ც-მდე, ხოლო მოსავალი 1485 ათ. ტონამდე. ამასთან, პროგრამაში სათანადო დონეზეა მასში დამუშავებული მისი განხორციელების ღონისძიებათა სისტემა, მოსავლიანობის ზრდის, მეთესლეობის განვითარების, ნათესების მოვლის, მცენარეთა დაცვის, ტექნიკით უზრუნველყოფის, საჭირო ფინანსური რესურსების მოცულობის საკითხები, რომელთა შესრულება რეალური იქნებოდა შესაბამისი დაფინანსების პირობებში. ეს კი არ განხორციელდა და სხვა მიზნობრივი პროგრამების მსგავსად, ისიც ქალაქდზე დარჩა. დაბეჯითებით შეიძლება იმის თქმა, რომ დღესაც თანამედროვე მოთხოვნათა შესაბამისად კორექტირებისა და დაფინანსების პირობებში აღნიშნულ პროგრამას გადამწყვეტი როლის შესრულება შეუძლია სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების საქმეში.

პროგრამების დაუფინანსებლობასთან ერთად უარყოფითად მოქმედებს სამეცნიერო-საკვლევი, საცდელი და დაავადება-მავნებლებთან ბრძოლის დაუფინანსებლობა, რაც ეპიდემიის სიტუაციებშიც კი არ იძლევა რადიკალური ღონისძიებების გატარების საშუალებას. ამას მოწმობს წლების განმავლობაში ჯილეხისა და ამერიკული პეკლის წინააღმდეგ არასრულფასოვანი ბრძოლის შედეგები.

მიზნობრივი პროგრამების და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შედეგების დანერგვის საქმიანობას არ ყოფნის მსოფლიო ბანკის, სავალუტო ფონდისა და ევროკომისიის გრანტები და დახმარებები, რომლებიც ცალმხრივი მოდგომით ხასიათდებიან. მათ ვერ შეძლეს და ვერც შემდგომში შეძლებენ ქვეყნის სოფლის მეურნეობის კრიზისიდან გამოყვანას, საწარმოო რესურსული პოტენციალის სრულ გამოყენებას, არსებული რეზერვების გამოვლენასა და მოსახლეობის სამსახურში ჩაყენებას. მით უმეტეს, იმერეთის სოფლის მეურნეობაში, სადაც დიდი მოცულობის გრანტებისა და ინვესტიციების მოზიდვის იმედი არ არსებობს.

გარდა ამისა, დასახვეწია აღნიშნული და სხვა პროგრამებისადმი მიდგომების თეორიულ-პრაქტიკული ასპექტები. ძირეულად შესაცვლელია მათი მიმართულებები და პრიორიტეტები, განხილვა დამტკიცების საქმიანობა. საერთოდ კი მიზნობრივი პროგრამები უნდა მუშავდებოდეს რესურსული პოტენციალის მოცულობის, მისი მაღალი ეფექტით ათვისება-გამოყენების, მოსახლეობის დასაქმების, დემოგრაფიული სიტუაციის გაუმჯობესებისა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციებზე ორიენტირების პოლიტიკიდან გამომდინარე. ამდენად, ქვეყნის ინტერესებზე უნდა იქნას მორგებული მსოფლიო ბანკისა და ევროკომისიის გრანტების მიმართულება და შეიცვალოს მისი განაწილება-გამოყენების მექანიზმი. მათი მიმართულების ძირითადი სფერო უნდა გახდეს სანაშენე საქმიანობის აღორძინება, ფერმერთა ჯიშისანი მოზარდით უზრუნველყოფა, მეთესლეობის განვითარება, მეფუტკრეობისა და მეცხვარეობის, აგრეთვე, მომთაბარე მელორეობის სწრაფი განვითარება, მარცვლეულის წარმოებას, მევენახეობისა და მეხილეობის წარმოება-გადამუშავება-რეალიზაცია.

სახელმწიფოს აქტიური მხარდაჭერისა და ფინანსური დახმარების გარეშე მიზნობრივი პროგრამების დამუშავება ვერ მოხერხდება იმ დონეზე, რომ შესაძლებელი მოხდეს გამართული მუშაობისათვის ნორმალური პირობების შექმნა და ეკონომიკური მექანიზმების ურთიერთშეთანხმებული ამოქმედება. სახელმწიფო რეგულირებისა და ხელშეწყობის სისტემა აგებული უნდა იქნას რეგიონალური პირობებისა და თავისებურებების გათვალისწინებით განსაზღვრული პრიორიტეტული მიმართულებების სტიმულირებაზე, წარმოების ხარჯების შემცირებაზე, საშინაო და საგარეო ბაზარზე კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოებაზე. ეს პროცესებია უგულვებელყოფილი იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მართვის პროცესში.

ქვეყნის სათავეში ახალი ხელისუფლების მოსვლის შემდეგ სოფლის მეურნეობა ერთ-ერთ პრიორიტეტულ დარგად იქნა აღიარებული. სოფლის მეურნეობისა და კვების მრეწველობის სფეროში კი ძირითად მიმართულებად გამოცხადდა საკუთრებისა და მეურნეობრიობის ყველა ფორმის ფინანსურ-ეკონომიკური მდგომარეობის განმტკიცება, ტექნიკურ - ტექნოლოგიური გადაიარაღება, საკუთარი სურსათმწარმოებლების ეკონომიკური ინტერესების დაცვა, ექსპორტ-იმპორტის თანაფარდობის დარეგულირება, წარმოების კოოპერირება-ინტეგრირების განვითარებისათვის

ყოველმხრივი ხელშეწყობა, სოფლის ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაცია, საინვესტიციო გარემოს შექმნა, წარმოებაში მსოფლიო გამოცდილების დანერგვა და ინოვაციური პროცესების განვითარება.

უპირველეს ამოცანად კი განისაზღვრა ქვეყნისა და რეგიონების მიხედვით ინტეგრაციული პროცესების იმ ფორმითა და შინაარსით განვითარება, რაც ხელს შეუწყობს სასურველი საინვესტიციო გარემოს შექმნას, რომ შესაძლებელი შეიქმნას, როგორც სამამულო ისე უცხოური კერძო კაპიტალის მოზიდვა.

სამწუხაროდ, ამ მიმართებითაც ჯერ ბევრი არაფერი გაკეთებულია დაპირებების გარდა. ამის დასტურია უკანასკნელ ხანს ფართო მსჯელობის საგნად ქცეული სერვის ცენტრების 55 რაიონში შექმნის თემა, რაც უდაოდ დიდი ნაბიჯი იქნებოდა წარმატების მისაღწევად.

საერთოდ კი მიგვაჩნია, რომ მიზნობრივი პროგრამების სახელმწიფო ფინანსური მხარდაჭერის მისაღწევად უნდა დაინერგოს მსოფლიოში აპრობირებული საკონტრაქტო ფორმა სახელმწიფოსა და სურსათმწარმოებლებს შორის, რომელშიც მკაფიოდ იქნება ჩამოყალიბებული მათი უფლება-ვალდებულებები და ხელშეკრულების გაფორმების საფუძველზე იურიდიულად გაფორმებული პასუხისმგებლობის გარანტიით. პროგრამა უნდა შეიცავდეს

სახელმწიფოს ვალდებულებებს:

- პროგრამაში მონაწილე სურსათმწარმოებელთა უზრუნველყოფას აუცილებელი ფინანსური და მატერიალურ-ტექნიკური რესურსებით, რაც სახელმწიფო ბიუჯეტიდან უნდა განხორციელდეს;

- წარმოებული პროდუქციის შესყიდვის გარანტიას პროგრამაში წინასწარ განსაზღვრული ფასის მიხედვით, რაც გარანტირებულ ფასზე მეტი უნდა იყოს.

სურსათმწარმოებელთა ვალდებულებებს:

- ფინანსური და მატერიალურ-ტექნიკური რესურსების მკაცრად მიზნობრივი დანიშნულებით გამოყენების უზრუნველყოფას;

- სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობის და მეცხოველეობის პროდუქტიულობის ზრდის მიღწევას ბიზნეს-გეგმის შესაბამისად;

- სესხების და საპრონცენტო განაკვეთების გადახდას ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადებში;

- ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მოცულობისა და ფასის მიხედვით პროდუქციის მიყიდვას;

- გარკვეული თანხის (მოგებიდან) გამოყოფას ტექნიკის განახლებისათვის საამორტიზაციო ანარიცხების სახით;

- სრულყოფილი და უტყუარი ინფორმაციის სისტემატურად მიწოდებას ფინანსური და სხვა რესურსების მოძრაობის შესახებ.

ამასთან ერთად, მიგვაჩნია, რომ იმერეთის პოტენციური იძლევა საშუალებებს, რომ საკუთარი სოფლის მეურნეობის აღორძინების პროგრამაში ჩადოს სამხარეო ბიუჯეტიდან 15-20%-ის ოდენობით მაინც მთელ მოცულობაში, რაც ჩვენს მიერ შემოთავაზებული ხარჯთაღრიცხვის სქემის მიხედვით უნდა შესრულდეს და შესაბამისი ნორმატივების საფუძველზე განისაზღვროს კონკრეტული მიზნობრივი პროგრამისა და პრიორიტეტულად მიჩნეული დარგის (კულტურის) მიხედვით.

ცნობილია, რომ მოთხოვნა-მიწოდების ობიექტური კანონის მუშაობის პირობებში სურსათზე მოთხოვნის ზრდის ყველაზე მნიშვნელოვანი პირობაა მოსახლეობის შემოსავლების დონე და მისი ზრდა. აღნიშნულის შედეგად, იცვლება პროდუქტების მოხმარების მოცულობა და ხარისხისადმი წაყენებული მოთხოვნებიც. მოსახლეობა მეტს და უფრო ძვირფასს (კალორიულად მაღალი სიდიდის) პროდუქტს მოითხოვს. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფო მხარდაჭერის ერთ-ერთი პირობა მოსახლეობის შემოსავლების ზრდის მიღწევა. ამ მიმართებით, ჩვენის აზრით, უნდა გატარდეს გადასახადებისა და დაბეგვრის სისტემების დახვეწის ღონისძიებები,

ცხრილი 3.1.1.

სოფლის მეურნეობის დაფინანსების ხარჯთაღრიცხვის პროექტის სქემა

	მაჩვენებლების დასახელება	სახელმწიფო ბიუჯეტიდან	სამხარეო ბიუჯეტიდან
I.	სულ სოფლის მეურნეობა		
	1. მიწის რესურსები		
	ა) მიწის კადასტრის წარმოება		
	ბ) მიწის დაცვისა და ნაყოფიერების ამაღლების ღონისძიებების დაფინანსება		
	გ) კულტურული-ტექნიკური სამუშაოები საძოვრების გასაუმჯობესებლად		
II.	სასოფლო-სამეურნეო წარმოება		
	1. მემცენარეობის განვითარებაზე სახელმწიფო მხარდაჭერა		
	ა) მევენახეობის დარგის აღორძინებაში		
	ბ) მარცვლეულის წარმოების განვითარებაში		
	გ) განსაკუთრებით საშიშ მავნებლებთან ბრძოლაში		
	2. მეცხოველეობის განვითარებაზე სახელმწიფო მხარდაჭერა		
	ა) საჯიშე-სელექციური სამუშაოების და სულადობის აღწარმოების საქმიანობაში		
	ბ) მსხვილფეხა რქოსანი მეცხოველეობის განვითარებაში		
	გ) სხვადასხვა დაავადებებთან ბრძოლის საშუალებების შეძენაში		
III.	სხვა ღონისძიებები სოფლის მეურნეობაში		
	1. ფერმერულ მეურნეობათა ინტეგრირებაში მხარდაჭერა		
	2. სოფლის სოციალური ინფრასტრუქტურის აღორძინება		
IV.	სხვა ხარჯები სოფლის მეურნეობაში		
	1. საბიუჯეტო სესხების დაბრუნება		
	2. დამზადების, შენახვისა და რეალიზაციის ხარჯები		
	3. შრომის ანაზღაურება		
	4. სხვა ღონისძიებების ხარჯები		

რომლის დროსაც მთლიანად იქნება გათვალისწინებული მოსახლეობის შემოსავლებისა და გადახდისუნარიანობის პირობები. გადასახადების ლიბერიზაციით მოსახლეობას უნდა მიეცეს საშუალება მეტი თანხა გამოეყოს საკვების შესაძენად, რაც სასურსათო ბაზრის საქონელბრუნვას გაზრდის და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრად განვითარებას შეუწყობს ხელს.

ზემოაღნიშნულ ეკონომიკურ და ადმინისტრაციულ ღონისძიებებთან ერთად აუცილებელია ქვეყანაში სტაბილური პოლიტიკური გარემოს შექმნა, რაც უცხოელი და სამამულო ინვესტორებისათვის მიმზიდველ გარემოს შექმნის. ამას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს დღევანდელ სიტუაციაში, როდესაც გლეხური მეურნეობები სრულიად მოკლებული არიან კაპიტალური დაბანდებების განხორციელებისათვის საჭირო ფინანსურ რესურსებს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის განხორციელებას სჭირდება მაღალ მეცნიერულ დონეზე დამუშავებულ-ჩამოყალიბებული, მიზანმიმართული და მსოფლიო სამეურნეო კონიუნქტურასთან ადაპტირებული აგრარული პოლიტიკის გატარება და რეგიონის სოფლის მეურნეობის მდიდარი რესურსული პოტენციალის რაციონალურად გამოყენება.

თავი III.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების ძირითადი მიმართულებები

3.1 რესურსული პოტენციალის რაციონალური, მაღალი უკუგებით გამოყენება.

3.2

დამოუკიდებელ ყვეყანას უნდა შესწევდეს უნარი სრულად დააკმაყოფილოს საკუთარი მოსახლეობის მოთხოვნილება სურსათზე. ამას კი მხოლოდ მაშინ შეძლებს, როდესაც ადგილობრივი რესურსების მომჭირნეობით, ყაირათიანად მაგრამ მაქსიმალური სარგებლიანობით გამოყენებას უზრუნველყოფს. წინააღმდეგ შემთხვევაში სერიოზული სირთულეები შეექმნება სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემების გადაჭრაში. საქართველომ მათი მოგვარების შანსი ხელიდან მაშინ გაუშვა, როდესაც დაიწყო რეფორმის ნაჩქარევად გატარება და ნაცვლად

აღმავლობისა მივიღეთ წარმოების სრული ნგრევა, განუკითხაობა, კორუფცია, ინფლაციის არნახული მაშტაბები და სხვა უარყოფითი შედეგები. ჩვენი სასურსათო ბაზრის დარეგულირება ვერც ე.წ. „უხილავმა ხელმა“ შეძლო და მსოფლიო პრაქტისათვის ჯერ უცნობი მოვლენები განვითარდა.

ერთიანი საბჭოთა პოლიტიკური სივრციდან გამოსვლას მოყვა ეკონომიკური კავშირების რღვევა, საგარეო ბაზრის დაკარგვა, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების მკვეთრი დაცემა, უმუშევრობა, ფასების ზრდა, მოსახლეობის შემოსავლების კატასტროფული შემცირება და მოხმარების დონის დაქვეითება. ეს მოვლენები ერთიმეორეში მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების სახით გადაიხლართა და უფრო მტკივნეული პროცესების წარმოქმნა განსაზღვრა (ტექნიკურ გადაიარაღებასა და პროგრესული ტექნოლოგიების მოშლა). თუმცა მთავარი პრობლემა მაინც სასურსათო ბაზარზე გამეფებული პოლიტიკაა, რაც სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების გაფართოებას ზღუდავს. ამ სფეროში ჩვენი აზრით ძირითადი მიზეზები შემდეგია:

- ადრე ჩამოყალიბებული, ქვეყნისათვის მომგებიანი საგარეო ეკონომიკური კავშირების რღვევა, რუსეთის უზარმაზარი ბაზრის დაკარგვა;
- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სუსტი სტიმულირება;
- მსხვილი, კონცენტრირებული და რენტაბელური სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ხელაღების დაშლა-დანაწევრება და მათ ადგილზე წვრილი, სამომხმარებლო-ნატურალური ხასიათის გლეხური მეურნეობების ჩამოყალიბება;
- მიწებისა და მასთან დაკავშირებული უძრავი ქონების პრივატიზირებაში დაშვებული შეცდომები და დარღვევები;
- ქვეყნისა და რეგიონების ბაზრების გაჯერება უხარისხო, მაგრამ იაფფასიანი უცხოური პროდუქტებით;
- სოფლის მეურნეობის რიგი დარგებისა და კულტურების საწარმოებლად ხელსაყრელი და მდიდარი რესურსული პოტენციალის არასრულყოფილად გამოყენება და ა.შ.

აღნიშნულთან ერთად, ქვეყნის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაცემაზე დიდი გავლენა იქონია არასტაბილურმა საშინაო და საგარეო პოლიტიკამ, საგადასახადო და საბაჟო სისტემების დაუხვეწავობამ, კორუფციამ, ცალკეული გაბატონებული

კლანების ზომიერადსულმა მიმოვისებლობამ, მასიურმა უმუშევრობამ, მოსახლეობის გადახდისუუნარობით გამოწვეულმა მოთხოვნა-მიწოდების თანაფარდობის დარღვევამ და სხვა სუბიექტურ-ობიექტურმა ფაქტორებმა.

სოფლის მეურნეობის პროდუქცია დანარჩენი საქონლისგან იმით განსხვავდება, რომ მისი შექმნის ძირითადი წყაროა მიწა და მასთან დაკავშირებული შრომა, შრომის საგნები და იარაღები. მიუხედავად აღნიშნულისა, გარკვეული კორექტივები შეაქვს წარმოების განსხვავებულ ორგანიზაციულ ფორმებს. მიმდინარე ეტაპზე საქართველოში პრაქტიკულად ჩამოყალიბდა ოთხი ფორმა:

- წვრილი გლეხური მეურნეობების, რომლებიც საკუთრებაში გადაცემულ მიწებს ამუშავებენ;
- სახელმწიფო მიწებზე არენდული წესით მომუშავე მეწარმეები;
- მსხვილი კაპიტალდაბანდებებით შექმნილი საწარმოები მეორადი იჯარით აღებული მიწებზე;
- ყოფილი ჩინოვნიკებისა და საკანონმდებლო ელიტის მიერ აღებული დიდი ფართობების დანაწევრებით მიწების დამმუშავებლები, რომლებიც მთლიანად სასაქონლო პროდუქციას აწარმოებენ.

დღეს ყველაზე მრავარიცხოვანი და წარმოებული პროდუქციის ხასიათითაც გაბატონებული ფორმაა გლეხური მეურნეობები. 2004 წლის მდგომარეობით იმერეთში კერძო საკუთრებაში გადაცემული იყო სასოფლო-სამეურნეო სავარგულის 50.7%, სახნავის 85.7%, მრავალწლიანი ნარგავების 81.6%, სათიბის 68.8% და საძოვრის 8.0%. მათ ჰყავდა 99.7% მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი, 99.9% ღორი, 99.1% ცხვარი და თხა. ისინი აწარმოებდნენ მთელი მარცვლეულის 96%-ს, კართოფილისა და ბოსტნეულის 97%-ს, ხორცის 99.1%-ს, რძის 99.9%-ს, კვერცხის 90%-ს თაფლისა და მატყლის 100%-ს.

როგორც მონაცემებიდან ჩანს მთლიანი სასოფლო-სამეურნეო სავარგულის მხოლოდ მეოთხედი ნაწილისა და სახნავის ნახევარი ფლობის პირობებშიც კი ყოველგვარი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გარეშე პროდუქციის მთლიან ნაწილს გლეხური მეურნეობები აწარმოებენ. მიუხედავად აღნიშნულისა, იმასაც ხაზი უნდა გაესვას, რომ გლეხურმა მეურნეობებმა უსახსრობის გამო ვერ შეძლეს შესაბამისი საწარმოო პირობების შექმნა. წარმოების პროცესი კი მუდმივად აწყდება ძირითადი და საბრუნავი საშუალებების გაძვირებას, ამიტომ ტექნიკა უკვე გაცვდა, არ გააჩნიათ სათადარიგო ნაწილები პროფილაქტიკისა და სარემონტო სამუშაოების

ჩატარებისათვის საჭირო მანქანა-მოწყობილობები. წერილი გლქსური მეურნეობების კვლავწარმოება საკუთარი შრომის ექსპლუატაციის ხარჯზე ხდება, რადგან წერილკონკურენტურობის გამო არარენტაბელური გახდა. ამას ემატება პროდუქციის რეალიზაციასთან დაკავშირებული პრობლემები (რამდენიმე რგოლი, რომლებიც მოგებაზე მუშაობს მწარმოებლებისა და მომხმარებლების საზიანოდ).

აღნიშნულიდან გამომდინარე, დადებით მომენტად უნდა იქნას აღქმული უკანასკნელ პერიოდში მიმდინარე პროცესი, როდესაც ქვეყნის მსხვილი ოლიგარქები დამოუკიდებლად ან უცხო პარტნიორებთან ერთობლივად ქმნიან საწარმოებს მევენახეობაში, მეჩაიეობაში, მეცხოველეობის სხვადასხვა დარგში. ეს მით უმეტეს იმთ არის მნიშვნელოვანი, რომ ისინი ძირითადად საექსპორტო პროდუქციას აწარმოებენ, რაც აუცილებლად მოითხოვს მიმზიდველი საინვესტიციო პირობებისადმი სახელმწიფო მხარდაჭერას.

ამასთან ერთად, როგორც ყველა სფეროში, სოფლის მეურნეობაშიც მაღალი შედეგების მიღწევის პირობაა საწარმოო რესურსული პოტენციალის (ადამიანის შრომა, მის მიერ შექმნილი ან ბუნებრივად მოცემული ნივთოვრივი ფაქტორები) სრულყოფილი სტრუქტურა, ცალკეულ შემადგენელ ელემენტთა ოპტიმალური შეთანაწყობა და მაღალი ეფექტით გამოყენება.

სოფლის მეურნეობის რესურსული პოტენციალი თავისი არსით ქვეყნის რეგიონებს შორის ბუნებრივი, ბიოლოგიური, მატერიალური და შრომითი რესურსებით უზრუნველყოფის რაოდენობრივ-ხარისხობრივი განსხვავების მაჩვენებელია. ბუნებრივი რესურსები (მიწა ტყე, წყალი) ადამიანის ჩაურევლად მზამზარეულად მირთმეული ელემენტებია, რომლებიც გადამწყვეტ როლს ასრულებენ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პროცესში. მის ბაზაზე აღმოცენებული ბიოლოგიური რესურსებიც (მცენარეთა და ცხოველთა სამყარო), თუმცა მათ გაკულტურება-მოშინაურებაში ადამიანთა უზარმაზარი შრომაც არის ჩადებული. მატერიალური რესურსები კი მთლიანად ადამიანის შრომის შედეგია, სადაც აგრეთვე იყენებდა ბუნებრივ რესურსსაც. ამდენად ადამიანის შრომა, მისი სამეურნეო საქმიანობა, ორმაგად მონაწილეობს რესურსული პოტენციალის ჩამოყალიბების პროცესში.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში, მისი თავისებურებებიდან გამომდინარე, რესურსული პოტენციალის ჩამოყალიბება-განვითარება სხვა დარგებისგან განსხვავებულად შინაგანი (მიწითა და სხვა რესურსებით უზრუნველყოფის სხვადასხვა დონე, ტემპები, პროპორციები, ხარისხობრივი მდგომარეობა) და

გარეგანი (კლიმატური პირობები და ცალკეული ელემენტების არასაკმარისი განვითარება) წინააღმდეგობების ფონზე მიმდინარეობს. ამიტომ, გართულებულია სოფლის მეურნეობის რესურსული პოტენციალის შეფასებაც და მისი მაღალეფექტურად გამოყენების ღონისძიებების შემუშავება-შესრულებაც.

მიუხედავად ამისა, საქართველოს აგრარიკოს-ეკონომისტთა მეცნიერულ შრომებში სოფლის მეურნეობის რესურსული პოტენციალის შესწავლის თეორიული და პრაქტიკული საკითხები საკმაოდ მაღალ დონეზეა შესრულებული და ჩამოყალიბებულია შესაბამისი მიდგომები და პრინციპები. ეს საკითხი იმერეთის რეგიონისათვის შესწავლილი აქვს შ. მიშველაძეს და მისი შედეგები არა მარტო მისაღებად მიგვაჩნია, არამედ რესურსული პოტენციალის შეფასება-გამოყენების რიგი დებულებები და მაჩვენებლები, ჩვენს მიერ, გამოყენებული იქნა, როგორც ინფორმაციული უზრუნველყოფის ნაწილი.

მეცნიერებაში აღიარებული მეთოდოლოგიიდან გამომდინარე, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარებისა და რესურსული პოტენციალის თანაფარდობის განსაზღვრისათვის მისი ცალკეული შემადგენელი ელემენტები დამოუკიდებლად უნდა იქნას შესწავლილი მნიშვნელობისა და ლოგიკური თანმიმდევრობის მიხედვით. ამ მიმართებით კი მიწის რესურსები და მისი ნაყოფიერი ფენა-ნიადაგური საფარი იკავებს პირველ ადგილს, როგორც სოფლის მეურნეობაში წარმოების ძირითადი საშუალება, რომლის გარეშეც რესურსული პოტენციალის ყველა დანარჩენი ელემენტი უფუნქციოდ რჩება.

იმერეთის ნიადაგების გამოკვლევის მასალების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ იგი საკმაოდ ნაყოფიერია და ხელსაყრელია სოფლის მეურნეობის იმძირითადი კულტურების მოსაყვანად რაც აქ არის გაადვილებული. დაბლობ ზონაში ძირითადად ალუგიური ტიპის ნიადაგებია გაბატონებული, რომლებიც შესაბამისი აგროტექნიკის პირობებში სიმინდის, ბოსტნეულისა და სხვა კულტურების მაღალ მოსავლიანობას უზრუნველყოფენ. მთა-გორიანი რელიეფისათვის კი დამახასიათებელია ყომრალი ნიადაგების ტიპი. გამოირჩევა, როგორც ჰუმუსით მდიდარი, კარგი სტრუქტურის, აზოტის, ფოსფორისა და კალიუმის მაღალი შემცველობის მქონე, რითაც საუკეთესო პირობებს ჰქმნის მრავალწლიანი ნარგავების (ვენახი, ხილი) წარმოებისათვის, თუმცა აქ ერთწლიანი კულტურების მოყვანაც წარმატებით შეიძლება. ხაზგასმით უნდა

აღინიშნოს, რომ იმერეთის ნიადაგების ყველა ტიპის მახასიათებლები ნორმის ფარგლებშია და ხშირად ოპტიმალურიც კი.

ცხრილი 3.1.1

დასახელება	0°-5°		5,1°-10°		10,1°-15°		15°ზევით		სულ	
	ათ/ჰა	%	ათ/ჰა	%	ათ/ჰა	%	ათ/ჰა	%	ათ/ჰა	%
სახნავი	53.7	62.9	15.4	18.0	11.1	13.0	5.2	6.1	85.4	100.0
ხეხილი	35.	42.8	3.6	43.3	0.9	9.5	0.3	4.4	8.2	100.0
ვენახი	6.1	50.8	3.4	28.4	2.3	18.8	0.3	2.0	12.1	100.0
ჩაი	2.8	55.9	1.4	28.2	0.5	10.3	0.3	5.6	5.0	100.0

ინტენსიური სავარგულების განაწილება ფერდობის დახრილობის მიხედვით

1 ცხრილი შედგენილია საქართველოსმიწის მართვი სახელმწიფო დეპარტამენტისა და საკონსტრუქტორო-ტექნოლოგიური დაპროექტებისა და ეკონომიკური პროგნოზირების ინსტიტუტის მასალების საფუძველზე.

ამასთან ერთად იმასაც უნდა გაესვას ხაზი, რომ დამუშავებადი მიწების ნაყოფიერების დონის გამოყენება ნიადაგში შემავალი საკვები ელემენტების შემცველობის იდენტური არაა, მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ისეთი უარყოფითი ბუნებრივი ფაქტორები, როგორცაა დახრილობა, კონტურის სიდიდე, ეროზიის ხარისხი და ა.შ., რომლებიც საბოლოოდ წარმოების ეფექტიანობის დონეს განსაზღვრავენ. როგორც 3.1.1 ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს დამუშავებული მიწების ძირითადი ნაწილი გარკვეულად უარყოფით არეალში მდებარეობს. 5°-მდე დახრილობის ფართობები სახნავის 62.9, ხეხილის 42.8, ვენახის 50.8 და ჩაის 55.9 პროცენტია. დანარჩენი მიწები კი უკვე ეროზიის რისკის ზონაშია გაადგილებული. ამით არის გამოწვეული, რომ ეროზირებულია სახნავის 30 ათ. ჰა-მდე (41.1%) ფართობი, მ.შ. საშუალოს ეროზირებულია 9.4 ათ. ჰა, ხოლო ძლიერ 4.4 ათ.ჰა.

სოფლის მეურნეობაში წარმოებული პროდუქციის მოცულობას, ხარჯების სიდიდეს და მოგებას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მიწათსარგებლობის მოცულობა და ფორმა, რომელშიც მთავარია დამუშავებადი მიწების კონტურიანობა. აქ

იგულისხმება მიწების კონტურებად დაყოფა და მათი სტრუქტურა. სამწუხაროდ მიწების კერძო საკუთრებაში გადაცემამ მიწათსარგებლობის სიდიდე მკვეთრად შეამცირა, რაც შემდგომში წვრილკონტურიანობის საფუძველი გახდა (ცხრ. 3.1.2). აქვე ისიც უნდა მივუთითოდ, რომ ცხრილის მონაცემები ასახავს არა მიწათსარგებლობის, არამედ მიწის ბუნებრივი კონტურის სიდიდეს, რაც ერთი და იგივე არ არის. მიწის დიდი კონტურები თავის მხრივ მრავალ მიწათმოსარგებლედ იყოფა. მიუხედავად ამისა, როგორც მონაცემებიდან ჩანს, ინტენსიური სავარგულების მიწის კონტურებად დაყოფაც კი მეტად მცირე ფართობებს მოიცავს : 0.5 ჰექტარამდე კონტურებზეა გაადგილებული სახნავის 18.9%, ხეხილის 17.5%, ვენახის

ცხრილი 3.1.2

ინტენსიური სავარგულების დაჯგუფება კონტურის სიდიდის მიხედვით

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს მიწის მართვის სახელმწიფო დეპარტამენტისა და საკონსტრუქტორო-ტექნოლოგიური დაპროექტებისა და ეკონომიკური

სახეობა	0.5ჰა-მდე		0.51-1ჰამდე		1.1-5ჰა-მდე		5.1-10ჰა-მდე		10.1-20ჰ-მდე		20.1-30ჰა-მდე	
	ჰა	%	ჰა	%	ჰა	%	ჰა	%	ჰა	%	ჰა	%
სახნავი	16141	18.9	10931	12.8	16995	19.9	14262	16.7	13152	15.4	12212	14.3
ხეხილი	1435	17.5	1337	16.3	3141	38.3	1772	21.6	352	4.3	164	2.0
ვენახი	2541	21.0	2807	23.2	4659	38.5	750	6.2	1065	8.8	399	3.3
ჩაი	900	18.0	605	12.1	2210	44.2	790	15.8	445	8.9	50	10

პროგნოზირების ინსტიტუტის მასალების მიხედვით.

21% და ჩაის 18%. 0.51 – 1 ჰექტარამდე შესაბამისად 12.8, 16.3, 23.2 და 12.1 პროცენტი. 20 ჰექტარზე ზევით კონტურზე, რომელიც ოპტიმალურ სიდიდედ არის მიჩნეული სახნავის მხოლოდ 14.3, ხეხილის 2.0, ვენახის 3.3 და ჩაის 1.0 პროცენტია.

წვრილკონტურიანობის ასეთ პირობებში ტექნიკით უზრუნველყოფის დროსაც კი შეძლებელია მათი მაღალმექანიზირებული დამუშავება. საქცევის მოკლე სიგრძე იწვევს მანქანა-ტრაქტორების გამომუშავების დღიური ნორმის შემცირებას და საწვავ-საცხები მასალების ხარჯვის ზრდას. ამასთან ერთად, მოსაბრუნებში ყოველთვის რჩება გარკვეული ფართობი დაუმუშავებელი, რაც მოსავლიანობასაც ამცირებს. ყველაფერი ერთად აღებული კი ერთეული პროდუქციის თვითღირებულების ზრდას და მოგების შემცირებას განსაზღვრავს.

მიწის ზედაპირულ ფენაში, ნიადაგში თავმოყრილი ქიმიური ელემენტებისა და ცოცხალი ორგანიზმების ურთიერთობა წარმოადგენს ბიოლოგიური პროდუქტიულობის საფუძველს. ტენსა და სითბოსთან აკუმულირებული ნიადაგის სტრუქტურა და ჰუმუსიანობა მიკლოფლორის სიცოცხლისუნარიანობასთან ერთად ქმნიან ბიოკლიმატურ პოტენციალს, რაც განსაძღვრავს მიწის ნაყოფიერებას. ეს კი გულისხმობს მიწათმოქმედების ისეთი სისტემის შერჩევის აუცილებლობას, რომლის დროსაც მიწის დამუშავება, მცენარეთა მოვლა პატრონობა, მათი დაცვა და სხვა სამუშაოები მეცნიერულად დასაბუთებულ საწყისებზე ჩატარდება.

ნიადაგი მცენარეებს ფესვთა სისტემის საშუალებით აწვდის ზრდა-განვითარებისათვის საჭირო აუცილებელ საკვებ ელემენტებს და ამდენად, ბიოლოგიური სამყაროს არსებობის ძირითად პირობასაც წარმოადგენს, თუმცა აუცილებლად საჭიროებს გარკვეულ პირობებს წყლისა და სითბოს რეჟიმის სახით. ორივე ეს ელემენტიც ბუნების მიერ არის შექმნილი და მის ნება - სურვილზეა დამოკიდებული. საკვლევად აღებულ რაიონებში ამ ელემენტების მდგომარეობა საკმაოდ ხელსაყრელი და სტაბილურია, რასაც შესაბამისი მეცნიერებების გამოკვლევებით მიღებული მონაცემები ადასტურებენ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საწარმოო ძალთა და ბუნებრივი რესურსების შემსწავლელი კომისიის მიერ დადგენილია, რომ იმერეთის 11 მდინარი აუზის საშუალო წლიური ჩამონადენი 14924 მლნ მკბ-ს შეადგენს, რაც ძირითადი ტერიტორიის ოპტიმალურ წყალმომარაგებას უზრუნველყოფს და ამით ნორმალურ პირობებს ჰქმნის მცენარეთა ზრდა განვითარებისათვის და დადებითად მოქმედებს ნიადაგის ფიზიკურ, ქიმიურ და ბიოლოგიურ პროცესებზე. რწყვა ხომ არსებითად ცვლის მიკროკლიმატს, აუმჯობესებს პროდუქტების გემოვნურ თვისებებს, ზრდის ყურძნის შაქრიანობას და ამაღლებს ყველა

პროდუქციის ხარისხს. შესაბამისად, მეტად დაბალია კლიმატი და სითბო მცენარეთა უზრუნველყოფაც ოპტიმალურობის ფარგლებშია.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების ერთიან კომპლექსურ სისტემაში რესურსული პოტენციალის შესწავლა-შეფასებასა და გამოყენებას არსებითი მნიშვნელობა აქვს, რასაც ზოგჯერ სათანადო ყურადღება არ ეთმობა და ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ეს გაუმართლებელია. განსაკუთრებულ მდგომარეობას მოითხოვს შეფასების მეთოდოლოგიის სწორად განსაზღვრა, რომ პრაქტიკულად შესაძლებელი გახდეს ერთმანეთთან დაკავშირებული და ურთიერთგანმსაზღვრელი რესურსების რაციონალურად გამოყენება და წარმოების ეფექტიანობის ამაღლება.

მეცნიერულ კვლევებში ძირითადად გამოყენებულია საინდექსო მეთოდი, რომელიც ცალკეული ელემენტების შეფასების შესაბამისად განსაზღვრულ მაჩვენებელს ეყრდნობა. ამ მეთოდით იქნა გაანგარიშებული ბუნებრივი რესურსებისა და ტექნიკით უზრუნველყოფის ელემენტების ფასი, რომელმაც 484.1 მლნ ლარი შეადგინა. აქედან წყლის რესურსების ღირებულება რწყვის ნორმებიდან და რეალურად სარწყავი სისტემების მდგომარეობიდან გამომდინარე 10.3 მლნ ლარს შეადგენს. მიწის რესურსების ფულადი შეფასება ცნობილი მეთოდის საფუძველზე 467.8 მლნ. ლარია. ყველაზე დაბალია ტექნიკის ღირებულება და მისი ხვედრითი წილი რესურსული პოტენციალის მთლიან მოცულობაში. დღეისათვის მხარის ტექნიკით უზრუნველყოფა მეტად დაბალ დონეზეა და სრ ადემატება ამორტიზირებულ ფიზიკურად და მორალურად გაცვეთილ 800 ტრაქტორს, 50-დე კომბაინს და 700-მდე სატვირთო მანქანას, რომელთა ტექნიკური მდგომარეობაც უკიდურესად ცუდია. ამდენად, მათი ღირებულება 6 მლნ.-ს არ ადემატება.

სოფლის მეურნეობის რესურსული პოტენციალის უმნიშვნელოვანეს ელემენტს შრომითი რესურსები წარმოადგენენ. უფრო მეტიც, ეს ფაქტორი თავისი კვალიფიკაციის დონით ძირითადად განსაზღვრავს დანარჩენი ელემენტების გამოყენების ეფექტიანობას. იმერეთის სოფლის მეურნეობა რეალურად ჭარბი შრომითი რესურსებით ხასიათდება, რომელთა კვალიფიკაცია ყველა დონეზე საკმაოდ მაღალია და შეუძლია გადაჭრას სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების ამოცანა.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, იმერეთის სოფლის მეურნეობის რესურსული უზრუნველყოფა ასეთ სურათს იძლევა:

- სოფლად მცხოვრებთა რაოდენობა 2002 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით 375.9 ათ. კაცია;
- სასოფლო-სამეურნეო სავარგული 212.7 ათ. ჰა;
- სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქცია 314 მლნ, ლარი;
- რესურსული პოტენციალი 484.1 მლნ ლარი.

მოდის ერთ სულ მოსახლეზე:

- სასოფლო-სამეურნეო სავარგული 0.57ჰა;
- რესურსული პოტენციალი 1287.8 ლარი;
- მთლიანი პროდუქცია 835.3 ლარი;

ეს კი იმას ნიშნავს, რომ რესურსული პოტენციალი ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი პროდუქციის წარმოების მოცულობის 54.2%-ით აჭარბებს. ბუნებრივია მიმდინარე ეტაპზე რესურსული პოტენციალის შესაძლებლობათა სრული გამოყენება არ შეგვიძლია, მაგრამ ასეთი ზღვარიც არ შეიძლება არსებობდეს და პერსპექტივაში გათვალისწინებული უნდა იქნას ამ რეზერვის გამოყენება.

აქ აუცილებლად მიგვაჩნია იმის აღნიშვნაც, რომ რესურსული პოტენციალის ცალკეული ელემენტების აღრიცხვა და ჩვენს მიერ შესრულებული შეფასება ვერ ქმნიან სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების საფუძველს. ეს მხოლოდ ერთი მხარეა და რესურსების რაციონალურად გამოყენება აუცილებლად მოითხოვს მიწათმოქმედების სისტემაში მეცნიერული მიღწევებისა და მსოფლიო გამოცდილების დანერგვას, რესურსული პოტენციალის შესაძლებლობათა დაზუსტებას და შესაბამის ტექნიკურ-ეკონომიკურ გათვლებს. ამ მიმართებით კი ყველაზე მნიშვნელოვანია იმის განსაზღვრა თუ რა ფართობია საჭირო ერთი სულის გამოსაკვებად და ამის შესაბამისად საკუთარი მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფისა და საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობებისათვის შესაძლო პროდუქციის მოცულობის დადგენა.

რესურსული პოტენციალის გამოყენების ეფექტიანობის განსაზღვრის ძირითად კრიტერიუმად მთლიანი პროდუქციაა მიჩნეული და ჩვენც ის გამოვიყენეთ. თუმცა იმასაც ვაცნობიერებთ, რომ ეფექტიანობას მრავალი ფაქტორი განსაზღვრავს და მხოლოდ ერთი კრიტერიუმის შეფასებით უტყუარი დასკვნების გაკეთება და

შესაბამისად სამეურნეო საქმიანობის სტიმულირების ეკონომიკური ბერკეტების შემუშავება გაძნელებულია. მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში ამ საკითხის გადაჭრის კომპლექსური სისტემაა ჩამოყალიბებული. აუცილებელია მათი გამოცდილების გაზიარება და შესაბამისი სისტემის შექმნა, სადაც ძირითადი უნდა იყოს მიწის ზუსტი ფასის დადგენა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულის სახეებისა და კონკრეტული კონტურების თავისებურებათა გათვალისწინებით. მიწაზე საფინანსო ოპერაციების განხორციელებისა და გადასახადის ხარისხის მიხედვით დიფერენცირებული პოლიტიკის გატარება. მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება პრაქტიკულად ისეთი რთული პრობლემების ოპტიმალურად გადაჭრა, როგორცაა:

- მიწების ეროვნული მეურნეობის დარგებს შორის გადანაწილების პროცესში სოფლის მეურნეობის პრიორიტეტის გათვალისწინება (მაღალნაყოფიერი ფართობების არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებისათვის გამოყოფის შეზღუდვა);
- სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისათვის მაქსიმალური ფართობების გადაცემა;
- მისი დაცვისა და ნაყოფიერებების ამაღლების საკითხების სახელმწიფო რანგში აყვანა და შესაბამისი სუბსიდიების გამოყოფა;
- მიწისადმი ისტორიულად ჩამოყალიბებული ზრუნვის ტრადიციების აღდგენა და მომავალი თაობებისათვის გაუმჯობესებული სახით მისი გადაცემა.

სასოფლო - სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარება და სასურსათო ბაზრის განვითარება მოსახლეობის საკვებზე მოთხოვნილების სრული დაკმაყოფილების აუცილებელი პირობაა. მისი მიღწევა ზემოაღნიშნულ ფაქტორებთან ერთად მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული რეგიონის ხელმძღვანელთა კომპეტენტურობაზე, მათ მიერ ამ სფეროების ფუნქციონირების სწორი სტრატეგიისა და ტაქტიკის განსაზღვრაზე, ოპერატიული ხელმძღვანელობისა და მართვის ოპტიმალური გადაწყვეტილებების მიღებაზე.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის განხორციელებას სჭირდება მაღალ მეცნიერულ დონეზე ჩამოყალიბებული, მიზანმიმართული პოლიტიკის გატარება და რეგიონის სოფლის მეურნეობის მდიდარი რესურსული პოტენციალის სრულად ამოქმედება, რაც

მაღალგანვითარებული წარმოებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის გაუმჯობესების გარანტიას წარმოადგენს.

3. 2. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების ინოვაციური პროექტები და შიდა რეზერვები

ინოვაციურ პროექტში იგულისხმება ორგანიზაციული ღონისძიებების კომპლექსი, რომელიც მჭიდროდაა შერწყმული არსებულ რესურსებთან, ითვალისწინებს შემსრულებლებს, შესრულების ვადებს და მთლიანობაში უზრუნველყოფს წარმოების მაღალი ეფექტის მიღებას.

მიმდინარე ეტაპზე ქვეყნისა და იმერეთის სოფლის მეურნეობის ყველაზე პრობლემატურ საკითხს სწორედ ფინანსური მხარე წარმოადგენს. ამიტომ, საკვანძო მომენტად ინვესტიციების მოზიდვა, შესაბამისი წინადადებებისა და პროექტების დამუშავება და რეალიზაცია ითვლება, რომელსაც უნდა მოჰყვეს წარმოების მოდერნიზაცია, მისი ტექნიკურ-ტექნოლოგიური გადაიარაღება.

საინვესტიციო წინადადება არის დოკუმენტების ერთობლიობა, სადაც თავმოყრილია შემოსავლიანობის, დაბანდების ლიკვიდურობისა და ამოგების არგუმენტირებული თეორიულ-პრაქტიკული მოტივაციები. ინვესტორისა და მეწარმის ინტერესები თავშივე წინააღმდეგობაშია. ინვესტიციების მძებნელისათვის მთავარია საჭირო თანხების შოვნა ხელსაყრელ პირობებში, რომელშიც იგულისხმება შემოსავლებში ინვესტორის წილის მოცულობა, გადასახადები, პროექტის ბიზნეს-გეგმის შედგენა, მისი ექსპერტიზა, აუდიტორული შემოწმებები, ხელშეკრულების გაფორმება და ა.შ. ინვესტორისათვის კი – მეტი მოგების მიღება მაღალი საპროცენტო განაკვეთის საშუალებით, ნაკლები რისკისა და მოკლევადიანი კონტრაქტის გაფორმების გზით.

აქედან გამომდინარე, საინვესტიციო გარიგება (შეთავაზება) მაშინ ითვლება მისაღებად, როდესაც ოპტიმალურად არის დაბალანსებული ინვესტორისა და ფინანსების მაძიებლის ინტერესები. ამდენად, აუცილებელია ისეთი ვარიანტის მიგნება, რომელშიც

გათვალისწინებული იქნება მხარეთა ურთიერთობის ყველა დეტალი და შეთანხმებული საქმიანობის შესაძლებლობას იძლევა.

მსოფლიო გამოცდილებით დამტკიცებულია, რომ ტექნიკური უზრუნველყოფის საუკეთესო ფორმას ლიზინგი წარმოადგენს, მაგრამ ჩვენ მის დასადგენად არც რესურსები გაგვაჩნია და არც გამოცდილება გვაქვს, რომ არაფერი ვთქვათ სალიზინგო კომპანიების არსებობაზე. ამიტომ, უნდა ვეძებოთ სხვა ვარიანტები, რომელთა გამოყენებაც შესაძლებელია ჩვენს პირობებში.

საინვესტიციო წინადადებების დამუშავების პროცესში მეწარმის როლი და ადგილი განსხვავებულია ყველა კონკრეტულ შემთხვევაში და ამდენად, ინვესტორთან ურთიერთობებშიც შეიძლება ასეთი ვარიანტები ჩამოყალიბდეს:

- მეწარმე დამოუკიდებლად ახორციელებს საინვესტიციო წინადადებების ფორმირებას და რეალიზაციასაც;
- გარიგებაში სახელმწიფოც მონაწილეობს და გარკვეულ თანხებს გამოყოფს ბიუჯეტიდან;
- პროექტში ჩადებულია, როგორც კერძო, ისე სახელმწიფო კაპიტალი.

გამოცდილებით დადასტურებულია, რომ ყველაზე ეფექტური და სასურველია პირველი ორი ვარიანტი, რამდენადაც აქ მეტი დამოუკიდებლობა ეძლევა მეწარმეს. სამწუხაროდ, სახსრების შეზღუდულობის გამო, ჩვენთან ეს ფორმები ნაკლებადაა დანერგული და როგორც წესი სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში ძირითადად უცხოური და სამამულო წარმომავლობის ჭარბი კერძო კაპიტალის დაბანდება ხდება. აქედან გამომდინარე, ურთიერთობებიც პრაქტიკაში აპრობირებული სამი ვარიანტის მიხედვით ყალიბდება:

- პარტნიორები ურთიერთობებს შუამავლის, აგენტის საშუალებით ამყარებენ და თანხების გადაადგილებაც საბანკო არხებით ხორციელდება;
- პარტნიორები გარკვეული ფუნქციებისა და ვალდებულებების პასუხისმგებლობის პარიტეტულ საწყისებზე გადანაწილების ვალდებულებებს იღებენ, რომელიც ეყრდნობა თანასწორობის პრინციპებს და არ ითხოვს ერთი მეორისადმი მორჩილებას;

- პოტენციალური ინვესტორი თავის თავზე იღებს ფუნქციებისა და პასუხისმგებლობის ძირითად ნაწილს და წარმოების მართვის პროცესში სამეურნეო საქმიანობის კონტროლის უფლებასაც ღებულობს.

მესამე ვარიანტის განვითარების ლოგიკური დასასრულია საწარმოს (მეწარმის) ეკონომიკური დამოუკიდებლობის დათმობა ინვესტიციების სანაცვლოდ. პრაქტიკულად, მთელი მოგებაც ინვესტორს მიაქვს, რომელიც დანახარჯებსა და მასთან დაკავშირებულ რისკზეც თვითონ იღებს პასუხისმგებლობას. უკეთეს შემთხვევაში შეიძლება აქ მიღწეული იქნას გარკვეული კომპრომისი და ნაწილობრივ მოხდეს მისი სამეურნეო საქმიანობის დამოუკიდებლობის ერთგვარი შეზღუდვა მეწარმის სასარგებლოდ.

პრაქტიკულად ყველა კონკრეტულ შემთხვევაში ფინანსური არხების შერჩევა ინვესტიციების მოსაზიდად, განისაზღვრება არა მათი ღირებულებიდან გამომდინარე, არამედ მოლაპარაკების წარმართვის საფუძველზე. ყველაზე რთული და მოლაპარაკების პროცესში თანხმობის მიღწევის ხელის შემშლელია კერძო ინვესტიციების უსაფრთხოების, შემოსავლიანობისა და ლიკვიდურობის გარანტიები. ამ პრობლემასთან დაკავშირებული ღონისძიებები, როგორც წესი, ორ ნაწილად იყოფა. ეს არის ინვესტორისათვის ზუსტი ინფორმაციის მიწოდების საიმედო უზრუნველყოფის გარანტია და შესაძლო დანაკარგების კომპენსირებისათვის ქონების გირაოში ჩადება ან დაზღვევის მექანიზმის ჩართვა.

ამასთან ერთად, ხაზი უნდა გავუსვათ იმასაც, რომ ეკონომიკურ-პრაქტიკულ საქმიანობაში არ არსებობს ინვესტორის მიერ მიუღებელი თანხების მატერიალური კონპენსირების რაიმე ხერხი ან საშუალება. დაზღვევითა და ქონების ჩადებითაც დანაკარგების მხოლოდ ნაწილობრივ შემცირება შეიძლება. ერთადერთ რეალურ გარანტიად ითვლება პროექტის ექსპერტიზა და ინვესტორის მონაწილეობა წარმოების მართვაში, როდესაც თვითონ აკონტროლებს და არეგულირებს სამეურნეო საქმიანობის ყველა რგოლსა და უბანს.

მსოფლიო პრაქტიკაში, სოფლის მეურნეობაში, საკმაოდ ფართოდ დანერგილია და დადებით შეფასებას იმსახურებს სააქციო საზოგადოების შექმნა ქონებისა და მიწის გაერთიანებით, როდესაც აქციების ანაზღაურებას ახორციელებენ:

- მიწათმწარმოებლის საკუთრებაში არსებული მიწის ფართობის მიხედვით;

- ტექნიკის მიხედვით, რაც მის მესაკუთრეს გააჩნია;
- მარაგ-ნაწილების, წვრილი ინვენტარის, საჩუქრების და სხვა მატერიალური ღირებულებების მიხედვით, მხარეთა შეთანხმების საფუძველზე;
- უძრავი ქონების მიხედვით.

ამ შემთხვევაში ყველა საწარმოო საშუალების ღირებულების განსაზღვრა ხდება საბაზრო ფასების გამოყენებით, რომელსაც ახორციელებს დამოუკიდებელი და შეთანხმების შედეგად ეს უნდა იყოს აღებული ხელშეკრულების საფუძველად.

პრაქტიკულად შეიძლება ისეთი სიტუაცია შეიქმნას, რომ ინვესტორის მიერ დაბანდებული თანხა რამდენჯერმე აღმატებოდეს საწესდებო კაპიტალის მოცულობას. ამ შემთხვევისათვის ყველაზე გავრცელებულია ინვესტორის საკუთრებაში სავარგულების გადასვლის პრაქტიკა და ამით დამატებითი თანხების ჩადების აუცილებლობა. ასეთი მიდგომა წვრილი ფერმერებისათვის მიუღებელია, რადგანაც ისინი მიწაზე საკუთრების უფლებას კარგავენ.

საინვესტიციო პროექტის დამუშავება-რეალიზაციის განსაზღვრისას დიდი მნიშვნელობა აქვს, რეალურად ჩამოყალიბებული ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობების სრულად გათვალისწინების საფუძველზე, საწარმოო-საფინანსო საქმიანობის გაჯანსაღების დასაბუთებული ღონისძიებათა კომპლექსურად დამუშავებას და ინვესტორთან წარმატებულად მიტანას, ვიდრე ხელშეკრულება საბოლოო სახეს მიიღებდეს. ასეთ პირობებში ინვესტორმა შეიძლება გამოუვალ ეკონომიკურ მდგომარეობაში მყოფი წარმოების გაცოცხლებაც გადაწყვიტოს. საერთაშორისო დონორი ორგანიზაციებისათვის დღევანდელ პირობებში ერთ-ერთ ასეთ პრობლემას გარემოს დაცვა და ეკოლოგიური წონასწორობის შენარჩუნება წარმოადგენს. მასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული სასოფლო - სამეურნეო წარმოება, რომელიც ბუნებრივი რესურსების გამოყენებაზეა ორიენტირებული და ბუნების თვითღირებულების ეკოსისტემაში უარყოფითად ჩარევას გულისხმობს. ამდენად, ბუნებათსარგებლობის, ადამიანისა და ბუნების ანტაგონისტური დამოკიდებულების დარეგულირების პრობლემაც აქ წამოიჭრება და მისი გადაწყვეტაც აქტუალური ხდება. ადამიანები უკვე გრძნობენ, რომ ეკოლოგიური სიტუაცია მეტად მძიმეა და იციან რა ფასი აქვს მას მათთვის და მომავალი თაობებისათვის. კაცობრიობის პრიორიტეტული მიზანი – ადამიანთა კეთილდღეობის ამაღლება, მისი მატერიალურ-

სულიერი მოთხოვნილებების სრული დაკმაყოფილება მხოლოდ ბუნების გონიერად გამოყენებით შეიძლება, რასაც ჯანსაღი თაობები სჭირდება.

სამწუხაროდ, კაცობრიობის გავლილი გზა, მისი ისტორია ადასურებს, რომ დღევანდლამდე ადამიანთა სამეურნეო საქმიანობის ძირითად მიზანს ეკონომიკური სარგებლიანობა წარმოადგენდა, ამიტომაც მივედით იმ მომენტამდე, როდესაც აუცილებელი შეიქმნა

ეკონომიკისა და ბუნებათსარგებლობის ჰარმონიზაცია. ამ თვალსაზრისით უნდა იქნას წარდგენილი და განხილული ინვესტორებთან აღნიშნულ საკითხებზე ხელშეკრულების გაფორმების პერიპეტიები და მნიშვნელობა.

საინვესტიციო გარემოში თავისი მნიშვნელობით გამოირჩევა პროექტის მმართველი ორგანოს დაკომპლექტების პრობლემა, რაც მიზნებისა და ამოცანების შესაბამისად ხორციელდება. ამასთან, მეტად მნიშვნელოვანია (თუ არა ძირითადი) ინვესტორის მიერ განხორციელებული დაბანდებების დანაკარგების მინიმუმამდე დაყვანისა და პროექტით გათვალისწინებული შემოსავლის მიღების გარანტიები. ამიტომ, ინვესტორი რისკის მართვასა და კონტროლს თვითონ ახორციელებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ მართვის ორგანო ინვესტორის სახელით უშუალოდ წარმართავს წარმოების პროცესს, აკონტროლებს რესურსების ხარჯვისა და პროდუქციის რეალიზაციის პროცესების ოპტიმიზაციის დონეს. წარმოების სპეციალიზაციისა და სტრუქტურის შესაბამისად ყალიბდება რისკის განსაზღვრის მაჩვენებელთა სისტემა, სადაც ძირითადია მოსავლიანობა, პროდუქციის ხარისხი, რეალიზაციის ფასები და დანაკარგები. მაჩვენებელთა ასეთი რთული სისტემის ანალიზი მხოლოდ სრული კომპიუტერიზაციისა და ყოველდღიური აღრიცხვა-კონტროლის პირობებშია შესაძლებელი. ასეთი სისტემა უნდა მივიჩნიოთ მართვისა და წარმოების ყველა რგოლის აქტივიზაციისა და საქმიანობის მაღალი უკუგებით წარმართვის უმნიშვნელოვანეს პირობად.

წარმოების სტაბილიზაციის ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი კი მაინც მაღალმოსავლიანი და მაღალპროდუქტიული ჯიშების დანერგვაა, რაც საბოლოოდ პროდუქციის მოცულობას ზრდის და მისი თვითღირებულების (შესაბამისად საბაზრო ფასის) შემცირების გარანტიასაც წარმოადგენს.

მეტი პრდუქცია არ იძლევა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი ეკონომიკის საფუძველს თუ იგი ბაზრის მოთხოვნებს არ აკმაყოფილებს ხარისხის მიხედვით და წარმატებული რეალიზაცია ვერ ხორციელდება. შეიძლება ითქვას, რომ ამ მაჩვენებლით იმერეთის პირობებში წარმატებული საკვები პროდუქტები მსოფლიო სტანდარტებს შეესაბამება, როგორც გემოვნური თვისებებით, ისე ეკოლოგიური სისუფთავით. აქედან გამომდინარე, იგი ყველა დონისა და მასშტაბის ბაზარზე ამ მაჩვენებლით კონკურენტუნარიანია. სამწუხაროდ, ამის თქმა არ შეიძლება ფასთან მიმართებაში, რადგანაც მწარმოებლების მიერ გაწეული დიდი რაოდენობის ხარჯები ზრდის მის თვითღირებულებას და შესაბამისად საბაზრო ფასებსაც. ამიტომ უჭირს მას შიდა ბაზარზეც კი უცხოურ იაფფასიან, უხარისხო პროდუქციასთან კონკურენციული წინააღმდეგობის დაძლევა. მით უმეტეს, როდესაც მსოფლიოში ძირითადად მიჩნეულია (მრავალი სახიდან) წარმოების დანახარჯების შემცირებისა და საქონლის გაიაფების სრულყოფილი კონკურენცია. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში ჯანსაღი კონკურენცია, რომელიც პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებით და ფასების შემცირებით საზოგადოებრივ ინტერესებზეც მოახდენდა ზემოქმედებას და არსებული რესურსული პოტენციალის ეფექტიანად გადანაწილება-გამოყენებასაც შეუწყობდა ხელს, არ არსებობს. ამის ძირითადი მიზეზია მეტისმეტად ღია სასურსათო ბაზარი და წვრილი მეურნეობების მიერ პროდუქციის წარმოებაში ხელით შრომის დიდი დანახარჯები.

იმერეთის ხელსაყრელი ნიადაგურ-კლიმატური პირობები, რაც საუკეთესო გემოვნური თვისებებისა და მაღალი ხარისხის პროდუქციის წარმოების საშუალებას იძლევა, უნდა გახდეს საინვესტიციო პროექტების დასაბუთების საფუძველთა-საფუძველი და მასზე უნდა იქნას გათვლილი სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების ინოვაციური პროექტების განხორციელება.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კრიზისული სიტუაციიდან გამოსაყვანად კი გამოვლენილი უნდა იქნას კრიზისამდელი პერიოდის დაწყებიდან დაშვებული შეცდომები, ტექნოლოგიური და ორგანიზაციული პროცესების ნაკლოვანებები და მათი გამომწვევი მიზეზები. შესაბამისად უნდა დამუშავდეს რეაბილიტაციისათვის საჭირო კონკრეტული ღონისძიებები. ეს არის არსებული ნაკლოვანებების აღმოსაფხვრელად ოპტიმალური გადაწყვეტილებების მიღების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მეთოდი და

ცალკეული ელემენტების მიხედვით არსებული რეზერვების გამოვლენის საშუალებას იძლევა. ერთის მხრივ, ეს ხერხი საკმაოდ მარტივია და პირველი რიგის ამოცანების განსაზღვრას უწყობს ხელს. მეორეს მხრივ, მეტად რთულად შესასრულებელია, რადგანაც წარმოების საშუალებებისა და წარმოებითი ურთიერთობების კარდინალური ცვლილებების შედეგად შეუძლებელია ადრე ეფექტურად ფუნქციონირებადი ელემენტების აღდგენა. იმერეთის სოფლის მეურნეობაში კი ძალიან ბევრია დაკარგული და დაშლილ-განადგურებული რაც ადრე იყო. ამიტომ, აუცილებელია მთლიანი სისტემის კორექტირება ბაზრის შესაბამისად, მოთხოვნა-მიწოდების ობიექტური ეკონომიკური კანონიდან გამომდინარე. მომხმარებელთა ინტერესებზე მორგებული პროპორციების გათვალისწინებით განხორციელებულ ღონისძიებათა სისტემის ცვლილების დროს აუცილებელია სხვადასხვა ვარიანტების დამუშავება და პერსპექტიული მოდელის აგება.

ჩვენი კვლევის საგანს არ წარმოადგენს იმერეთის სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარებისათვის საჭირო მთლიანი აგროტექნოლოგიის დაკონკრეტებული შესწავლა და ოპტიმალური ვარიანტების შერჩევა, თუმცა საჭიროდ მიგვაჩნია რიგი პრინციპიალური საკითხების განხილვა. სამამულო მეცნიერებასა და პრაქტიკულ საქმიანობაში გამოკვლეული და დასაბუთებული ღონისძიებებიდან თანამედროვე ეტაპზე, ჩვენის აზრით, ყველაზე მნიშვნელოვანია:

- შუალედურ კულტურად ჩაფსის თესვა პროგრესული ტექნოლოგიების გამოყენების პირობებში. იგი ყველაზე იაფ სიდერატად ითვლება, წარმოადგენს მინდვრის ფიტოსანიტარს (სკობს ყოველგვარ დაავადებებსა და მცენარეთა ფესვების დარჩენილ ლპობად ნაწილებს ნიადაგში), აუმჯობესებს ნიადაგის სტრუქტურას, ამდიდრებს საკვები ელემენტებით და მთლიანობაში ამაღლებს მის ნაყოფიერებას. მისი ნარჩენების ნიადაგში ჩახვნა ჰექტარზე 10-12 ტონა ორგანული სასუქის ტოლფასია. როგორც საკმაოდ უხვმოსავლიანი კულტურა ეკონომიკურ სარგებელს მწვანე მასის სახით ცხოველთა კვებითაც იძლევა;

- მარცვლოვან-პარკოსანი კულტურების წინამორბედად სხვა სიდერატების გამოყენება, როგორც მაღალი მოსავლიანობის გარანტისა. დადგენილია, რომ იმერეთის პირობებში 200ც. მწვანე მასის მიღება რეალურად ახლაც შეიძლება და მისი ნიადაგში

ჩახვანა კი უთანაბრდება 40 ტ. ორგანულ სასუქს ჰექტარზე. ამასთან ერთად, ამ გზით მიღებული 1 კგ. აზოტი 5-6-ჯერ იაფი ჯდება, ვიდრე ნაკელიდან ათვისებული;

- მინერალური სასუქების შეტანის ყველაზე ეფექტური ხერხების გამოყენება და მათი ოპტიმალური ნორმებით შეტანა. დამტკიცებულია, რომ ნორმების დარღვევით, მცირე რაოდენობით შეტანილი სასუქი ვერ ფარავს დანახარჯებსაც კი;

- მევენახეობა, მეხილეობა და ნაწილობრივ მეჩაიეობა კვლავ რჩებიან იმერეთის მემცენარეობის მთავარ დარგებად. აუცილებლად უნდა დაიბრუნონ დაკარგული პოზიციები და ძირითადად მოსავლიანობის ზრდის საფუძველზე უზრუნველყონ საჭირო რაოდენობის საექსპორტო

პროდუქციის წარმოება. ამის მიღწევა კი მოითხოვს მინერალური და ორგანული სასუქების საჭირო დოზებით შეტანას, მავნებელ-დაავადებებთან ბრძოლის პროგრესული საშუალებებისა და ხერხების გამოყენებას;

- მეცხოველეობის ძირითადი სახეების უზრუნველყოფა მყარი საკვები ბაზით და განსაკუთრებით ცილების მაღალი შემცველობის მქონე ესპარცეტის, იონჯისა და სხვა ნათესი ბალახების პროდუქციით. გამოთვლილია, რომ ჰექტარზე 280-300ც. მოსავლიანობის პირობებში ამ ბალახებიდან ერთი ტონა ცილა მიიღება. ამიტომ, უმნიშვნელოვანეს რეზერვად მიგვაჩნია საკვებწარმოების სისტემის რეაბილიტაცია და აღორძინება, მრავალწლიანი ბალახების ნათესების გაფართოება და ყველაზე ეფექტური კულტურების შერჩევა. ეს არის იმერეთის დამუშავებადი მიწების ეროზიული პროცესებისგან დაცვისა და ნაყოფიერების ამაღლების ყველაზე იაფი და ეფექტური საშუალება, რასაც უკანასკნელ პერიოდში სათანადო ყურადღება არ ექცევა;

- მეცხოველეობის ყველა სახეში სტრუქტურის, ჯიშობრივი შემადგენლობისა და ტექნიკურ-ტექნოლოგიური პირობების რადიკალურად გაუმჯობესება, მაღალი პროდუქტიულობისა და პირუტყვის აღწარმოების სტაბილურობის მიღწევა.

დაბეჯითებით შეიძლება იმის თქმა, რომ იმერეთის სოფლის მეურნეობის განვითარების რეზერვები ბოლომდე გამოყენებული არ არის. ეს ყველა დარგს და კულტურას ეხება და ამის საფუძველს გვაძლევს გასული საუკუნის 80-იანი წლების შემდგომი პერიოდის მიღწეული მიჯნები. ამას ადასტურებს მიმდინარე ეტაპზე ცალკეული რაიონებისა და ფერმერთა საკმაოდ დიდი რიცხვის მიღწეული შედეგები. ყველა დარგსა და კულტურაში მოსავლიანობისა და პროდუქტიულობის მკვეთრი

ამაღლება ძალიან მოკლე პერიოდში შეიძლება. საჭიროა მხოლოდ გარკვეული ფინანსური რესურსები და

სახელმწიფო მხარდაჭერა მიღებული პროდუქციის რეალიზაციაში. ამ მხრივ, ფერმერულ მეურნეობებს ძალიან უჭირს ყურძნისა და მეცხოველეობის რიგი პროდუქტების რეალიზაცია და ეს სფერო სასწრაფოდ დასარეგულირებელია. სახელმწიფო დამზადების აწყობილი სისტემის დანგრევის შემდეგ არ შექმნილია მისი შემცვლელი უწყება. არა და ეს სასიცოხლოდ აუცილებელია.

მეტად რთულადაა საქმე მეცხოველეობის ჯიშური დონის შენარჩუნებაში, რაც პროდუქტიულობის ამაღლების ამოუწურავი რეზერვია. სარემონტო მოზარდი მთლიანად უჯიშოა. ამას ემატება ჯოგის შევსების ხერჯები და გაუთვალისწინებელი გამოწუნებით მიყენებული ზარალი.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების რეზერვების ერთიან კომპლექსში ჩართული უნდა იქნას სამართლებრივ-ორგანიზაციული ფორმების სრულყოფის საკითხები. ზემოთ განხილული ოთხი ორგანიზაციული სტრუქტურა ერთმანეთისგან განსხვავდება მიწისა და უძრავი ქონების საკუთრებასთან დამოკიდებულების მიხედვით. ამასთან ერთად, გლეხური მეურნეობები, მიუხედავად გაბატონებული ხასიათისა და ყველა პროდუქციის ძირითადი რაოდენობის წარმოებისა ვერ პასუხობს თანამედროვე მოთხოვნებს და შორს არის კლასიკური ფერმერული მეურნეობის მოცულობისგან. სწორედ ეს არის ერთ-ერთი მიზეზი, თანამედროვე ეტაპზე, პროდუქციის მაღალი თვითღირებულებისა და კონკურენტუნარიანობისა. ამდენად, აუცილებელ პირობას და წარმოების განვითარების მნიშვნელოვან რეზერვს წარმოადგენს მათი გამსხვილება. ეს პროცესი არ უნდა გახდეს ძალდატანების საგანი და მიწის მესაკუთრეებმა ყველა კონკრეტულ შემთხვევაში თვითონ უნდა გადაწყვიტონ რა ფორმის და მოცულობის გაერთიანება უნდა შექმნან.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის რაოდენობის ზრდის, მისი გაიფებისა და კონკურენტუნარიანობის ამაღლების აპრობირებული ხერხია მთელს მსოფლიოში ფართოდ გამოყენებული ნიადაგების დამუშავებისა და მოსავლის აღების კომპანიების დაფინანსება. სამწუხაროდ, ამ ეტაპზე ქვეყანას არ გააჩნია სახსრები და გამოცდილება მის დასანერგად, მაგრამ აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ მისი სამომავლო პერსპექტივები. ამ მეთოდის ეფექტიანობას განსაზღვრავს ისეთი მომქმედი ფაქტორები,

როგორცაა საპროცენტო განაკვეთის სიდიდე, პროდუქციის საბაზრო ფასი და მისი თვითღირებულება. ისინი გაანგარიშებული უნდა იქნას შესაბამისი ნორმატივების გამოყენებით. კერძოდ, მოსავლიანობის, საქცევის სიგრძის, ნიადაგის დამუშავების სიღრმის, მისი წინაღობის, მოსავლის ადების ხერხის, მისი მოცულობის, საწვავ-საცხები მასალების ხარჯვისა და სასუქების ნორმები.

ასეთი კომპანიების დროს ინვესტიციების მოზიდვის საქმეში დიდი მნიშვნელობა აქვს დაკრედიტების ეფექტიანობის მოცულობას. ჩვენ ვთავაზობთ მისი განსაზღვრის ასეთ მიდგომას, რომელიც რეალურად შესასრულებელ მაჩვენებლებზეა აგებული:

- მოსავლის ადების პროცესში ერთი ტონა სიმინდის მარცვლის საბაზრო ფასი 250 ლარია;

- მისი თვითღირებულება 157 ლარი;

- 20 %-იანი რენტაბელობის პირობებში მეწარმის მიერ სიმინდის მარცვლის შემსყიდველ ორგანიზაციაზე (წინასწარი დაფინანსების პირობით) მიწოდების ფასია 190 ლარი;

- კრედიტის საპროცენტო მოცულობა აპრილიდან-სექტემბრამდე $190 \cdot 24\% : 12 \cdot 6 = 22,8$ ლარი.

- ამდენად, საწარმოთა დაფინანსების ეფექტი იქნება:

$$ე = 250 - (190 - 22,8) = 82,8 \text{ ლარი ტონაზე.}$$

ჩვენს მიერ გამოყენებული გაანგარიშებების მეთოდით შეიძლება სხვა პროდუქციასა და სამუშაოთა კომპანიების დაფინანსების ეფექტიანობის გაანგარიშება, რაც სურსათმწარმოებელთა დაფინანსებისათვის ინვესტორების დაინტერესებას უნდა დაედოს საფუძვლად. მაწარმეების (საწარმოების) დაფინანსება კი შეიძლება სხვადასხვა გზებით განხორციელდეს:

1. მარცვლეულის, ყურძნის, ბოსტნეულისა და ხილის შესყიდვის წინასწარი გადახდით ავანსის სახით;

2. მათთვის სათადარიგო ნაწილების, საწვავ-საცხები მასალების, მინერალური სასუქების, მავნებლებთან და დაავადებებთან ბრძოლის საშუალებების შეძენით;

3. ნიადაგის დამუშავების, კულტურების მოვლისა და მოსავლის აღებაში მომსახურებით;

4. პირდაპირ მინდვრიდან მოსავლის შესყიდვით.

ზემოაღნიშნულ ყველა გზას აქვს დადებითი და უარყოფითი მხარეები. ამიტომ, ოპტიმალური თანაფარდობის შერჩევის დროს მარტო შემოსავლების მაქსიმიზაცია კი არ უნდა დაედოს საფუძვლად, არამედ რისკების მინიმიზაცია, რაც უშუალოდ დაფინანსებასთან არის დაკავშირებული. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დაფინანსების პირველი ორი ხერხი იდენტურია, თუმცა მეორე თანხების მიზნობრივ გამოყენებას უზრუნველყოფს და ფერმერებს მათი არა დანიშნულებით გამოყენების საშუალებას არ აძლევს, რაც ავანსირებს რისკს ამცირებს. თუმცა ორივე შემთხვევაში სურსათმწარმოებლებთან ხელშეკრულების გაფორმების დროს, გარიგების უზრუნველყოფის მიზნით, აუცილებელია შესაბამისი გირაოს ჩადება და მისი შეთანხმების დოკუმენტაციაში დაფიქსირება.

აქ ერთი მნიშვნელოვანი მომენტია გასათვალისწინებელი და საჭირო მისაღებად. მსოფლიოში ფართოდ არის დანერგილი გირაოს სახით მისაღები მოსავლის ჩადება, რაც საბაზროსთან შედარებით მნიშვნელოვნად იაფი უნდა იყოს. ამასთან ერთად, სურსათმწარმოებლებთან ხელშეკრულების გაფორმების დროს აუცილებელია მათი ფინანსური მდგომარეობის შესწავლა და გათვალისწინება, რამდენადაც დაბანდების დაბრუნებას ფერმერების გადახდისუნარიანობა განსაზღვრავს.

ინვესტირების აღნიშნული სახეები ეფექტურობის თვალსაზრისით ერთნაირია, ამიტომ ჩვენს მიერ ზემოთ შემოთავაზებული გაანგარიშება შეიძლება დაედოს საფუძვლად ხელშეკრულების გაფორმებას.

რაც შეეხება მესამე გზას, ეს არის ინვესტიცირება წარმოების ძირითადი საშუალებებით ტრაქტორებით, მოსავლის ასაღები კომბაინებით, მუშა-მისაბმელი იარაღებით, მომსახურებისათვის საჭირო დანადგარებით და ა.შ. უფრო სწორად, ეს არის აგროსერვისული მომსახურების საწარმოების შექმნისათვის ინვესტიციების დაბანდება. ეს პრობლემა მეტად აქტუალურია და სასწრაფოდ გადაჭრას მოითხოვს. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების აგროტექნოლოგიასთან ერთად აქ იგულისხმება მანქანა-იარაღების რემონტისა და მოვლისათვის საჭირო საშუალებებით დაკომპლექტება.

ინვესტიციების მაღალი ეფექტით გამოყენებისა და რისკის მინიმუმამდე დაყვანის მიზნით ტექნიკის რაოდენობა შესაბამისი ნორმატივების გამოყენების საფუძველზე უნდა იქნას განსაზღვრული და მეცნიერულად დასაბუთებული. ბუნებრივია, დღეს რეგიონში არსებული ამორტიზირებული და ჩამოსაწერი ტექნიკის

პირობებში ამის გაკეთება თითქმის შეუძლებელია. ზუსტი გაანგარიშებების განხორციელება შეიძლება ახალი მანქანა-იარაღების პირობებში მათი ტექნიკურ-ეკონომიკური მონაცემების საფუძველზე. ყოველი სახის შესრულებული სამუშაოს ღირებულება განსაზღვრული უნდა იქნას ინდივიდუალურად ცალკეული ფერმერებისა და მიწათსარგებლობის მიხედვით, მათი ბუნებრივი პირობებიდან და პარამეტრებიდან გამომდინარე. აღნიშნულ გაანგარიშებათა საფუძველზე შედგენილი ტექნოლოგიური რუკა წარმოადგენს საჭირო ინვესტიციის მოცულობისა და გამოსყიდვის ვადების განსაზღვრის საფუძველს. იმის შემდეგ, როდესაც შესაბამისი ნორმატივების გამოყენებით დადგენილი იქნება საჭირო ტრაქტორების, კომბაინების, სატვირთო ავტომობილებისა და სხვა მუშა იარაღების რაოდენობა ინვესტიციების უკუგების გაანგარიშება შეიძლება ასეთი გზით გაკეთდეს (სქემა 3.1.1).

სქემა 3.1.1

ინვესტიციების ამოგების გაანგარიშება

№	მაჩვენებლის დასახელება	ღირებულება
1.	საჭირო ინვესტიციების რაოდენობა, ათ.ლარი მ.შ.	
1.1	მომსახურების საწარმოს შესაქმნელად, ათ.ლარი	
1.2	ინვესტიციის საპროექტო განაკვეთი, ათ.ლარი	
2.	ტრაქტორისა და კომბაინის სეზონური სამუშაო ნორმა, ჰა	
3.	საჭირო ტექნიკის რაოდენობა, ცალი მ.შ.	
3.1	ტრაქტორი	
3.2	კომბაინი	
4.	სეზონურად დამუშავებული ფართობი, ჰა (ჰ2*ჰ3)	
5.	სიმინდის მთლიანი მოსავალი, ტონა	
6.	სიმინდის მარცვლის საბაზრო ფასი, ლარი/ტონა	
7.	სამუშაოს შესრულებით მიღებული ამონაგები (5*6), ლარი	
8.	მიმდინარე ხარჯები, ათ.ლარი მ.შ.	

8.1	შრომის ანაზღაურება, ათ.ლარი	
8.2	საწვავ-საცხების ხარჯები სამუშაოს შესასრულებლად, ათ.ლარი	
8.3	საწვავ-საცხების ხარჯები მომუშავეთა გადაყვანისა და სხვა ტრანსპორტირების სახეებზე, ათ.ლარი	
8.4	ყველა სახის ტრანსპორტის მძღოლების შრომის ანაზღაურება, ათ ლარი	
9.	ტექნიკის გამოყენებით მიღებული მოგება (გრ.7 – გრ.8), ათ.ლარი	
10.	ცალკეული სახის ტექნიკაზე გაწეული ინვესტიციების გამოსყიდვა, წელი, სეზონი (31/39)	

ამ შემთხვევაში ტექნიკა შეიძლება რეგიონების მიხედვით ურთიერთ დაქირავებითაც შეივსოს. ამის საშუალებას იძლევა საქართველოს კლიმატური პირობების ზონალობა, რაც განსაზღვრავს სეზონური კომპანიების საკმაოდ განსხვავებულ პერიოდებში ჩატარებას.

რაც შეეხება მეოთხე გზას, აქ იგულისხმება ერთ-ერთი მტკიცენული საკითხის მოგვარებისათვის შუამავლებისა და ზედმეტი შუალედური რგოლების გამორიცხვა პროდუქციის რეალიზაციის პროცესში. საქართველოში 3-4 შუალედური რგოლი ფუნქციონირებს და რიგ პროდუქტებში ამ სახის მომსახურებას ღირებულების 20-30%-ს ითვისებს, რითაც მომხმარებელიც და მწარმოებელიც ზარალდებიან.

ამდენად, დაფინანსების ოთხივე გზა თანამედროვე ეტაპზე იმერეთის რეგიონის პირობებში მისაღებია. თუმცა უფრო მიზანშეწონილია მათი კომპლექსურად გამოყენება, რაც უზრუნველყოფს ეფექტის მაქსიმიზაციას და რისკის მინიმიზაციას. მათ ურთიერთშეფარდებას კი განსაზღვრავს სურსათმწარმოებელთა შემოსავლები, საჭირო ფინანსური რესურსების რაოდენობა, მომსახურებისათვის საჭირო ტექნიკა და ინვესტორის შესაძლებლობა დააკმაყოფილოს ფერმერების მოთხოვნები.

ტექნიკით უზრუნველყოფა არ არის საკმარისი იმერეთის სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარებისათვის. აუცილებელია მისი ინტენსიფიკაციის მაღალი დონის მიღწევა. აქ კი მატერიალურ-

ტექნიკურ ბაზასთან ერთად იგულისხმება აგროქიმიკა, ვეტერინარია, მელიორაცია, პროდუქციის დამზადება-შენახვა, ტრანსპორტირება, რეალიზაცია, ინფორმაციული

უზრუნველყოფა. ყველა ამ პრობლემის გადაჭრა მნიშვნელოვან რეზერვს წარმოადგენს წარმოების განვითარებისათვის და სათანადო ფინანსური უზრუნველყოფის პირობებში შესრულებაც შესაძლებელია.

ამას გარდა, მნიშვნელოვანი ელემენტია სოციალური ინფრასტრუქტურა, როგორც სამუშაო ძალის აღწარმოების ობიექტური პირობა და შრომის ნაყოფიერების ამაღლების მნიშვნელოვანი ფაქტორი (საბინაო-კომუნალური საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესება, ჯანმრთელობის, კადრების მომზადებისა და სხვა პრობლემების მოგვარება).

ამ სახით წარმოგვიდგენია ინოვაციური პროექტების სამეურნეო საქმიანობაში ჩართვის რეალობა და პერსპექტივები. აქედან გამომდინარე, იკვეთება მიმდინარე ეტაპზე იმერეთის სოფლის მეურნეობის განვითარების პრიორიტეტული მიმართულებები, რომელშიც ძირითადად მიგვაჩნია შემდეგი:

- ეკოლოგიურად უსაფრთხო ტექნოლოგიების დანერგვა და რესურსების კონცენტრაციის საფუძველზე მათი ეფექტიანობის ამაღლება;

- მიწათსარგებლობაში სამელიორაციო სისტემების რეაბილიტაცია, ნიადაგების ნაყოფიერების დაცვა და ამაღლება, მეურნეობრიობის ფორმების სრულყოფა;

- წარმოების ინტენსიფიკაცია, რომელიც კომპლექსურ პროცესს წარმოადგენს და მოიცავს: ა) ბიოლოგიური და ტექნიკური ფაქტორების კომპლექსურად გამოყენებას; ბ) გარემოს დეგრადაცია-ნგრევის პროცესების შემცირებას; გ) ბუნების ძალების გავლენის მინიმიზაციას;

დ) ენერგორესურსების დანახარჯების შემცირებას ერთეულ

პროდუქციაზე; ე) სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ორიენტირებას ეკოლოგიურად სუფთა, კონკურენტუნარიან პროდუქციაზე;

- ეროვნული მეურნეობის ცალკეულ დარგებთან (განსაკუთრებით კვების მწარმოებლებთან) ურთიერთობების გაუმჯობესება-გადრმავებას;

- სოფლის სოციალური ინფრასტრუქტურის საერთო მდგომარეობის მოგვარება-გაუმჯობესებას.

ასეთია, ძირითადად, იმერეთის სოფლის მეურნეობის განვითარების არსებული რეზერვები, რომელთა ამოქმედება და სამეურნეო საქმიანობაში ჩართვა ინოვაციური პროექტების განხორციელებით შეიძლება. ეს კი მოითხოვს მრავალმხრივი საქმიანობის

გეგმაზომიერ წარმართვას ერთიანი ეროვნული პროგრამის მიხედვით, აუცილებელ პირობად იქნება ჩადებული ინვესტიციების ამ დარგში მიმართვა და მათი მიზნობრივი გამოყენებით არსებული რესურსული პოტენციალის ეფექტურობის ამაღლების მიღწევა.

დასკვნები და წინადადებები

1. უკანასკნელ წლებში საქართველოში განვითარებულმა სოციალურ-ეკონომიკურმა მოვლენებმა საგრძნობლად გააუარესა ქვეყნისა და იმერეთის სოფლის მეურნეობების საერთო მდგომარეობა და მისი ხანგრძლივი, რღმა კრიზისი გამოიწვია. მრავალ მიზეზთა შორის ერთ-ერთი ძირითადია სახელმწიფოს მიერ დარგის მართვასა, რეგულირებასა და მხარდაჭერაზე ხელის აღება.

2. საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის ათწლეულის პრაქტიკამ დაადასტურა, რომ აუცილებელია სახელმწიფო აგრარული პოლიტიკის გატარება სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცების, მისი მომსახურების სერვისის ორგანიზების, სამამულო საქონელმწარმოებელთა ეკონომიკური სტიმულირების, სასურსათო ბაზრის გაფართოებისა და წარმატებული ფუნქციონირების მიღწევის მიზნით. ეს თავის მხრივ მოითხოვს სრულყოფილი საგადასახადო და საფინანსო-საკრედიტო სისტემის დამუშავება- ამოქმედებას, ქვეყნის მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის პრობლემის გადასაჭრელად ცალკეული რეგიონების როლის ამაღლებას. ყველაფერს კი განსაზღვრავს შესაბამისი მიზნობრივი პროგრამების დამუშავება ინოვაციური და ინოვაციური პროექტების განხორციელება, სადაც მიღწეული იქნება არსებული რესურსული პოტენციალის მაღალი ეფექტით გამოყენება და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარება.

3. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარება გულისხმობს მის უნარს შეინარჩუნოს ფუნქციონირების ჩამოყალიბებული მდგომარეობა გარეგანი და შინაგანი ფაქტორების დინამიური ცვლილებების პროცესში. მდგრადობა არ შეიძლება იყოს მკაცრად განსაზღვრული და დავალებების შესაბამისი, რამდენადაც პრაქტიკულად

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პროცესი ნაკლებად მყარი წონასწორობის პირობებში ხორციელდება. ამიტომ, აუცილებელია მისი მუდმივი დაბალანსება შემადგენელი ელემენტების რეგულირების საფუძველზე.

ამასთან საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მდგრადი განვითარება შეიძლება რიგი დარგებისა და კულტურების წარმოების შემცირებასაც გულისხმობდეს თუ ბაზარზე ამ პროდუქტებზე მოთხოვნა მკვეთრად დაეცა. ან შეიძლება წარმოება იზრდებოდეს, მაგრამ მდგრად განვითარებას ვერ მივაღწიოთ, მოთხოვნა-მიწოდების ტემპებში დიდი გარღვევის გამო.

4. თეორიულად სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარება გულისხმობს სურსათის იმ რაოდენობით წარმოებას, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყნის მოსახლეობის უსაფხრთხოებას მრავალფეროვანი, სტრუქტურული ასორტიმენტის შესაბამისი საკვებით მომარაგებას.

5. საწარმოო ურთიერთობები ისეთი ფენომენია, რომელიც მუდმივად ახლის ძიებას, უფრო ეფექტური ფორმებისკენ სწრაფვას მოითხოვს, რომ მიღწეულ იქნას გაფართოებული კვლავწარმოება. საბაზრო ურთიერთობების პირობებში მისი მიღწევის ძირითადი პირობაა მოგების ზრდა, რასაც ჩვენის აზრით რესურსულ პოტენციალთან ერთად შემდეგი ფაქტორები განსაზღვრავს: ა) გარეგანი - სახელმწიფო დოტაციები, ფასებით მხარდაჭერა, საგადასახადო - საკრედიტო შეღავათები, მიზნობრივი სახელმწიფო პროგრამების განხორციელება, ბაზრის სტრუქტურების მიერ საქონელმწარმოებელთა ინტერესების გათვალისწინება; ბ) შინაგანი - წარმოების სტრუქტურის გარდაქმნა-მორგება ბაზრის მოთხოვნებთან, პროდუქტების ხარისხის ამაღლება, დანახარჯების შემცირება და მარკეტინგული საქმიანობა.

კვლევამ გვიჩვენა, რომ იმერეთის სოფლის მეურნეობაში არ მოქმედებს გარეგანი ფაქტორის არც ერთი და შინაგანი ფაქტორის რამდენიმე სახე. მათ გარეშე კი კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოება და საჭირო მოცულობის მოგების მიღება შეუძლებელია. ამიტომ საჭიროა გარეგანი ფაქტორების ძირითადი სახეებისა და შინაგანის-მარკეტინგული საქმიანობის მკვეთრი განვითარების მიღწევა.

6. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადობის, როგორც ეკონომიკური კატეგორიის შესწავლის დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მის შეფასებას და ამ მიზნისათვის ძირითადი კრიტერიუმების შერჩევას. ჩვენის აზრით, ასეთ მაჩვენებლებს წარმოადგენენ მთლიანი პროდუქციის მოცულობა, მატერიალურ-ტექნიკური, ფინანსური და შრომითი რესურსების ერთობლიობა, მოსახლეობის სოციალური და ცხოვრების დონის გარანტიები. არსებული მონაცემების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ 2001-2004 წლებში იმერეთის სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის წარმოების მოცულობა არასტაბილურ ხასიათს ატარებდა (უფრო მეტიც 2004წ. 2001წ. შედარებით კლებამ 20.9 მლნ ლარი შეადგინა). მეტად დაბალია მისი მოცულობა 100 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე (1481.1 ლარი) და სოფლის ერთ მცხოვრებზე (860 ლარი) გაანგარიშებით. სხვა ფაქტორებთან ერთად ამას ისიც განსაზღვრავს, რომ მაღალია აქ მოსახლეობის სიმჭიდროვე (100 ჰა სავარგულზე 172 კაცი), რაც ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელზე 2.5-ჯერ დიდია. შესაბამისია მიწათსარგებლობისა (0.62 ჰა) და ერთ მოსახლეზე ნათესის (0.20 ჰა) სიმცირეც, რომლებიც სახელმწიფო მაჩვენებლებს მნიშვნელოვნად ჩამორჩება. სამაგიეროდ მაღალია სავარგულების დატვირთვა მსხვილფეხა რქოსანით – 100 ჰა-ზე 127 სული, ანუ 2,1-ჯერ მეტი ქვეყნის შესაბამის სიდიდეზე.

საგანგაშო მდგომარეობაა მატერიალურ-ტექნიკური ბაზით უზრუნველყოფის მხრივ. ერთი ტრაქტორი ემსახურება 100 ჰა სახნავს, ხოლო ერთი კომბაინი 1200 ჰა მარცვლოვნების ნათესს. ამსთან ერთად, ტექნიკაც მოძველებული, ამორტიზირებულია და სამუშაო მდგომარეობაში მხოლოს მისი 62-65%-ია.

7. სოფლის მეურნეობაში წარმოებული პროდუქციის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მისი მოცულობა საკუთარი მოსახლეობის საკვებით უზრუნველყოფისათვისაც არა არის საკმარისი, თორემ ქვეყნის მომარაგებაში იმერეთის წვლილის შეტანასა და ექსპორტზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია. ფიზიოლოგიურად აუცილებელ კვების ნორმასთან მიმართებაში სურსათწარმოების ხვედრითი წილი ასეთ სურათს იძლევა : პური და პურპროდუქტები 41.7%, კართოფილი 71.9%, ბოსტნეული 67%, ხორცი და ხორცის პროდუქტები 42.5%, რძე და რძის პროდუქტები 53%, კვერცხი 76.2%. იმას, რომ საკუთარი წარმოებით მოსახლეობა ფიზიოლოგიური ნორმის შევსებას ვერ ახერხებს

ემატება იძულებით მისი ნაწილის გაყიდვა სასიცოცხლოდ აუცილებელი საყოფაცხოვრებო პირობების მინიმალურად მოსაგვარებელი ფულის საშოვნელად. სოფლის მოსახლეობის საშუალო თვიური ფულადი შემოსავლების 31 ლარში 58.1% პროდუქციის რეალიზაციიდან ამონაგები თანხებია.

8. იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადობის შეფასების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ დარგის ეკონომიკური სტრუქტურა არსებითად შეიცვალა გატარებული რეფორმებისა და სხვა მოვლენების შედეგად, რომლის ქვაკუთხედი მიწის კერძო საკუთრებაში გადაცემა და საადგილმამულე ურთიერთობების ახლებური დარეგულირებაა. 2003წ. მდგომარეობით მოსახლეობას საკუთრებაში გადაცემული ჰქონდა 109.6 ათ. ჰა (50.7%) სასოფლო-სამეურნეო სავარგული. მათ შორის 74 ათ. ჰა (85.7%) სახნავი, 23.9 ათ.ჰა (81.6%) მრავალწლიანი ნარგავები, 1.1 ათ. ჰა (68.8%) სათიბი და 7.7 ათ. ჰა (8%) საძოვარი. ამ პროცესს მოჰყვა მისთვის დამახასიათებელი უარყოფითი შედეგები, რაც გამოიხატა ნათესი ფართობების 1000 ჰა-თი შემცირებასა და ნათესბალახიანი თესლბრუნვის სისტემის გაუქმებაში. ეს უკანასკნელი კი მეცხოველეობის მყარი საკვები ბაზის შექმნასთან ერთად ნიადაგის ნაყოფიერების შენარჩუნება-აღდგენის ერთ-ერთი ძირითადი პირობაა.

წვრილკონტურიანობისა და გლეხური მეურნეობების უსახსრობის გამო ვეღარ ხორციელდება სასუქების ნორმირებული შეტანა და ეს ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობის შემცირებას იწვევს. აღნიშნულ პერიოდში შემცირდა სიმინდის მოსავლიანობა 7 ც-ით, ბოსტნეულის 7.1 ც-ით, ყურძნის 6 ც-ით და ა.შ.

ძირითადი დარგი მეცხოველეობაა, რომელიც მთელი პროდუქციის 66.8%-ს იძლევა. რეფორმის შემდგომ პერიოდში, აქ ქვეყნის საერთო სურსათიდან განსხვავებით, მეცხოველეობის ყველა სახის სულადობა გაიზარდა და მიუხედავად პროდუქტიულობის შემცირებისა პროდუქციის წარმოებაც შესაბამისად მატულობს.

9. სასურსათო ბაზრის მოთხოვნისა და გლეხურ მეურნეობათა ნატურალურ-სამომხმარებლო ხასიათის გამო მნიშვნელოვნად შეიცვალა დარგობრივი სტრუქტურა. გაიზარდა მარცვლოვან-პარკოსანის (4.9%-ით), რძის (5.6%-ით), თაფლის (0.2%-ით)

ხვედრითი წილი, ბოსტნეულის, ყურძნის, ხილისა და ჩაის შემცირების ხარჯზე. მიგვაჩნია, რომ ეს ტენდენცია უარყოფით გავლენას ახდენს მხარის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრად განვითარებაზე, რადგანაც სწორედ შემცირებული კულტურების პროდუქციას აქვს დიდი მნიშვნელობა თავისი საექსპორტო ხასიათის გამო. ამოტომ, საჭიროდ მიგვაჩნია გადამჭრელი ზომების მიღება და პრიორიტეტულ კულტურებად მათი გამოცხადების საფუძველზე პროდუქციის წარმოების სწრაფი ტემპით ზრდა.

10. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების მსოფლიოში აღიარებულ ღონისძიებას წარმოედგენს სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების დამუშავება-ამოქმედება, რომლების კონკრეტულ ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობების, პრიორიტეტული დარგების სტიმულირებისა და წარმოების ხარჯების შემცირების კომპლექსურ ღონისძიებებზე უნდა იყოს გათვლილი. საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიამ რიგი მიზნობრივი პროგრამები დაამუშავა, მაგრამ დაუფინანსებლობის გამო არც ერთი არ შესრულდა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მათ შორის პროგრამა „მარცვალი“, როგორც ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღების, მთლიანად სოფლის მეურნეობის დარგის განვითარებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების საფუძველი. პროგრამაში კონკრეტულ მონაცემებზე დაყრდნობით გათვლილია მისი შესრულების ყველა ნიუანსი და გაანგარიშებულია საჭირო რესურსების მოცულობა. მისი განხორციელება სამ ეტაპად არის დაყოფილი და 2005 წლის ბოლოს მთავრდებოდა, როდესაც 450 ათ. ჰა მარცვლეულის ნათესზე 1485 ათ. ტონა პროდუქციის წარმოება გათვალისწინებული.

11. ქვეყნისა და რეგიონების მიხედვით მიზნობრივი პროგრამების შესრულებისათვის აუცილებელია ინტეგრაციული პროცესების იმ ფორმითა და შინაარსით განვითარება, რომ მიღწეული იქნას საინვესტიციო გარემოს ხელშემწყობი პირობები სამამულო და უცხოური კაპიტალის მოსაზიდად. ამის მიღწევას კი აუცილებლად სჭირდება სახელმწიფოს აქტიური მხარდაჭერა. აქ უპირველესად იგულისხმება სახელმწიფოსა და სურსათმწარმოებელთა შორის აპრობირებული საკონტრაქტო ფორმის დანერგვა, რაც მათ შორის იურიდიულად გაფორმებული ხელშეკრულების საშუალებით უფლება-

მოვალეობების გამოკვეთასა და პასუხისმგებლობის გადანაწილებას უზრუნველყოფს. სახელმწიფო ვალდებულებებში მთავარია ბიუჯეტიდან ფინანსური და მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფა, პროდუქციის გარანტირებული შესყიდვა შეთანხმებულ ფასებში. სურსათმწარმოებლების მხრივ კი მიღებული რესურსების მკაცრად მიზნობრივი დანიშნულებით ხარჯვა, საპროცენტო განაკვეთთან ერთად მათი გათვალისწინებულ ვადებში უკან დაბრუნება და ხელშეკრულებაში ჩადებული პროდუქციის რაოდენობის სახელმწიფოსათვის მიყიდვა საგარანტიო ფასებში.

სახელშეკრულებო დაფინანსების ხარჯთაღრიცხვა უნდა განხორციელდეს ჩვენს მიერ დამუშავებული და შემოთავაზებული სქემის მიხედვით და უზრუნველყოფილი იქნას მის შესახებ სრული ინფორმაციის მიწოდება საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციებისათვის.

12. მიზნობრივი პროგრამების შემცვლელ ფუნქციას ვერ ასრულებს და ვერც შეასრულებს მსოფლიო ბანკის, საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და ევროკომისიის დახმარებები და გრანტები, რომელთა გამოყენება ცალმხრივი მიდგომით ხასიათდება. ამიტომ არ შესწევს უნარი უზრუნველყონ არსებული რესურსული პოტენციალის მაღალი უკუგებით გამოყენება, სურსათის წარმოების ზრდისათვის სერიოზული სარგებლობის მოტანა.

საჭიროა მათი მიმართულებების, მიდგომების, მოტივაციებისა და პრიორიტეტების განსაზღვრის ძირეულად შეცვლა და დახვეწა, აგრეთვე დამტკიცების თეორიულ-პრაქტიკული ასპექტების არსებულ რეალობათა გათვალისწინებით გადაწყვეტა.

13. საქართველოში პრაქტიკულად წარმოების ოთხი ორგანიზაციული ფორმა ჩამოყალიბდა : წვრილი გლეხური მეურნეობა საკუთარ მიწებზე, არენდატორები სახელმწიფო მიწებზე, მსხვილი კაპიტალის დაბანდებით წარმოქმნილი მეორადი იჯარა და ყოფილი მაღალჩინოსნების მიერ აღებული ფართობების დანაწევრებით დამუშავება. იმერეთში გაბატონებული მდგომარეობით წვრილი გლეხური მეურნეობა ხასიათდება, რომლის ფლობელობაშია 99.7% მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი 99.9% ღორი და ცხვარი. ისინი აწარმოებენ მთელი მარცვლეულის 96%-ს, ბოსტნეულის 27%-ს,

კარტოფილის 98%-ს, ყურძნის, ხორცის და რძის 99.9%-ს, კვერცხის 98%-ს, თაფლისა და რძის 100%-ს. საჭიროა გლეხური მეურნეობების კოოპერირების სახელმწიფოებრივი ხელშეწყობა ნებაყოფლობის საფუძველზე, რომ მიღწეული იქნას კლასიკური ზომის ფერმერულ მეურნეობათა ჩამოყალიბება.

14. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების ძირითად პირობას მაინც რესურსული პოტენციალის მოცულობა, სტრუქტურა, ცალკეული ელემენტების ოპტიმალური შეთანაწყობა და მაღალი ეფექტით გამოყენება წარმოადგენს. არსებული ნიადაგური, გეობოტანიკური და სხვა სახის გამოკვლევების მონაცემების ანალიზით ვლინდება, რომ იმერეთი სოფლის მეურნეობის რესურსული პოტენციალით საკმაოდ მდიდარია. ნიადაგური საფარი ძირითადად კარგი სტრუქტურის, ჰუმუსითა და საკვები ელემენტებით მდიდარია, რაც შესაბამის პირობებს ქმნის ტრადიციული კულტურების ზრდა-განვითარებისათვის. საჭირო ტენიანობასა და სითბოსთან აკუმულირებული ნიადაგის ხელსაყრელი თვისებები მიკროფლორის სიცოცხლისუნარიანობას უწყობს ხელს და ქმნის ბიოკლიმატურ პოტენციალს, რაც ნიადაგის ეკონომიკური, ეფექტური ნაყოფიერების საფუძველია.

იმერეთის სოფლის მოსახლეობის 19.3% (71ათ.კაცი) შრომის უნარიანია, რომელსაც გააჩნია ისტორიულად ჩამოყალიბებული მაღალი ტრადიციები და უნარ-ჩვევები აქ გაადვილებული დარგებისა და კულტურების მაღალი ეფექტით წარმოებისათვის.

რესურსული პოტენციალის მესამე ძირითადი შემადგენელი ელემენტია მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა კი უკიდურესად დაბალი დონით ხასიათდება, რაც ასახულია 800 ტრაქტორის, 50 კომბაინისა და 700 სატვირთო ავტომობილის ამორტიზირებულ, ტექნიკურად გაუმართავ რაოდენობაში.

საჭიროა ტექნიკური მომსახურების პრობლემის გადაჭრა და მისი შეთანაწყობა რესურსული პოტენციალის სხვა ელემენტებთან.

15. მიმდინარე ეტაპის ყველაზე პრობლემატურ, მოუგვარებელ მხარეს კი მაინც ფინანსური უზრუნველყოფა წარმოადგენს, რომლის გადაჭრის ერთ-ერთ ძირითად ხერხს ინვესტიციების მოზიდვა წარმოადგენს. ამასთან, საჭიროა საინვესტიციო გარემოს

შექმნასთან ერთად მისი პირობების კარგად გააზრება, წინადადებების სწორად შერჩევა, რომ დავიცვათ მიწის მესაკუთრის უფლებები. ყველაზე გამართლებულად მიგვაჩნია მეწარმის დამოუკიდებლობის პირობებში ინვესტორისათვის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული თანხის დაბრუნება შესაბამისი საპროცენტო განაკვეთით, როდესაც სურსათმწარმოებელი დამოუკიდებელია წარმოება-რეალიზაციის საკითხების გადაწყვეტაში. მსოფლიოში აპრობირებული ხერხების კრიტიკული შეფასების საფუძველზე ვთავაზობთ აგროტექნიკური ღონისძიებების სეზონური ინვესტირების დანერგვას, რომლის ეფექტმა ჩვენი გათვლით სიმინდის 1 ჰა ნათესზე 82.8 ლარის მოგება შეადგინა ამასთან ერთად, ხაზგასმით მიუთითებს, რომ უნდა განხორციელდეს მხოლოდ ტექნიკური უზრუნველყოფის ინვესტირება, რომლის უკუგების განსაზღვრის ხერხი სტრატეგიულად გვაქვს წარმოდგენილი.

ინოვაციური პროექტების შესრულების პროცესში აქტუალურია მმართველი ორგანოს დაკომპლექტებისა და ინვესტორის რისკის გათვალისწინების საკითხების გადაჭრა, რამდენადაც მსოფლიოში ჯერ პრაქტიკულად არ არსებობს ინვესტიციების უსაფრთხოების, შემოსავლიანობისა და ლიკვიდურობის გარანტიები.

16. სოფლის მეურნეობის რესურსული პოტენციალის გამოყენების ღონის განსაზღვრისათვის აუცილებელია მისი შეფასება, რაც მსოფლიოში დამკვიდრებული საინდექსო მეთოდით ვაწარმოეთ. გაანგარიშებით მივიღეთ, რომ იმერეთის რესურსული პოტენციალი 484.1 მლკუნ ლარს შეადგენს, რაც ერთ სულ მოსახლეზე 1289 ლარს აღწევს. ეს მაშინ როდესაც პროდუქციის წარმოება ერთ მოსახლეზე 835.3 ლარს არ აღემატება, ანუ რესურსული პოტენციალის მხოლოდ 54.2%-ს შეადგენს. აღნიშნული იმას ადასტურებს, რომ ამ სფეროში რეზერვები დიდია და მათი თანმიმდევრული გამოვლენა-გამოყენებით შესაძლებელია სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების მიღწევა. მხოლოდ საჭიროა რესურსული პოტენციალის შემადგენელ ელემენტთა ოპტიმალური შეთანაწყობა, რაც მოითხოვს ფულადი და მატერიალური რესურსების ნაწილის სწრაფ ზრდას.

17. კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე, იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მისაღწევად შეიძლება რეკომენდაცია გავუწიოთ შემდეგ ღონისძიებებს:

- დამუშავდეს იმერეთის სოფლის მეურნეობის განვითარების გრძელვადიანი პროგრამა ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობების თავისებურებებისა და რესურსული პოტენციალის მაქსიმალური უკუგებით გამოყენების ინტერესების გათვალისწინებით;

- 2010 წლამდე პერიოდში მოძიებული და ჩადებული იქნას სულ მცირე 2.5-3 მლნ ლარის სუბსიდიები. აქდან ქვეყნის ბიუჯეტიდან გამოიყოს 800-900 ათასი ლარი. ადგილობრივი (სამხარეო) ბიუჯეტიდან 270-300 ათასი, სამამულო და უცხოური ინვესტიციები 600-700 ათასი და მწარმოებელთა საკუთარი სახსრები 1 - 1.1 მლნ ლარი;

- ყოველწლიურად გამოიყოს ფერმერთა უპროცენტო სუბსიდირებისათვის 150 – 170 ათასი ლარი;

- დამუშავდეს სუბსიდირების ხელსაყრელი საპროცენტო განაკვეთები ფერმერებისათვის გარკვეული შეღავათების მინიჭებისათვის;

- დაინერგოს ფერმერთა სეზონური სამუშაოების შესასრულებლად ავანსირების სისტემა შეღავათიანი საპროცენტო განაკვეთების პირობებში;

- მიღწეული იქნას სამამულო სურსათმწარმოებელთა მხარდაჭერის პროტექციონისტური პოლიტიკის გატარება;

- დაინერგოს ფერმერებისგან სიმინდის, ბოსტნეულის, ხილისა და ყურძნის მოსავლის აღების პროცესში მინდვრად შესყიდვის პრაქტიკა და თანმიმდევრულად აღმოიფხვრას ზედმეტი შუალედური რგოლები;

- კურსი ძირითადად აღებული იქნას ეკოლოგიურად სუფთა და მაღალი გემოვნური თვისებების მქონე პროდუქტების წარმოებაზე, რომ შევძლოთ დასავლეთის მოწინავე ტექნოლოგიებთან დაპირისპირება;

- ინვესტიციები ძირითადად მიმართული იქნას დარგის რეკონსტრუქციასა და გადაიარაღებაზე, რაც საინვესტიციო ციკლისა და კაპიტალტევადობის შემცირების საშუალებას იძლევა;

- პროდუქციის იმპორტის ნაცვლად ძირითადი უნდა გახდეს საწარმოო-ტექნიკური დანიშნულების საქონლის, მანქანა-მოწყობილობების, ტექნოლოგიებისა და

მაკომპლექტებელი ნაწილების შემოტანა, მისი ბაზრის ფორმირება და წარმატებული ფუნქციონირებისათვის ხელშეწყობა;

- გადამუშავდეს სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამები თანამედროვე მოთხოვნათა შესაბამისად და დამუშავდეს მათი რეალიზაციის პირობები და მექანიზმები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აგრარულ სექტორში კრიზისის დაძლევისა და სტაბილიზაციის პროგრამა, საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1994 - 80გვ.
2. აგრარული რეფორმის განხორციელების და კრიზისიდან გამოსვლის პრობლემები საქართველოში, საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1994 - 84გვ.
3. ასათიანი ალ. - მიწის საკითხი საქართველოში (საქართველოს სააგრარო კანონის მასალად), თბილისი, 1919.
4. ასათიანი რ., - მომსახურება და საბაზრო სისტემა, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1994 - 302გვ.
5. ასათიანი რ., - რეგიონალური ქვეკომპლექსების ფორმირება და მართვის ორგანიზაცია. თბილისი, საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი, 1991 - 133გვ.
6. ბაბუნაშვილი გ., - საქართველოს ბუნებრივი რესურსების რაციონალურად გამოყენების პრობლემები. თბილისი, 2000.
7. ბარათაშვილი ე., - რეგიონალური აგროსამრეწველო კომპლექსის საფუძვლები, თბილისი, 1987 - 158გვ.
8. ბასილაია თ., სილაგაძე ა., ჩიკვაძე თ., - პოსტსოციალისტური ტრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე. თბილისი, 2001.
9. ბურკაძე ვ., - აგროსამრეწველო კომპლექსის კრიზისიდან გამოყვანის ღონისძიებები, ჟ. „ეკონომიკა“, №6-8, 1994.
10. ბურკაძე ვ., ჭინჭარაული ნ., - პრივატიზაცია აგროსამრეწველო კომპლექსში: მიზანი და რეალობა. ჟ. „ეკონომიკა“, №9-12, 1994.

11. გაგვიშვილი ლ., - სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის ძირითადი ფაქტორები. ჟ. „ეკონომიკა“, №12, გვ119-122, 2005.
12. გაგვიშვილი ლ., - სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განვითარების ძირითადი მიმართულებების და ეკონომიკური მექანიზმების სრულყოფის საკითხები; საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკისა და მართვის ს/კ ინსტიტუტის შრომების კრებული VI (XXIX) ტომი, თბილისი, 2005, გვ.340-345
13. გაგვიშვილი ლ., - სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარების ინოვაციური პროექტებისა და შიდა რეზერვების ოპტიმიზაციის საკითხები. სსაუ სამეცნიერო შრომათა კრებული „აგრარული მეცნიერების პრობლემები“ XXXIV ტომი, თბილისი, 2006 გვ. 217 - 218.
14. გიორგაძე ჰ., - საქართველოს სასურსათო უსაფრთხოების ეკონომიკური პრობლემები. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შრომების კრებული, ტ. 2. თბილისი, 2001.
15. გოგოხია რ., - როგორ გავხდეთ ფერმერი, ჟ. „ეკონომიკა“, №7-8, 1996.
16. გოგოხია რ., - საბაზრო ეკონომიკა, თბილისი, 1996 - 145გვ.
17. დოლონაძე გ., აგრარულ სექტორში ბუნებათსარგებლობის ზოგიერთი საკითხი. საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკისა და მართვის ს/კ ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, ტ. III, 2001, გვ. 70-75.
18. ელიზბარაშვილი კ., - ბაზარი და აგროსამრეწველო კომპლექსი, გაზეთი „სოფლის მეურნეობა“, 5 ოქტომბერი, 1990.
19. ელიზბარაშვილი ზ., ნოზაძე ლ., - საბაზრო ურთიერთობათა რეგულირება აგროსამრეწველო კომპლექსში, ჟ. „ეკონომიკა“, №9-12, 1994.
20. ვაშაკიძე ო., ლაჭყევიანი თ., - აგრარული კრიზისის დაძლევის გზები, ჟ. „ეკონომიკა“, №7-8, 1996.
21. კაკულია რ., - მეურნეობრიობის ეკონომიკური მექანიზმის სრულყოფა და წარმოების ეფექტიანობის ამაღლება აგროსამრეწველო კომპლექსში, თბილისი, 1998 - 281გვ.
22. კახნიაშვილი ჯ., - მიკროეკონომიკა - თეორია და პოლიტიკა, თბილისი, 1997.
23. კოლუაშვილი პ., ბენია შ., გიორგაძე ჰ., - საქართველოს ეკონომიკის მდგრადი განვითარების საკითხები. აგრარული მეცნიერების პრობლემები, ტ. XXIV, 2003.

24. კოლუაშვილი პ., ბენია შ., - აგრარული სექტორის მგრადი და უსაფრთხო განვითარების ძირითადი მიმართულებები, ჟ. „ეკონომიკა“, №5-6, 2003.
25. კოლუაშვილი პ., გიორგაძე ჰ., - სურსათის წარმოების რეგიონალური ორიენტირები. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, №1-2, 2003.
26. კიკნაველიძე ა., - ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის არსი, მნიშვნელობა, პრინციპები და მეთოდები. საქართველოს ასკემსკის შრომების კრებული, ტ. II, 1999.
27. კიკნაველიძე ნ., - სოფლის მეურნეობის საწარმოო პოტენციალი და მისი გამოყენების გაუმჯობესების გზები იმერეთის მაღლობის მევენახეობის ზონაში, საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბილისი, 2001.
28. კორძაძია მ., - საქართველოს ჰავა, თბილისი, 1961.
29. კუნჭულია თ., - საქართველოს სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადაყვანის პრობლემები, „მეცნიერება“, თბილისი 1997 - 139გვ.
30. ლემონჯავა პ., - ბუნების გამოყენების ეკონომიკა, თბილისი, 1993
31. მაკკონელი კ.რ., ბრიუ ს.ლ., - ეკონომიკის სახემძღვანელო ნაწ. I-IV, თბილისი 1993-1997წ
32. მესხია ი., - ეკონომიკური რეფორმა საქართველოში, თბილისი, 1996წ
33. მექვაბიშვილი ე., - ეკონომიკური რეფორმის მეორე ეტაპის პრიორიტეტული მიმართულებების განსაზღვრის საკითხისათვის, თბილისი 1997
34. მინდელი კ., - გამოყენებითი ნიადაგმცოდნეობა, თბილისი, 1986
35. მიშველაძე შ., - დაკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი 2003 - 139 გვ.
36. მსოფლიო ბანკი, საქართველოს სოფლის მეურნეობის და კვების მრეწველობის სექტორების შესწავლის მემორანდუმი, თბილისი, 1994 -20გვ.
37. რეკომენდაციები მიწის ეკონომიკური შეფასების პრაქტიკული გამოყენების შესახებ (ნ. ჭინჭარაულის რედაქტორობით) , თბილისი 1982 - 32 გვ
38. პაპავა ვ., - პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 2002.
39. პაპავა ვ., - სახელმწიფოს როლი თანამედროვე ეკონომიკურ სისტემაში, ჟ. „ეკონომიკა“, N 7-9, 1995.

40. სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში მიწის გადასახადის დადგენის მეთოდოლოგია (შემდგენელი ნ. ჭინჭარაული), თბილისი, 1990.
41. სამუელსონი პ., ნორდჰაუსი ვ., - ეკონომიკის, თბილისი, 1992-124 გვ.
42. სტატისტიკური კრებული - ბაზრობები საქართველოში, თბილისი, 2002 - 46 გვ.
43. საქართველოში ეკონომიკური განვითარებისა და სიღარიბის დაძლევის პროგრამა, თბილისი, 2003წ.
44. საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკისა და მართვის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომითი კრებულები ტ. I, II, III, IV, V, თბილისი 1999-2004წ.
45. საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის დადგენილება N 32, 1995 წ. 23 იანვარი - საქართველოს რესპუბლიკაში მარცვლეულის წარმოებისა და გადამამუშავების სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების შესახებ.
46. საქართველოს აგრარული პოლიტიკის კონცეფცია, თბილისი 1995.
47. საქართველოს ეკონომიკის სამინისტრო, საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 2000 წლის ინდიკატორული გეგმა, თბილისი, 2000 - 191გვ.
48. საქართველოს კანონი „მეწარმეთა შესახებ“ თბილისი, 1997 - 127გვ.
49. საქართველოს კონსტიტუცია, თბილისი, 1996წ.
50. საქართველოს სსრ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განლაგება, სპეციალიზაცია და სოფლის მეურნეობის გაძლიერების სისტემები, ტ. I, II, III, თბილისი, 1960წ.
51. საქართველოს კერძო მეწარმეობის მხარდაჭერის სამთავრობო პროგრამა, 1993. 15.07, N 502 ბრძანებულება.
- 51(ა). საქართველოს კანონმდებლობათა კრებული მიწის შესახებ, საქართველოს მიწის მართვის სახელმწიფო დეპარტამენტი, 2001-662.
52. საქართველოს კანონი „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“, 1992.
53. საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის დადგენილება N48, „საქართველოს რესპუბლიკაში სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების რეფორმის შესახებ“, 1992.
54. საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2002, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 2004 - 90გვ.

55. საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2003, სტატისტიკური კრებული, თბილისი 2004-71გვ.
56. საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2004, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 2005-69გვ.
57. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადეული 2004, თბილისი, 2004
58. საქართველოს მოსახლეობა, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 2003.
59. სადარეიშვილი ო., - საქართველოს თვითდამკვიდრების და ტერიტორიული მოწყობის საკითხები, გაზეთი „განათლება, მეცნიერება, ბიზნესი“, N12, 1996.
60. სოფლის მეურნეობის განვითარების პრობლემები საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში. ნ. ქარქაშაძის საერთო რედაქციით, თბილისი 1997.
61. სოფლის მეურნეობის ნორმატიულ-საცნობარო მასალების კრებული, თბილისი, 1971.
62. უკლება ნ., - საქართველოს წყლის რესურსების კომპლექსური გამოყენება, თბილისი, 1997.
63. ქარქაშაძე ნ., - მსოფლიო სოფლის მეურნეობა, სახელმძღვანელო, თბილისი 1993 - 558გვ.
64. ქარქაშაძე ნ., ბენია შ., - ეკონომიკური ანალიზის მეცნიერული საფუძვლები, თბილისი 1998.
65. ქაჯაია მ., - ბიოსფერო და საზოგადოება, თბილისი 1997.
66. ქემელაშვილი ო., - ფერმერული მეურნეობის მენეჯმენტი, თბილისი, 2005 - 135გვ.
67. ქემელაშვილი ო., - ბიზნესის ორგანიზაცია, თბილისი, 1995 - 195 გვ.
68. ჩიქავა ლ., - ეკონომიკური თეორიის მოკლე კურსი, თბილისი, 1997 - 86გვ.
69. ხარაიშვილი ე., - საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკურ-ორგანიზაციული მექანიზმები და მისი სრულყოფის მიმართულებანი, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 2004 - 171 გვ.
70. ყამარაული ს., - მარკეტინგი, სახელმძღვანელო, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი 2003 - 507 გვ.
71. ყამარაული ს., - სოფლის მეურნეობის განვითარების ძირითადი მიმართულებები, პ. ჟღენტის სახელობის აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკისა და მართვის

- სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის შრომების კრებული, IV (XXVII) ტ. თბილისი. 2003წ. გვ 102-114
72. წერეთელი გ., - საქართველოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის განვითარების ზოგადი მოთხოვნები და პერსპექტივები, კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები“, ტ II, მეცნიერება, თბილისი, 2002წ.
73. ჯავახიშვილი ივ., - თხზულებები 12 ტომად, საქართველოს ეკონომიკური თეორია, ტ. 4-5, თსუ, 1986წ.
74. ჯაყელი ქ., ჯაყელი ო., - ბუნებრივი რესურსების გამოყენება და ბუნების დაცვა. თბილისი, 1997წ.
75. ჭითანავა ნ., - საბაზრო ეკონომიკისა და აგროსამრეწველო კომპლექსის პრობლემები, თბილისი, 1993 - 225 გვ.
76. ჯიბუტი ა., - აგრარულ ურთიერთობათა ძირეული გარდაქმნისათვის, ჟ. ეკონომიკა, 1991, N2
77. ჭინჭარაული ნ., - მიწის კადასტრი, სახელმძღვანელო, თბილისი, 1985წ.
78. ჭინჭარაული ნ., - აგრარული სექტორის მართვის სრულყოფის საკითხებისათვის, ასკემსკის სამეცნიერო შრომების კრებული, ტ. V, 2004, გვ. 121- 129
79. ჭავჭავაძე ი., - თხზულებათა სრული კრებული, გამომცემლობა საბჭოთა საქართველო, ტ 5,6 თბილისი 1987წ.
80. ხმაღაძე გ., - საქართველოს წყლის რესურსები, საქართველოს სტრატეგიული კვლევისა და განვითარების ცენტრი, ბიულეტენი 21, თბილისი 1997წ.
81. ჰეჯესი ტ., - ფერმერული მეურნეობის ორგანიზაცია, თბილისი 1997.
82. Андрейчук В., - Эффективность использования производственного потенциала в сельском хозяйстве, М. 1983 - 141 с.
83. Асташко В.Н., - Экономическая устойчивость аграрной сферы региона. М. ГУП „Агропрогресс“ , 2001 - 28 с.
84. Афанасьев В.Н., - Статистическое обеспечение проблемы устойчивости сельскохозяйственного производства, М. Финансы и статистика, 1996-128 с.
85. Быстрова Г., Козырь М., - Правовое регулирование продовольственного рынка, М. „Аграрное право“, 1996, с.84-89.

86. Боголепов В., - Организация и управление (вопросы теории и практики), М. Наука, 1968 - 219 с.
87. Боев В.Р., - Проблемы повышения устойчивости и эффективности АПК Сибири. ж.Экономика сельского хозяйства, 1985, №6, с.35-41.
88. Бойко И.П., - Проблемы устойчивости сельскохозяйственного производства. - Л., Издательство ЛГУ, 1986 - 196 с.
89. Буздалов И.Н. и др., - Аграрные отношения: теория, историческая практика, перспективы развития, М., Наука, 1993 - 270 с.
90. Векленко В.И., - Экономические проблемы устойчивости и повышения эффективности земледелия. - Курск, 1999 - 216с.
91. Власов А.Д. - Измерение устойчивости развития отраслей сельского хозяйства, М. Экономика сельского хозяйства, 1984, №6, с.82-83.
92. Воробьёв А.Е. и др., - Интенсификация как фактор устойчивости ведения сельского хозяйства. Воронеж, 1990.
93. Государство и рынок: американская модель, - М. 1999 - 367с.
94. Добринин В.А., - Сельские промышленные предприятия в экономике сельского хозяйства, М. МСХА, 1996 - 45с.
95. Загайтов И.Б., Половинкин П.Д., - Экономические проблемы повышения устойчивости сельскохозяйственных предприятий. - М. Экономика, 1984 - 235с.
96. Задков А.К., - Обеспечение условий устойчивости воспроизводства в сельскохозяйственных предприятиях, ЛПК: экономика, управление, 1990, №5, с.8-14.
97. Киселёв В.С., - Государственное регулирование сельского хозяйства в условиях рыночной экономики, М. 1992 - 52 с.
98. Колинко О., - Устойчивое сельское хозяйство - от теории к практике, Международный сельскохозяйственный журнал, 1997, №3, с.8-13.
99. Кноринг В.Н., - Основы искусства управления, М. 2003 - 327с.
100. Локерец У.С., - Открытые вопросы устойчивости сельского хозяйства, Вестник сельскохозяйственной науки, 1992, №3, с.73-78.

101. Макаров В.И., - Устойчивость производства и совершенствование организационно-экономической деятельности сельскохозяйственных предприятий, Экономика и финансы: сборник научных трудов, Тульский гос.университет, Тула, 1996, с.57-68.
102. Методические рекомендации по оценке эффективности использования производственного потенциала в сельском хозяйстве на региональном уровне, ВНИИ экономики с/х-ва, М. 1986.
103. Никитин А.П., - Проблемы повышения финансово-хозяйственной устойчивости сельскохозяйственных предприятий, Международный сельскохозяйственный журнал, 1999, №6, с.15-19.
104. Огневцев С.Б., Ситниц С.О., - Стратегия устойчивого развития АПК, Аграрная наука, 1998, №1, с.2-3.
105. Половинкин П.Д., - Рынок и новые формы хозяйствования АПК. АПК: экономика, управление, 1991, №9, с.37-43.
106. Пошкус Б.И., - О некоторых проблемах совершенствования экономического механизма АПК. СЕН международный информационный бюлетень, 2004, №2, с.29-32.
107. Региональная экономика: стабилизация и развитие, сб. научных трудов ВНИЭСХ, т.1, 567с.
108. Ривша Б.А., - Производственный потенциал сельскохозяйственного производства, Рига, 1988 - 146с.
109. Савченко З.И., - Сущность устойчивости сельскохозяйственного производства и её показатели. - Труды Кубанского гос. университета, 1995.
110. Серова Е., - Аграрная экономика, Гос. университет Высшая школа, М. 1999 - 330с.
111. Сорокин П.П., - Основы сельскохозяйственного маркетинга. - М. изд. МИИСП, 1991 - 195с.
112. Сорокин В., - Вопросы теории и методологии исследования устойчивости земледелия, М. Экономика сельского хозяйства, 1987, №1, с.73-75.
113. Стрелков Е., Кочетков Л., - Теория катастроф и устойчивость сельского хозяйства, Международный сельскохозяйственный журнал, 1996, №1, с.53-55.
114. Ткач А., - Цена не продуманных аграрных реформ. АПК: экономика, управление, 1994, №11, с.3-9.

115. Федотова М.А., - Как оценить финансовую устойчивость предприятия?, Финансы, 1995, №6, с.13-16.
116. Узун В.Я., - Целевые программы развития АПК. - М. Экономика, 1984 - 160с.
117. Трейси М., - Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран. Пер. с англ. Санкт-Петербург, Экономическая школа, 1995 - 431с.
118. Ханнаков Р.А., - Правовое обеспечение устойчивости аграрного производства. Государство и право, 1993, №5, с.91-102.
119. Хеджес Т., - Организация хозяйства на фермах, Пер. с англ., изд. Экономика, 1966 - 178с.
120. Юзевич А.Э., - Аграрный ресурсный потенциал: формирование и использование, Киев, 1987 - 158с.
121. FAO Year Book. Agriculture T.S. productivity, Rome, 1995.